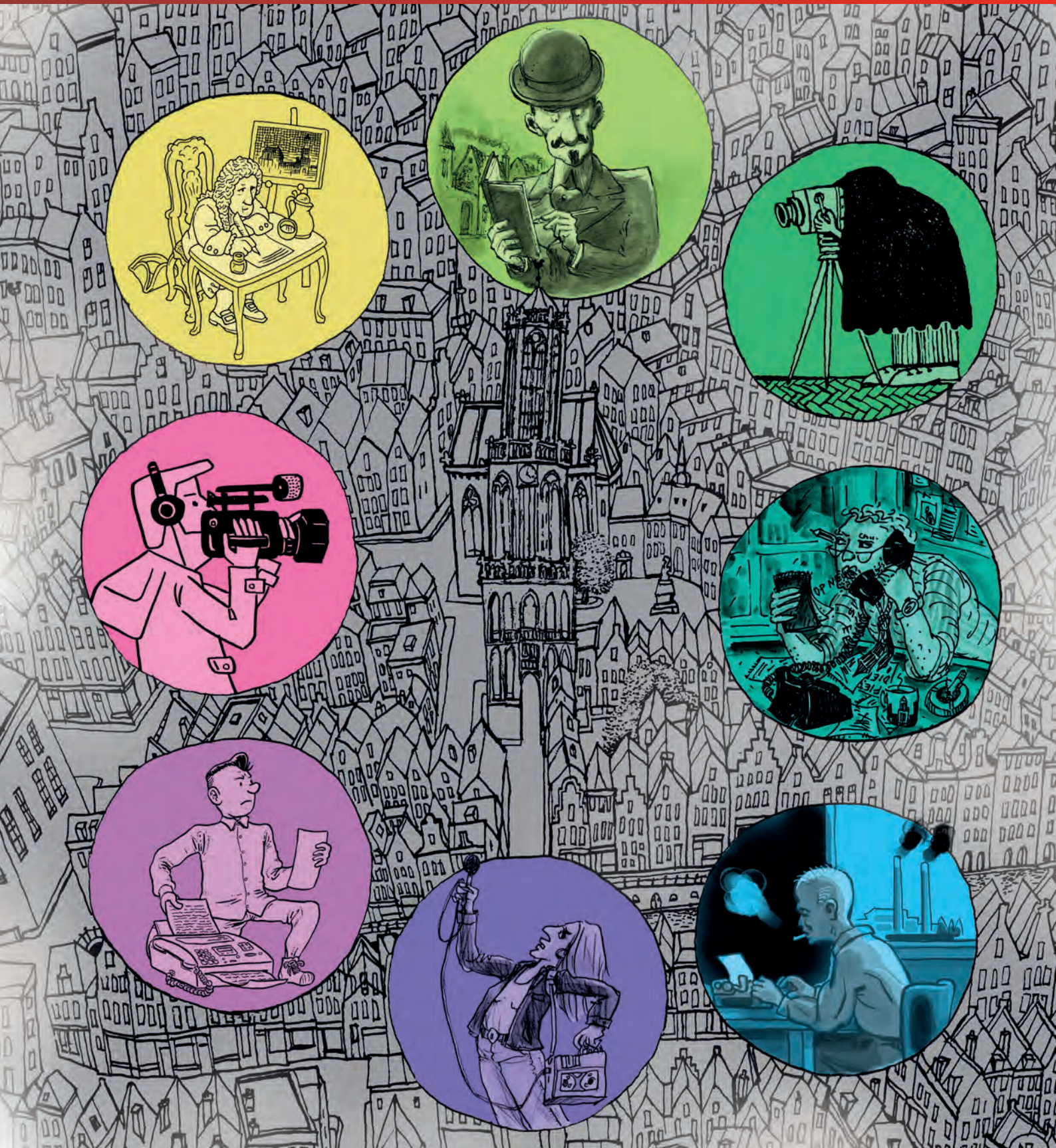

Tijdschrift voor geschiedenis van stad en provincie Utrecht • 90^e jaargang • juni 2017 • losse verkoop € 6,00

Oud Utrecht 3

hart voor historie en cultureel erfgoed in de provincie Utrecht

**Museum
Catharijne
Convent**

Maria

10 februari t/m
20 augustus 2017

**Sinds 1933
dienstbaar aan
de Utrechtse
samenleving**

Dag en nacht
bereikbaar voor
directe hulp na
overlijden
(030) 262 2244

**PCB UTRECHT
PCB BILTHOVEN
PCB NIEUWEGEIN
PCB VIANEN**

Donaudreef 25
3561 EL Utrecht
Telefoon
[030] 262 2244

**PCB
UITVAARTZORG**

Meer informatie:
www.pcbuitvaartzorg.nl

BGNU

**LIBERTAS
PASCAL**

Drukker in 't hart!

www.libertaspascal.nl
Ridderschapstraat 31-33 Utrecht

VAN

ZOELEN

AANNEMERSBEDRIJF

Uw aannemer:

- flexibele organisatie
- uitstekende prijs/kwaliteit verhouding
- tevreden klanten bepalen ons succes
- wij doen wat we zeggen
- grote betrokkenheid bij klant en project
- wij maken bouwen voor de opdrachtgever tot een feest

Meer weten? Bezoek onze website www.vanzoelen.nl

aannemersbedrijf van Zoelen bv
Nevadadreef 58, Utrecht
tel 030 - 263 11 11

Inhoud

60

Huub Wijffes

Utrecht en de pluriformiteit van de media

68

Renger de Bruin

De Patriotten en de media

74

Annelies Noordhof-Hoorn

Universitaire pers, politiek en persoonlijke vetes

Het Studenten Weekblad. Orgaan voor

Noord- en Zuid-Nederland (1871-1874)

80

Ton H.M. van Schaik

Lingeriereclame en De droom van Nolens

Katholieke censuur in Utrecht 1930 - 1960

86

Ad van Liempt

De laatste drie jaar van dagblad Het Centrum

92

Ton van den Berg

De kranten voor ongeschoolden en professoren

Utrechtse huis-aan-huisbladen vanaf 1955

98

Louis Engelman

Van turbulente start naar gedegen vakopleiding

Vijftig jaar School voor Journalistiek

104

Judith Lizé

'We geloofden in de revolutie'

De Utrechtse Muurkrant 1969-1985

110

Fleur Kuijff

35 jaar regionale radio en televisie in Utrecht

116

Aat Oosterbroek

Delpher, een rijke bron voor krantenonderzoek

Ton van den Berg

Markante Utrechtse journalisten

85

P.H. Ritter jr

91

Gerrit Jan van Heuven Goedhart

97

Piet Imbos

103

Max L. Snijders

115

Frans Henrichs

Utrecht en de pers

In de geschiedenis van de Nederlandse media is Utrecht altijd

belangrijk geweest. Eind 18e eeuw was de Domstad het centrum van de

patriottistische pers. Pieter 't Hoen liep met zijn twee maal per week

verschijnende De Post van de Neder-Rhijn (1781-1787) vooruit op

latere opiniebladen. Na de Pruisische invasie werd De Post verboden en

zelfs in het openbaar verbrand. 't Hoen toonde zich een ware verdediger

van het vrije woord door na zijn ballingschap terug te keren om De

Nieuwe Post uit te geven (1795-1799).

In de 19e eeuw waren het Utrechtse studenten die aan de wieg stonden

van enkele van de eerste studentenbladen zoals Vox Studiosorum en het

Studenten Weekblad. Vooral het laatstgenoemde blad mengde zich volop

in het publieke debat, wat in die tijd voor studenten nog volstrekt

ongewoon was. Met zijn scherpe pen was redacteur Emile Opzoomer na

't Hoen een nieuw Utrechts journalistiek talent en daarvan zouden er

- zo wordt duidelijk uit dit themanummer - nog velen volgen.

Zelden was de journalistieke drukte in Utrecht zo groot als in de

periode 1890-1970 toen in een sterk verzuilde samenleving veel

verschillende lokale, regionale en landelijke dagbladen ieder hun eigen

publiek kenden en nog weinig te duchten hadden van de concurrentie

van andere media. Veelzeggend zijn de foto's waarop te zien is hoe

honderden burgers buiten verkiezingsuitslagen volgen aan de hand van

de uitslagenborden op de gevel van hun krant.

Utrecht is al vijftig jaar de vestigingsplaats van de belangrijkste

journalistieke vakopleiding in ons land en in de jaren 70 en 80 waren

activistische Utrechters met hun Muurkrant voorlopers in de

burgerjournalistiek die nu over zoveel verschillende media beschikken

kan. En Utrechters kennen al zo'n 30 jaar hun eigen lokale en regionale

radio en televisie.

Kortom: de geschiedenis van de Utrechtse media is een rijk en veelzijdig

onderwerp. Het is echter ook een tot nu toe onderbelicht thema. Moge

dit nummer daarin verandering brengen.

De redactie

□ OMSLAG: STRIPCOLLECTIEF DE INKTPOT: NIELS BONGERS, BRIGIDA ALMEIDA, NIELS DE HOOG, JOSHUA PEETERS, RONALD VAN DER HEIDE, PASCAL OOST, ALBO HELM, WILBERT VAN DER STEEN

'Vrij van zegel. Onze sociëteit na 1 juli 1869.' Door de belasting op kranten (het Dagbladzegel) was het lezen ervan in de 19e eeuw een dure aangelegenheid. De tekenaar van deze prent - bijlage bij de Purmerender Courant - schetst wat er zal gebeuren als het zegel wordt afgeschaft. Hij kreeg gelijk: het aantal titels en de oplagen zouden de volgende decennia spectaculair stijgen.

□ COLLECTIE PERSMUSEUM

Utrecht en de pluriformiteit van media

Dat Utrechters beschikken over een pluriforme, betrouwbare en onafhankelijke journalistiek was nooit een vanzelfsprekendheid. De eerste kranten eind 18e eeuw waren activistische opiniebladen. Begin vorige eeuw konden Utrechters kiezen uit veel verschillende lokale kranten, maar iedere zuil verspreidde vooral zijn eigen geluid. Zelfs nu, nu nieuws en opinies via verschillende media razendsnel hun weg vinden, zijn er geen garanties voor de degelijkheid en betrouwbaarheid daarvan. Welke journalist volgt er bijvoorbeeld nog dagelijks de lokale en provinciale politiek?

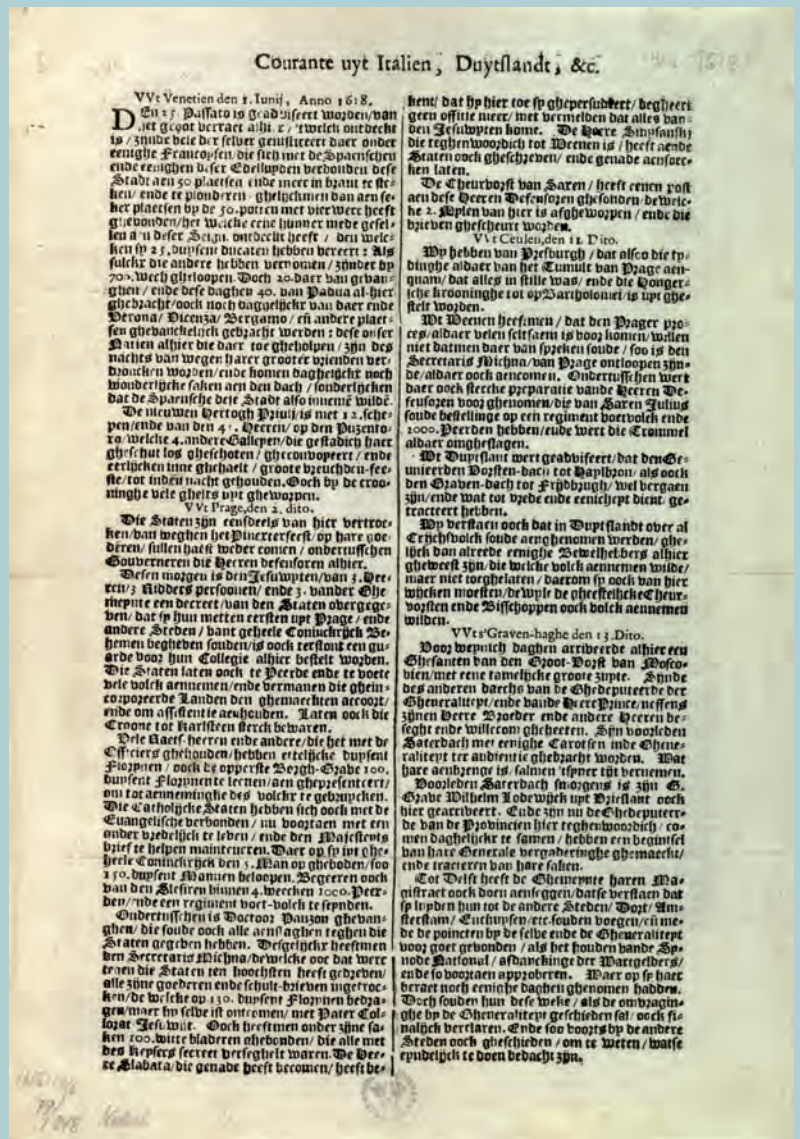
Mediapluriformiteit is een gevleugeld begrip in de discussies over media in de democratische samenleving van de 21e eeuw. Om de democratie te verstevigen zouden de media zo pluriform moeten zijn als de samenleving zelf, want anders krijgen burgers een eenzijdige of onwenselijke blik op wat voor hen relevant is. Media moeten die veelkleurigheid weerspiegelen, niet alleen omdat burgers zich dan breed kunnen informeren maar ook kunnen kiezen wat hen echt bevalt.

In de geschiedenis van media ontstaat deze koppeling van pluriforme media en democratische processen nadrukkelijk in een tijd dat democratische inzichten baan breken. Dat hangt niet alleen samen met opvattingen over persvrijheid of vrijheid van drukpers, maar met de bredere vrijheid van iedere burger om zich te kunnen manifesteren in het openbaar domein. Feitelijk zijn dat verlichtingsidealen die in de 17e en 18e eeuw op steeds groter schaal weerklank vinden in Europa, maar ook in het zich van kolonisator Engeland bevrijdende Amerika.

De geschiedenis van de media in Nederland - Utrecht in het bijzonder - leert ons dat de mediapluriformiteit zich heeft ontwikkeld in drie afzonderlijke tijdvakken: de kleinschalige meningenpers tot 1869, een grootschalig mediaveld met externe pluriformiteit tussen 1869 en 1960 en een grootschalig mediaveld met interne pluriformiteit na 1960.

Opkomst meningenpers tot 1869

Een gedrukte krant lijkt een vanzelfsprekende drager van nieuws en meningen, maar de geschiedenis ervan is nog relatief jong. De introductie van de drukperstechnologie in de tweede helft van de 15e eeuw leidde bijvoorbeeld niet onmiddellijk tot het geregeld afdrukken van nieuws. Nieuwsverspreiding bleef heel lang een praktijk die via mondelinge overdracht en handgeschreven vormen grotere verspreiding kreeg. De drukpers werd in de 16e eeuw wel gebruikt om incidenteel nieuwspamfletten te drukken, die doorgaans waren gewijd aan een belangrijke gebeurtenis of persoon. Dergelijke nieuwspamfletten waren geen expressie van vrije persoonlijke meningen, maar veelal direct verbonden aan het belang van degene die het drukwerk financierde. Zo gaf de Utrechtse vroed-

De oudste bewaard gebleven Nederlandse krant, de in juni 1618 in Amsterdam uitgegeven *Courante uyt Italien, Duytschlant &c.*

□ COLLECTIE KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

schap eind 16e eeuw geregeld geld aan drukker Coenraet Henricksz. voor het maken van nieuwsdrukwerken, opdat 'zij de gegevens van een voor de stad wetenswaardige gebeurtenis wisten te verkrijgen en door den druk algemeen bekend te maken'.¹ Soms kregen deze nieuws-papieren de vorm van een reeksje met een zelfde titel, zoals de tussen 1642 en 1667 verschenen *Utrechtsche Nieuwstijding Mercurius* en *Europische Courant*.

Utrecht was daarmee zeker niet uniek. De eerste gedrukte Nederlandse krant die met regelmaat en onder dezelfde titel met een universele nieuwsinhoud verscheen was de *Courante uyt Italien, Duytschlant etc* die sinds 1618 in Amsterdam uitgebracht werd. Waarschijnlijk waren er al eerder kranten onder die titel verschenen, maar het oudst bewaarde exemplaar dateert van 14 juni 1618. Deze enkele malen per week verschijnende krant markeerde het begin van een ontwikkeling waar-bij steeds meer gedrukte nieuwskranten in steeds meer

Utrechtse Maendaege Courant nr.41, 1678

□ COLLECTIE PERSMUSEUM

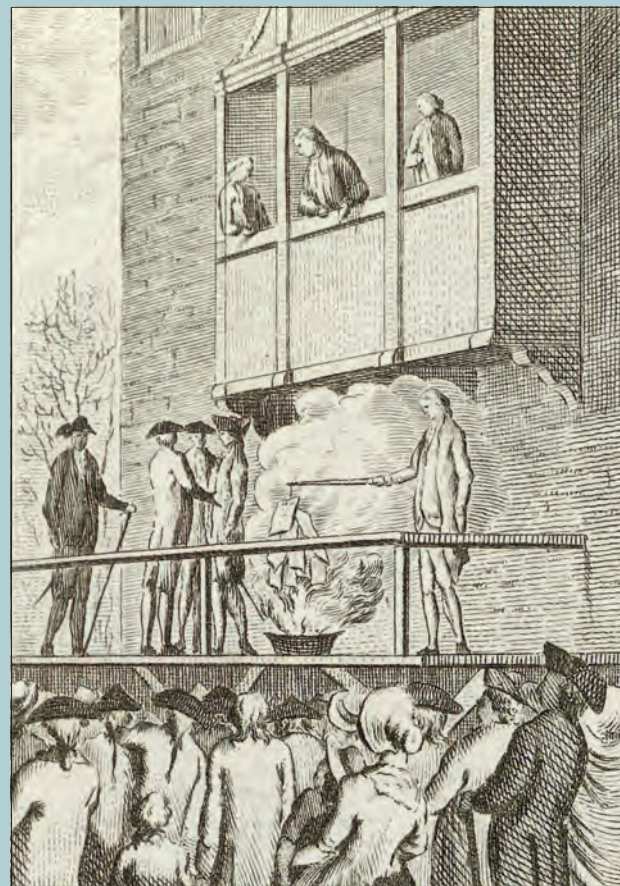
plaatsen werden uitgegeven. Dat was geen revolutionaire ontwikkeling, maar meer een geleidelijk proces waarbij drukkers mogelijkheden benutten om kranten te maken waarmee geld verdiend kon worden. De eerste twee eeuwen was de krant derhalve een product dat door de rijkere en geletterde bovenlaag van de bevolking werd gedragen. Hun interesse (en welvaart) lag vooral in de internationale handel en de inhoud van de kranten was daarom sterk op de internationale politiek en handel gericht.²

Een echt politieke inhoud kreeg deze kleinschalige nieuwspers (met oplagen van enkele honderden per titel) pas aan het eind van de 18e eeuw. Met name de intensieve strijd tussen de patriottistische en orangistische groepen na 1780 stimuleerde het verschijnen van steeds meer kranten die vanuit een politieke ideologie werden gestuurd. Utrecht vormde een waar perscentrum van deze activiteit. De belangrijkste patriottistische krant, *De Post van den Neder-Rhijn* van Pieter 't Hoen, verscheen er tweemaal per week (oplage ongeveer 2.400) maar ook de patriotsgezinde *Utrechtsche Courant* en de *Utrechtsche Burger-Vriend*.³ Dergelijke kranten

kunnen worden gezien als de eerste opiniebladen van Nederland; ze brachten het laatste nieuws, maar koppelde daaraan een doorgaans gepeperde mening die een eenduidig partij- of ideologisch belang vertegenwoordigde. Het karakter van deze bladen was eerder activistisch dan journalistiek.

Nu moeten we oppassen met de term journalistiek, want die verwijst naar een moderne vorm van nieuws maken op basis van principes die eind 18e eeuw bepaald niet gebruikelijk waren. Openlijke partijdigheid en oproepen tot politieke actie en daden gaven aan dat de aloude pamflettistische inhoud van nieuwspapieren bepaald niet verdwenen was. De kranten kregen wel een veel directer politiek-ideologische inhoud. De pers werd daarmee een cruciale drager van een veranderende politieke cultuur rond een diversiteit aan samenhangende opvattingen over politiek en maatschappij.⁴

De Franse tijd vanaf 1795 betekende voor deze politieke pers een terugslag. Pieter 't Hoen, die met zijn krant in 1787 door de Pruisen uit de Republiek was verdreven, probeerde bij terugkomst uit ballingschap nog wel een *De nieuwe post van den Neder-Rhijn* uit te geven, maar de toenemende repressie van de autoriteiten maakte het voortbestaan van deze en andere 'vrije' kranten zoals de *Stichtsche Courant* onmogelijk. Het Utrechtse gemeentebestuur gaf in 1797 aan boekhandelaar Van der Schroeff en drukker De Leeuw het ambt van 'stads-courantier', het-

Openbare verbranding van de *Post van den Neder-Rhijn* op een schavot voor het oude stadhuis van Arnhem, 22 april 1786.

□ ANONIEME PRENT | COLLECTIE RIJKSMUSEUM

geen betekende dat zij tegen betaling als enige gerechtigd waren een krant uit te geven. Zo verscheen hun *Utrechtsche Courant* op 3 april 1797. Vanaf 1840 zou deze krant *Utrechtsche Provinciale en Stads-Courant* heten.

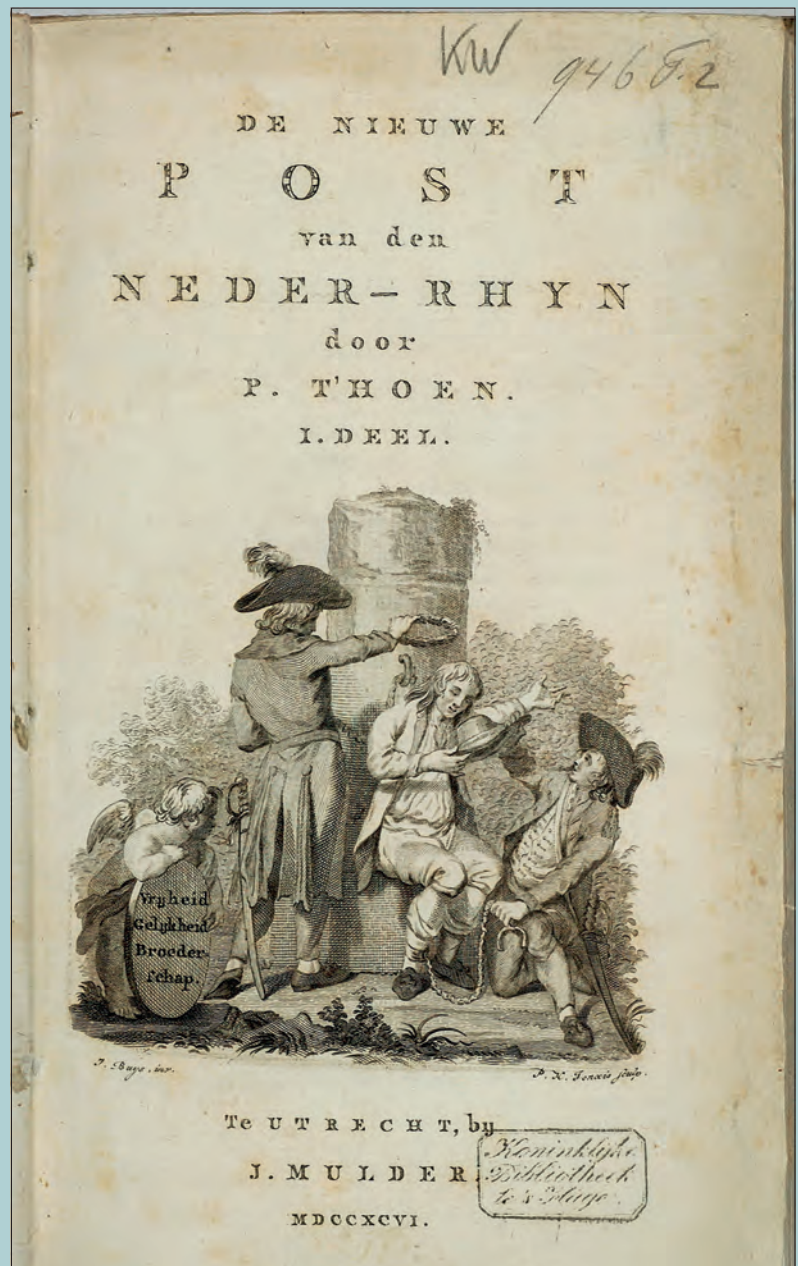
Ook na de val het Franse bewind in 1813 werd het dirigistische persregime gehandhaafd. In tijden van politieke onrust (zoals in de aanloop naar het revolutiejaar 1848) verschenen politiek gerichte krantjes die probeerden de publieke opinie in voor hen gunstige richting te beïnvloeden.⁵ Dat waren kleinschalige activiteiten, want de pers was niet alleen door politieke regels aan voorwaarden gebonden, maar met name ook door de belasting op gedrukte papieren. Deze regelgeving maakte hoge oplagen van drukwerken vrijwel onmogelijk. Na de in de Grondwet van 1848 vastgelegde burgerrechten zoals de vrijheid van drukpers, vergadering en vereniging, ontstond dan ook een beweging die begon te ageren voor afschaffing van deze belasting, die doorgaans het Dagbladzegel werd genoemd. Het was een term die verwees naar de betere toekomst waarin dagbladen konden verschijnen, want veel dagbladen (minimaal vijf maal per week verschijnend) konden door de belasting nog niet verschijnen.

De sterk groeiende aanhang van het Anti-Dagbladzegel-Verbond, die ook in Utrecht een afdeling kende onder leiding Officier van Justitie en lid van provinciale staten en gemeenteraad mr. S.J. van Geuns, was van mening dat van een werkelijke vrijheid van drukpers pas sprake kon zijn als de producten niet door belasting onbereikbaar voor vele burgers werd gemaakt. Zoiets stond ook de groeiende economische activiteit in het koninkrijk in de weg. Ook belemmerde het de expressie van het sterk groeiende zelfbewustzijn in de natie en de grote steden. Na een enerverende strijd werd in 1869 succes geboekt: het Dagbladzegel werd afgeschaft.⁶

Externe pluriformiteit, 1869-1960

De verlichting van de belastingdruk had inderdaad een groot effect op het perslandschap. Tal van nieuwe kranten en tijdschriften zagen het licht. Waren er in 1850 slechts negen dagbladen in Nederland te vinden, in 1897 waren dat er 73. De totale oplage steeg van enkele duizenden rond 1850 naar boven het miljoen in 1910 en boven twee miljoen in 1939.⁷ In die groei manifesteerde zich een perslandschap dat wel 'extern pluriform' wordt genoemd, dat wil zeggen dat de pluriformiteit van meningen en leefstijlen vooral terug te vinden was in een enorme waaier van verschillende, van elkaar onafhankelijke uitgaven.

Bij de pers was dat duidelijk te zien. Er ontwikkelden zich drie nieuwe perssegmenten, waarbinnen vele nieuwe titels te vinden waren. Op de eerste plaats zagen kranten met een landelijke verspreiding het licht die zich op grote publieksgroepen konden richten met een inhoud die voor die massa ook aantrekkelijk was. *Nieuws van den Dag* (1870) en vooral *De Telegraaf* (1893) waren daarvan de belangrijkste voorbeelden. Op de tweede plaats (in hoogte van oplagen gemeten) kwamen in vrijwel alle grote steden kranten tot ontwikkeling die zich richtten op stedelijk en regionaal nieuws.

De nieuwe post van den Neder-Rhyn 1796

□ COLLECTIE KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

In Utrecht was dat de aloude *Utrechtsche Provinciale en Stads-Courant*, die na een fusie met een andere kleine stadskrant sinds 1863 *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad* heette en zes maal per week op groot formaat verscheen. De krant (meestal *Utrechtsch Dagblad* genoemd) zou na het aantrekken van een groot bedrag aan externe financiering in 1883 een substantiële groei doormaken, waarbij het de belangrijkste nieuwsbron werd voor Utrecht en verre omstreken.⁸ In 1893 kreeg deze krant concurrentie van het door uitgeverij Johan de Liefde opgerichte *Utrechtsch Nieuwsblad*.

Het derde segment is in latere historiografie bekend geworden als de verzuilde pers. Onder die term viel een breed spectrum aan kranten die zich op enigerlei wijze bonden aan een religieuze of politieke richting. Dat seg-

Handzetterij van de Electriscbe Drukkerij L. E. Bosch en Zoon, drukkerij van het Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad in de Korte Nieuwstraat 5, ca 1914.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

ment was vooral landelijk actief, met een katholiek dagblad als *De Tijd*, de protestante *De Standaard* en de socialistische *Het Volk*. Maar ook op regionaal niveau waren verzuilde dagbladen en tijdschriften te vinden. Omdat in Utrecht het aartsbisdom was gevestigd, werd Utrecht na Limburg en Brabant zelfs het belangrijkste centrum van de katholieke pers.

In 1884 richtte de uitgever van het katholieke Nijmeegse dagblad *De Gelderlander* in Utrecht *Het Centrum* op (ondertitel: *dagblad voor stad en provincie Utrecht*). Het doel was om een tegenwicht te vormen tegen de algemene en neutrale overheersing, waarbij men vooral het *Utrechts Dagblad* op het oog had, dat (met enige reden) verdacht werd van liberale voorkeuren. Met een naam ontleend aan de Duitse katholieke politieke *Zentrumspartei* (meestal *Zentrum* en in Nederland *Centrum* genoemd) wilden de initiatiefnemers 'voorlichten, verenigen, opwekken en verdedigen'.⁹ Dat vatte de agenda van alle verzuilde kranten goed samen. De eigen bevolkingsgroep moest door de eigen krant goed voorgelicht worden over het nieuws, dat nooit neutraal kon zijn.

Van deze gekleurde voorlichting zou een sterk verenigende en opwekkende werking op de lezers uitgaan die het mogelijk maakte de eigen instellingen (in dit verband: de katholieke kerk) te verdedigen. Met de grote katholieke voorman Herman Schaepman vanaf 1887 als hoofdredacteur werd *Het Centrum* een zeer beeldbepalende krant. Tot aan de eerste Wereldoorlog was het zelfs even de grootste katholieke krant van Nederland. Maar niet de enige in Utrecht. Sinds 1890 verscheen de *Utrechtsche Courant* als een 'neutraal-katholiek dagblad', uitgegeven door de personderneming Neerlandia. En later in de jaren dertig vestigde de krant van de katholieke arbeidersbeweging, *de Volkskrant*, een kantoor in de stad.

Dat maakte het katholieke perslandschap wel wat vol. En ook inefficiënt en moeilijk stuurbaar vanuit het perspectief van de kerk. In de jaren dertig zouden daarom onder

aanvuring van de bisschoppen vergeefse pogingen worden gewaagd om de katholieke pers meer te centraliseren in een onderneming waarin ook *Het Centrum* en *Utrechtsche Courant* zouden opgaan.¹⁰

De overige zuilen hanteerden een andere tactiek om in Utrecht lezers te winnen. De protestantse pers, die in omvang sowieso de kleinste oplages van alle zuilen kende, kreeg in Utrecht een in oplage zeer bescheiden krant: *Utrechtsche Nieuwe Courant*. De socialistische *Het Volk*, dat na 1945 zou worden voortgezet als *Het Vrije Volk*, werd groot door op basis van het centrale in Amsterdam gemaakte dagblad verschillende regio-edities te maken, waarbij gebruik werd gemaakt van lokale deelredacties. Vooral in Utrecht was veel nieuws te halen omdat er vele vakbonden maar ook de Spoorwegen hun hoofdkantoor hielden.

De liberalen tenslotte hadden geen centrale strategie omdat ze feitelijk geen zuil wensten te zijn. Er bestonden weliswaar liberale kranten (met de *Nieuwe Rotterdamse Courant* en het *Algemeen Handelsblad* als belangrijkste) maar die waren er omdat er veel koopkrachtige liberale lezers waren met een sterke afhankelijkheid van nieuws voor hun politieke of economische activiteiten. En daarnaast kwam een aantal grote stadskranten min of meer in liberaal vaarwater, omdat ze voor liberaal of

Mr. S.J. van Geuns (1827-1903), voorzitter van de Utrechtse afdeling van het Anti-Dagbladzegel-Verbond. Hij was van 1866 tot 1902 Officier van Justitie bij de rechtbank in Utrecht en van 1858 tot zijn dood lid van de gemeenteraad.

□ FOTO A.A.E. DISDÉRI, PARIJS, CA 1870 | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

niet-zuigebonden lezers veelal het enige alternatief vormden. Zo kwam het *Utrechtsch Dagblad* bijvoorbeeld steeds meer bekend te staan als een liberale krant, met een zekere voorkeur voor het progressieve deel van het liberalisme, dat in de Vrijzinnig Liberale Bond een politieke partij vond.¹¹

Maar dat het liberalisme geen heel erg sterke ideologische binding voor een krant betekende, bleek na het vertrek van hoofdredacteur P.H. Ritter jr. in 1933. Zijn opvolger sinds 1934 J.G. Loohuis ontwikkelde een voorkeur voor rechtsautoritaire opvattingen. De uit concurrentieoverwegingen ingegeven beschuldiging van het *Utrechtsch Nieuwsblad* in 1936 dat het *Utrechtsch Dagblad* NSB-voorman Max Blokzijl een column onder het pseudoniem Roland liet schrijven, kwam voor sommigen dus niet geheel als een verrassing.¹² Dat de drukker van het *Dagblad* ook het NSB-dagblad *Volk en Vaderland* drukte, paste in dit beeld, maar het zou onterecht zijn dat als een principiële keuze voor het nationaalsocialisme te interpreteren. Zo bestond aan de vooravond van de Duitse bezetting dus een sterk versnipperd mediaveld, dat vooral door de verzuilde media werd geprezen om de grote pluriformiteit die eruit zou spreken. Zij prezen dan ook uitbundig het omroepbestel dat in 1930 de verzuiling ook in de ether vastlegde. De vier grote omroepen NCRV, KRO, VARA en AVRO vertegenwoordigden ieder een groot deel van de bevolking en dat kon in het verzuilde denken alleen maar tot uiting komen als die groepen ook in de ether volledig onafhankelijk bleven en er zo min mogelijk samenwerking was.¹³

Deze denkbeelden werden in de zuilen tot een ideologisch fundament gemaakt, maar in liberale en neutrale kring stuitte het op toenemende weerstand. De versnippering (ook wel 'hokjesgeest' of 'sektarisme' genoemd) stond naar hun opvatting de nationale eenheid in de weg en het was ook in economische zin een groot probleem. Al die kleine kranten hadden het moeilijk om het hoofd boven water te houden en van een substantiële ontwikkeling van een professionele journalistiek was nauwelijks sprake. Veel verzuilde kranten bleven alleen maar overeind door de steun van de eigen zuil en de loyaliteit van de lezers, die de signatuur van de krant belangrijker vonden dan de gevarieerde en onderhoudende inhoud. Zoals onderstaande tabel laat zien, kwamen de meeste kranten in oplage niet boven de 15.000 en dat was in economische zin geen erg gezonde basis.

De afdeling abonnementen en advertenties van *Dagblad Het Centrum* aan het Janskerkhof in april 1924.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

BULLETIN

VAN HET

UTRECHTSCH NIEUWSBLAD

Directeur J. v. STRATEN
Hoofdredacteur: Mr. Dr. G. J. GOEDHART

DRIFT 23, UTRECHT. GROOTSTE DAGBLAD HIER TER STEDE.

PER WEEK 20. — PER MAAND 0.87½ — PER 3 MAANDEN 2.60

**UITNOODIGING VAN HITLER AAN
CHAMBERLAIN, MUSSOLINI
EN DALADIER.**

LONDEN, 28 SEPTEMBER 1938 (REUTER - A.N.P)

CHAMBERLAIN HEEFT MEDEGEDEELD, DAT DE DUITSCHE RIJKSKANSLIER HITLER DEN BRIT-SCHEN MINISTER-PRESIDENT HEEFT UITGENOODIGD HEM MORGEN TE MUNCHEN TE KOMEN BEZOEKEN.

HITLER HEEFT OOK MUSSOLINI EN DALADIER UITGENOODIGD, DIE BEIDEN DE UITNOODIGING HEBBEN AANVAARD.

DE DUITSCHE MOBILISATIE IS, NAAR CHAMBERLAIN IN HET LAGER HUIS HEEFT MEDEGEDEELD 24 UUR UITGESTELD.

Bulletin van het *Utrechtsch Nieuwsblad* met telexbericht van 28 september 1938, een vooroorlogse vorm van 'breaking news'.

□ COLLECTIE OORLOGSMUSEUM OVERLOON

Oplage Utrechtse dagbladen in 1939

Titel	Oplage
<i>Utrechtsch Dagblad</i>	14.403
<i>Utrechtsch Nieuwsblad</i>	30.948
<i>Het Centrum</i> (RK)	9.354
<i>Utrechtsche Courant</i> (RK)	10.450
<i>Nieuwe Utrechtsche Courant</i> (PC)	4.643

Bron: Van Vree (1989), 358-361

Krantenlezers in 1938 bij drukkerij v/h L.E. Bosch & Zn., uitgever van onder andere het *Utrechtsch Dagblad*, Oudegracht 172-176.

□ FOTO HET UTRECHTS PERSBUREAU | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Interne pluriformiteit na 1960

De economisch wankelende basis onder de dagbladen bleek na de oorlog niet onmiddellijk, want de kranten die terugkeerden konden ook weer steunen op de herstelde verzuiilde groepen. De doorbraakgedachte die gecultiveerd was in de illegale verzetspers liep stuk. Die had bijvoorbeeld moeten leiden tot een nationale omroep en een vernieuwd persstelsel rond ontzuilde en onafhankelijke oud-verzetskranten zoals *Het Parool*. Deze krant poogde wel een keten van 'nieuwe' kranten op te zetten, waaronder het *Nieuw Utrechtsch Dagblad*, een titel overigens die een definitief einde maakte aan het in de oorlog opgeheven *Utrechtsch Dagblad*.¹⁴ Maar de meeste 'oude' kranten kwamen weer terug, soms onder een nieuwe titel, en de binding aan verzuiilde groepen was onverminderd sterk. De kleinschalige versnippering bleef een hoofdkenmerk.

In de jaren vijftig deden zich al de eerste crisisverschijnselen voor, toen bleek dat een moderne krant echt niet meer gemaakt kon worden met alleen verzuiilde loyaliteiten. De oplagen stegen weliswaar over de hele linie, maar zonder samenwerking in bijvoorbeeld de druktechniek, de distributie en de werving van advertenties konden alleen kranten met oplagen van boven de 100.000 het volhouden. Dat zou er uiteindelijk toe leiden dat eind jaren vijftig al de eerste persfusies plaatsvonden (de katholieke *De Tijd* en *De Maasbode* in 1959 bijvoorbeeld). Gestimuleerd door ontzuiling in het maatschappelijke en culturele veld in de jaren zestig sloeg de persconcentratiegolf in steeds dramatischer vormen toe. Tot ver in de jaren tachtig zou deze golf het aantal titels sterk terugbrengen. Gaven in 1960 nog 56 zelfstandige ondernemingen 61 dagbladtitels uit, in 1990 waren er nog 17 ondernemingen die 43 titels uitgaven.¹⁵ Voor een stad als Utrecht betekende dit het vrijwel verdwijnen van wat er nog over was van de verzuiild-pluriforme dagbladmarkt. In 1959 werd *Het Centrum* nog overgenomen door het Neerlandia-concern, maar na de fusie van dat concern met *De Gelderlander* in 1967 tot Audet bleek eens temeer hoezeer het kleine dagblad niet levensvatbaar was. In 1971 werd *Het Centrum* uit de markt genomen.

Ook het *Utrechtsch Nieuwsblad* had het moeilijk, maar deze titel bleef wel overeind, mede door een fusie met de *Amersfoortse Courant* en het *Veluws Dagblad* in 1966. Maar in 1981 verloor de krant nog meer zelfstandigheid, nadat dagbladonderneming Wegener de titel overnam. In 1982 nam de Perscombinatie (waarin *Het Parool*, *Trouw* en de *Volkskrant* waren samengegaan) het onrendabele *Nieuw Utrechtsch Dagblad* uit de markt.¹⁶ Zulke fusies hadden echter niet alleen maar dramatische gevolgen voor een stad als Utrecht. Want de ene krant die overeind kon blijven, was door de verbreding van het economisch fundament beter in staat om te moderniseren. De redactie van het *Utrechtsch Nieuwsblad* kon groeien, omdat de oplage steeg en de krant voor de lezers door de moderne lay-out en betere druk-kwaliteit veel aantrekkelijker werd. Een aantasting van de pluriformiteit kan zo iets ook niet in alle opzichten

Voorpagina *Utrechtsch Nieuwsblad* 8 januari 1962.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE KRANTEN

genoemd worden, want de krant kon veel meer redactionele pagina's vullen en ook katernen met achtergronden, gespecialiseerde informatie en uiteenlopende meningen uitbrengen. In plaats van de externe pluriformiteit van het verzuilde tijdvak ontstond nu een interne pluriformiteit binnen een enkele krantentitel.

Door technische en organisatorische ontwikkelingen in de omroep konden ook de regionale omroepen hun activiteiten aanzienlijk uitbreiden. In de jaren tachtig en negentig schakelden ze vrijwel alle over van een enkel uurtje regionaal nieuws per dag naar een 24-uurs nieuwsvoorziening op radio. Daar kwam in de jaren negentig ook een pakket aan televisie-uitzendingen bij, die door de latere digitalisering ook nog eens met websites kon worden uitgebreid in de wereld van het internet.

Dat totale pakket aan media zorgde er voor dat een gemiddelde burger zich toch goed en uitvoerig kon blijven oriënteren op politiek, cultuur en samenleving. De digitale internettechnologie was zelfs zo laagdrempelig dat veel meer kleinschalige online-initiatieven om dagelijks nieuws of commentaar te bieden konden ontstaan dan ooit tevoren.

De persconcentratiegolf had dus niet per definitie negatieve kanten, maar het steeds verder doordringende efficiëntiedenken in de moderne grootschalige ondernemingen bracht gevaren met zich mee. Zeker gezien de sterke terugloop van de dagbladoplagen na 2000 (van 4,2 miljoen in dat jaar naar 2,5 miljoen in 2015), waren harde organisatorische ingrepen noodzakelijk.¹⁷ In 2005 besloten de concerns PCM en Wegener dat samenwerking van het landelijke *Algemeen Dagblad* met zeven regionale dagbladen de beste optie was om de lezers te behouden. Dat betekende dat het *Utrechts Nieuwsblad* voortaan als een kopblad van het *Algemeen Dagblad* door het leven moest. Die operatie deed het *Algemeen Dagblad* goed, maar de lezers van de zeven regionale kranten zagen nieuws uit hun eigen stad te weinig terug. De rond 2000 ingezette daling van de oplage van het *UN* (van 100.000 naar 75.000) kon niet worden gestopt. De krant liep als kopblad van het *Algemeen Dagblad* nog verder terug naar 55.000 in 2012 (met drie lokale edities) waarna een zekere stabilisering plaatsvond.¹⁸

Betrouwbare en onafhankelijke journalistiek

Zo staat de pluriformiteit van de media in ons huidige tijdvak toch weer in een zorgelijke belangstelling. De technologische mogelijkheden voor de publieke expressie van meningen zijn nog nooit zo groot geweest, maar het besef neemt toe dat zoiets alleen maar vruchtbaar kan zijn op basis van een degelijke en betrouwbare nieuwsvoorziening en een onafhankelijk kritische journalistiek. Juist ook op gemeentelijk niveau worden deze basisvoorzieningen meer en meer bedreigd, waardoor bijvoorbeeld de gemeentelijke en provinciale politiek niet meer volledig wordt gevolgd. Het is niet voor niets dat pleidooien ontstaan om in het publieke belang onafhankelijke en pluriforme journalistiek (niet alleen in de omroep) te steunen in plaats van blind te vertrouwen op de marktwerking in het mediaveld.¹⁹

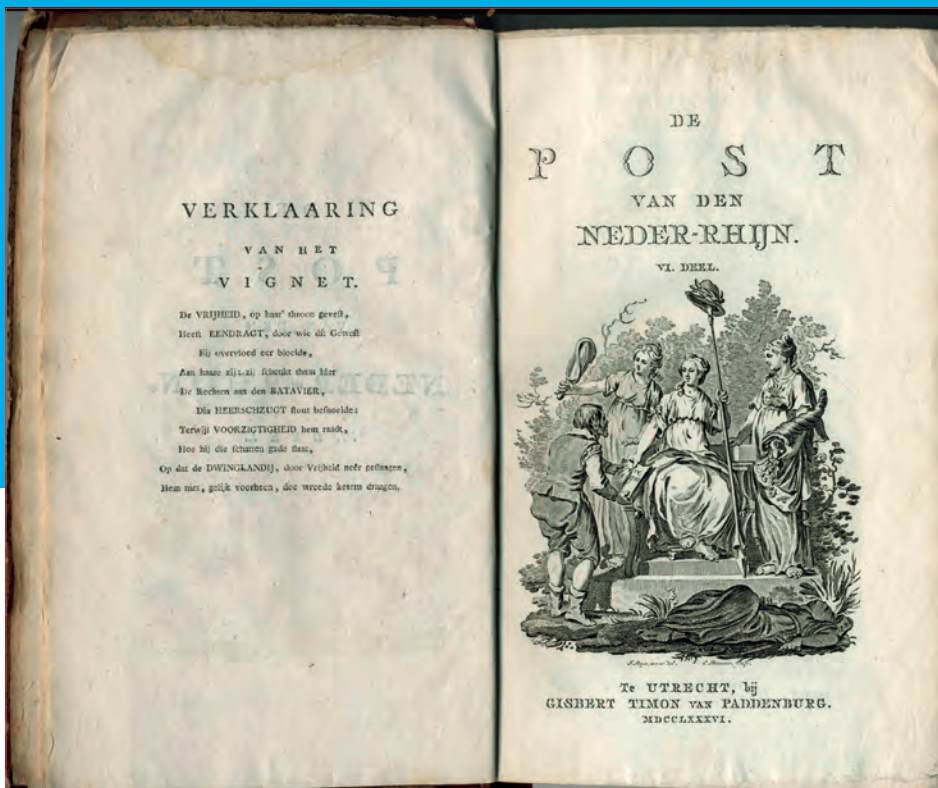

Grote belangstelling voor het uitslagenbord van de Tweede Kamerverkiezingen voor het gebouw van het *Utrechts Nieuwsblad* (Drift 23) op 17 mei 1946.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Noten

- 1 G.A. Evers, 'De Utrechtsche Nieuwstijding Mercurius en Europische Courant', *De Tampon. Orgaan voor de leerlingen en oud- leerlingen der school voor de grafische vakken in Utrecht* (kerst 1940), 2.
- 2 Andrew Pettegree, *The invention of News: how the world came to know about itself* (New Haven / London 2014); Michiel van Groesen, 'Digital Gatekeeper of the Past: Delpher and the Emergence of the Press in the Dutch Golden Age', *Tijdschrift voor Tijdschriftstudies* (38), 9-19. DOI: <http://doi.org/10.18352/ts.340>.
- 3 P.J.H.M., Theeuwen, Pieter 't Hoen en *De Post van den Neder-Rhijn (1781-1787). Een bijdrage tot kennis van de Nederlandse geschiedenis in het laatste kwart van de achttiende eeuw* (Hilversum 2002).
- 4 N.C.F. van Sas, 'Opiniepers en politieke cultuur', in: F.G. Grijzenhout, W.W. Mijnhardt en N.C.F. van Sas, *Voor Vaderland en Vrijheid. De revolutie van de patriotten* (Amsterdam 1987).
- 5 M.J.F., Robijns, *Radicalen in Nederland 1840-1851* (Leiden 1967).
- 6 J.M.H. Hemels, *De Nederlandse pers voor en na de afschaffing van het Dagbladzegel in 1869* (Assen 1969).
- 7 Zie uitvoerig: Huub Wijfjes, *Journalistiek in Nederland. Beroep, cultuur en organisatie 1850-2000*, (Amsterdam 2004).
- 8 Hemels (1969), 227-228.
- 9 R. van Breukelen, *Het Centrum tussen kromstaf en publiek schandaal, 1884-1932* (Baarn 1993), 16.
- 10 Uitvoerig daarover Van Breukelen (1993) en Frank van Vree, *De Nederlandse pers en Duitsland 1933-1939. Een studie in de vorming van de publieke opinie* (Groningen 1989).
- 11 Van Vree (1989), 183.
- 12 Van Vree (1989), 262-263. Over het ontslag van Ritter zie: Wijfjes (2004), 202-204.
- 13 Huub Wijfjes, *Radio onder restrictie. Overheidsbemoeiing met radioprogramma's 1919-1941* (Amsterdam 1988).
- 14 Gerard Mulder en Paul Koedijk, *Léés die krant! Geschiedenis van het naoorlogse Parool, 1945-1970* (Amsterdam 1996); R.A.H. Vos, *Niet voor publicatie. De legale pers tijdens de Duitse bezetting* (Amsterdam 1988).
- 15 Wijfjes (2004), 558-559.
- 16 *Met behoud van identiteit. Perscombinatie 1968-1993* (Amsterdam 1993), Mulder en Koedijk (1996), 520.
- 17 HOI/NOM, *Stand van de Nieuwsmedia* (2015).
- 18 Cijfers in: <http://www.mediainfogroep.nl/Portals/0/Bladenlijst%20januari%202015.pdf>
- 19 <https://www.svdj.nl/dit-is-wat-de-journalistiek-in-nederland-nodig-heeft/>

Renger de Bruin

Conservator stadsgeschiedenis Centraal Museum en
oud-bijzonder hoogleraar Utrecht-Studies.

*De Post van den Neder-Rhijn, uitgegeven in Utrecht
en een van de eerste opiniebladen in ons land.*

□ COLLECTIE PERSMUSEUM

De Patriotten en de media

Met de twitterende president Donald Trump en diens felle aanvallen op journalisten zijn we beland in een nieuwe fase in de verhouding tussen politiek en media. Zo'n omslag vond ook plaats tegen het einde van de 18e eeuw. Nadat in de Republiek der Verenigde Nederlanden vooral pamfletten gebruikt werden om opinies te verspreiden, namen vanaf de jaren 1780 tijdschriften meer en meer die functie over. Het in Utrecht uitgegeven blad De Post van den Neder-Rhyn speelde een cruciale rol bij de revolutionaire krachten die bekend staan als de Patriottenbeweging.

In vergelijking met andere Europese landen kende de Republiek een betrekkelijk grote drukpersvrijheid. Deze was meer feitelijk dan principieel. De enige vrijheid die echt was vastgelegd in de Unie van Utrecht was

de vrijheid van geweten. Andere vormen van vrijheid, zoals die van godsdienstuitoefening, hadden meer trekken van een pragmatisch gedoogbeleid. Dat gold ook voor de vrijheid van drukpers. Het optreden van

de overheden tegen drukkers was weinig coherent en werd in hoge mate gestuurd door belangen van de beroepsgroep die de lucratieve handel in drukwerk wilde verdedigen, van de gereformeerde dominees die in hun ogen godslasterlijke geschriften wilden verbieden, van regenten die politieke tegenstanders wilden aanpakken en vooral door het belang van maatschappelijke rust. Die laatste wens noopte soms tot ingrijpen en maar soms juist tot terughoudendheid. Een factor die drukpersvrijheid bevorderde, was de decentralisatie. Was een boek of een pamflet in de ene stad verboden, dan kon het in een andere stad van de persen rollen om dan clandestien verspreid te worden. Boeken maar vooral pamfletten bespraken de grote kwesties die de Nederlandse samenleving verdeelden: de godsdienst, de staatsinrichting en de buitenlandse politiek. Pamfletten leenden zich door hun grote verspreiding uitstekend om meningen te ventileren. De botsende meningen kanaliseerden zich in de tegenstelling tussen staatsgezinden en prinsgezinden. Vooral op crisismomenten zoals in 1650 of 1672 explodeerde het aantal pamfletten.

Beeld in Zwolle door Eric Claus van Joan Derk van der Capellen tot den Pol

□ FOTO GOUWENAAR | WIKIMEDIA COMMONS

Rond 1700 gingen naast de pamfletten ook kranten en tijdschriften een rol spelen in de opinievorming. Net als twee eeuwen eerder bij de Reformatie het geval was geweest, speelde de pers een belangrijke rol in de verspreiding van de Verlichting. Een vroeg voorbeeld daarvan is het tijdschrift *De Hollandsche Spectator* van Justus van Effen (1684-1735). Het werk van bekende auteurs van de Verlichting zoals Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) werden vanwege de strenge Franse censuur vaak in de Republiek gedrukt, maar waren hier minder populair dan Britse auteurs als Richard Price (1723-1791) en Joseph Priestley (1733-1804). Die werden in vertaling gelezen, omdat bijna niemand het Engels beheerste. De Franse cultuur was wijdverbreid, maar daartegen verzetten de Nederlandse verlichte auteurs zich juist.

De verlichte literatuur werd besproken in zogeheten leesgezelschappen. Burgers uit de middenklassen, maar ook vertegenwoordigers van de elite troffen elkaar daar om onder het genot van koffie en tabak progressieve ideeën te bespreken.

De Patriottenbeweging

In de verlichte kringen bestond grote sympathie voor de opstand van de Amerikaanse

kolonisten tegen het Britse gezag, die in de jaren 1770 losbarstte. Amsterdams bestuurders boden zelfs daadwerkelijke hulp tot wapenleveranties aan toe. Dat leidde eind 1780 tot een Britse oorlogsverklaring. Stadhouder Willem V (1748-1806) had geprobeerd die oorlog te voorkomen, wat hem in de ogen van zijn tegenstanders tot een landverrader maakte. Hij kreeg de schuld van de rampzalig verlopende strijd. De verwijten werden verwoord in pamfletten. Het meeste indruk maakte *Aan het volk van Nederland* dat, naar later bleek, geschreven was door de Overijsselse baron Joan Derk van der Capellen tot den Pol (1741-1784). Hij riep op om naar Amerikaans voorbeeld over te gaan tot burgerbewapening en volksinvloed op het bestuur. Voor wie zich aangesproken voelde, stond het vaderland voorop. Vandaar dat de ontevreden zich Patriotten noemden.

De oproep van de Overijsselse edelman kreeg brede weerklank, maar het sterkst in Utrecht. Daar waren de banden van het stadhouderlijke bewind het knellendst door het optreden van zetbaas Willem Nicolaas Pesters (1717-1794), die zich door corruptie en intimidatie buitengewoon gehaat had gemaakt. Slechts wie strikt loyaal was aan Pesters en zijn paladijnen kon voor een

functie in aanmerking komen. Deze gunstelingenpiramide liep van burgemeester tot lantaarnopsteker. Het is dan ook niet verwonderlijk dat regenten die buiten de factie van Pesters stonden, de groeiende oppositiebeweging steunden.

Mede door deze steun hadden de Patriotten in Utrecht al snel succes: de vroedschap herstelde de schutterij in ere, de Patriotten mochten daarnaast in een exercitiegenootschap, *Pro Patria et Libertate* geheten, schietoefeningen houden en de vroedschap besloot om benoemingen van leden door de stadhouder niet langer te accepteren maar die zelf te verrichten.

Voor de Patriotten was dat niet genoeg. In een concept-regeringsreglement uit 1784 eisten zij verkiezingen. Bij het stellen van hun eisen beschikten zij over een vastbesloten en charismatische leider, de uit Ceylon afkomstige rechtenstudent Pieter Philip Jurriaan Quint Ondaatje (1758-1818), zoon van een Tamil en een Nederlandse. Ondaatje wist in maart 1785 een volksmassa voor het stadhuis te mobiliseren toen de vroedschap een onwelgevallige benoeming wilde doen. De regenten moesten bakzeil halen. Aan het eind van het jaar paste Ondaatje het drukmiddel opnieuw toe en dwong de vroedschap om het democratische concept-reglement in te voeren. Er waren nog een stadhuisbelegering en uiteindelijk een machtsovername door de schutterij voor nodig om dat besluit te effectueren. In augustus 1786 werd de orangistische meerderheid van de vroedschap naar huis gestuurd en werden verkiezingen gehouden voor de opengevallen plekken. In mei 1787 probeerde Willem V het revolutionaire Utrecht te isoleren met een militaire actie, maar de stadhouderlijke troepen werden onverwacht bij Vreeswijk verslagen

Willem Nicolaas Pesters (1717-1794)

□ PORRET DOOR JEAN FOURNIER (1700-1765) | COLLECTIE CENTRAAL MUSEUM, IMAGE & COPYRIGHTS CMU

door een legertje uit de stad. Vier maanden later maakte een Pruisische interventie een einde aan de revolutie. Vele Patriotten vluchtten naar het buitenland.

De Post van den Neder-Rhyn

Het succes van de Utrechtse Patriottenbeweging is voor een deel te verklaren uit de grote onvrede over het bewind-Pesters en de capaciteiten van Ondaatje, maar de pers heeft ook een belangrijke rol gespeeld. In zijn agitatie beschikte Ondaatje over een spreekbuis, het tijdschrift *De Post van den Neder-Rhyn*. Dit blad verscheen voor het eerst op 20 januari 1781, kort na het uitbreken van de oorlog met Groot-Brittannië en meer dan half jaar voor de verspreiding van *Aan het Volk van Nederland*. Het verscheen bij de Utrechtse drukker Gijsbertus Timon van Paddenburg (1727-1807), die aan de Neude gevestigd was.

De journalist Pieter 't Hoen (1744-1828) was verantwoordelijk voor de inhoud. Hij stamde uit een welgesteld Utrechts middenstandsmilieu en ging naar de Latijnse school aan de Kromme Nieuwegracht. Wegens wangedrag werd hij van school gestuurd en zelfs in een verbeterhuis geplaatst. Na jaren van bittere armoede vond hij werk als rentmeester van het Collegium Willebrordi, een aan de Latijnse School verbonden internaat en tevens als secretaris van een jachtgenootschap. Naast

zijn banen hield hij zich bezig met de dichtkunst, het schrijven van toneelstukken en met historisch onderzoek. Zowel door zijn werk als door zijn literaire bezigheden wist 't Hoen een interessant netwerk op te bouwen. Dat wist hij aan te boren bij het opzetten van zijn tijdschrift. Van Paddenburg had al enkele politiek gekleurde dichtbundels van hem uitgegeven. Ook auteurs betrok 't Hoen uit de kring van hem bekende geestverwanten. Onder andere Van der Capellen wist hij te strikken, evenals Ondaatje en diens huisgenoot de dichter Jacobus Bellamy (1757-1786).

De Post borduurde voort op het *format* van de spectatoriale geschriften met het verspreiden van Verlicht gedachtegoed. Het grote verschil was dat *De Post* een duidelijk politieke boodschap had en partij koos voor

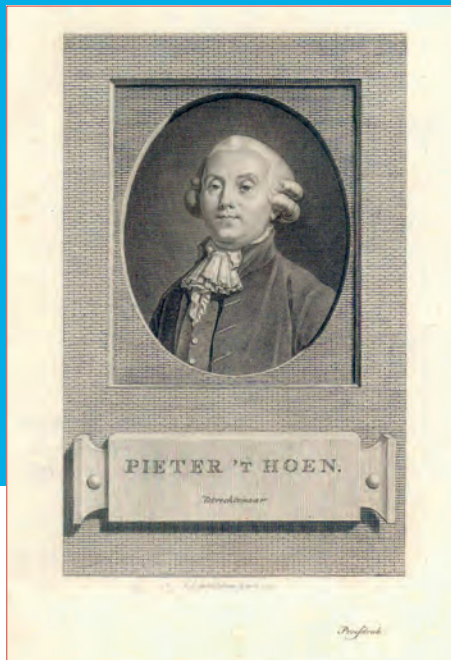
een beweging, die van de Patriotten. In die zin vervulde het tijdschrift de rol die vroeger de pamfletten hadden gespeeld en nog steeds speelden. *Aan het Volk van Nederland* was tenslotte ook een pamflet.

De Post kon een machtig opinieblad worden door de regelmatige verschijning. Het verscheen wekelijks in octavoformaat met acht pagina's. Het was betaalbaar: anderhalve stuiver per exemplaar. Het kreeg meteen ook buiten Utrecht een grote verspreiding. De oplage groeide tot 2.400 stuks per week, wat voor de uitgever een groot commercieel succes betekende. Wat het tijdschrift ook attractief maakte, was het geïllustreerde karakter met platen van onder andere schilder Christiaan van Geelen (1755-1824) en graveur Izaak de Wit (1744-1809). Het blad ontleende

De Kromme Nieuwegracht met de kapel van het St.-Hieronymushuis en links de toegangspoort van de Latijnse School.

□ TEKENING JAN DE BEIJER 1744 | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Pieter 't Hoen. Proefdruk kopergravure met het opschrift 'Schryver van den Post van / den Nederrhyn en daarom / uit Utrecht gebannen. 1789'

□ C.S. GAUCHER, 1791 | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

zijn naam vermoedelijk aan een Franstalig blad, *Le Courier du Bas-Rhin*, dat in het hertogdom Kleef verscheen. Dat blad had echter een heel andere signatuur. Het was de Pruisische machthebbers in Kleef juist zeer welgezind.

De bijdragen in *De Post* verschenen anoniem of onder een schuilnaam, ook de stukken van Pieter 't Hoen zelf. De reden was de vrees juridisch vervolgd te worden. Die vrees was bepaald niet ongegrond. Vanwege de berichtgeving van *De Post* over de politieke situatie, die al snel richtinggevend voor de oppositie werd en tot grote zorg aan het stadhouderlijke hof leidde, besloten de Staten van Utrecht op 4 juli 1781 een plakkaat uit te vaardigen tegen subversieve publicaties. Boekhandelaren ontkenden echter dergelijke zaken te verkopen en een poging van de regent Rijklof Michaël van Goens (1748-1810) om Van Paddenburg te betrappen, mislukte jammerlijk. Begin 1782 diende de net aangetreden nieuwe hoofdofficier van Utrecht, Frederik Christiaan Reinhard van Reede van Athlone (1743-1808), een aanklacht in tegen *De Post* wegens belediging van de stadhouder. In oktober klaagde hij Van Paddenburg persoonlijk aan wegens overtreding van het plakkaat van juli 1781. Doordat 't Hoen zijn naam niet onder de stukken zette, kon deze niet worden aangeklaagd. Het proces tegen Van Paddenburg liep uit op een smadelijke nederlaag voor Athlone. Het gerecht vond het verweer van advocaat Adrianus Hoevenaer (1732-1793) overtuigend. Zijn pleidooi werd vervolgens in *De Post* gepubliceerd. Na dit succes zette 't Hoen de agitatie met kracht voort. *De Post* volgde als opinieblad de gebeurtenissen, duidde de politieke ontwikkelingen en gaf daar zelfs richting aan. Successen, zoals de oprichting van

Navolgers en tegenstanders

De Post van den Neder-Rhyn kreeg al snel navolgers in het patriotse kamp. De belangrijkste waren *De Politieke Praatvaar*, *De Batavier* en vooral *De Politieke Kruyer*, een opinieblad dat verscheen bij de Amsterdamse uitgever Verlem. Ook hier was sprake van een hoofdredacteur, die tekende voor een groot deel van de inhoud. In dit geval was dat de journalist Johannes Christiaan Hespe (1757-1818). Deze zoon van Duitse immigranten had rechten gestudeerd en was advocaat in Amsterdam geworden. Hij begon in september 1782 met *De Politieke Kruyer*. Dit blad had dezelfde formule als *De Post van den Neder-Rhyn*, maar was feller van toon. Beide tijdschriften hadden grote invloed op de landelijke Patriottenbeweging. Geza-

Oefening van exercitiegenootschap 'Pro Patria et Libertate' op het grasveld van het Sterrebos in Utrecht, 1783-1787.

□ ANONIEM, NOORD-NEDERLANDS | COLLECTIE CENTRAAL MUSEUM, IMAGE & COPYRIGHTS CMU

Jacobus Bellamy

□ ETS LUDWIG (LOUIS) PORTMAN NAAR EEN SCHILDERIJ VAN A.J. VAN MANSVELT UIT 1785 | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

menlijk stonden ze bekend als 'Mijn Heeren De Post' en 'Baas Kruyer'. Een specialiteit van *De Politieke Kruyer* was het werken met titelvignetten, waarbij Hespe kleine gedichten maakten, waardoor een soort stripverhaal ontstond. Het werken met beeld was daardoor bij *De Politieke Kruyer* nog sterker ontwikkeld dan bij *De Post*.

Beide bladen hadden een landelijk doel en een landelijk lezerspubliek. Dat was in overeenstemming met de doelstellingen van de Patriottenbeweging, die het heil van het hele vaderland nastreefde. Toch zaten er wel degelijk lokale en regionale elementen in de patriotse revolutie. We hebben de specifieke Utrechtse trekken gezien in de oppositie die door Ondaatje werd geleid. Ook *De Post* en *De Kruyer* hielden zich bezig met de lokale politiek. De juridische procedures speelden voor de lokale gerechten in Utrecht en Amsterdam. Bij het proces tegen *De Politieke Kruyer* in het voorjaar van 1785 werd behalve de uitgever ook de hoofdredacteur gedagvaard. De Amsterdamse hoofdofficier had aanvankelijk meer succes dan zijn Utrechtse confrater enkele jaren eerder. Hij wist Hespe en Verlem veroordeeld te krijgen tot gevangenisstraf en een geldboete, maar het Hof van Holland

draaide de veroordeling terug en gelastte de vrijlating van beiden.

Het stadhoudelijke kamp maakte zich grote zorgen over de invloed van de patriotse tijdschriften. Nu de juridische middelen om de bladen aan te pakken jammerlijk mislukt waren, probeerden de orangistische regenten de patriotten met dezelfde wapenen te bestrijden door met eigen tijdschriften te komen. In de naamgeving sloten die aan bij hun politieke tegenstanders: *De Post naar den Neder-Rhijn*, *De Politieke Kruijers-Knegt* en de *Politieke Praatmoer*, maar zij haalden het qua niveau en qua oplage niet bij de patriotse bladen. Het enige orangistische blad dat inhoudelijk nog iets voorstelde, was de *Ouderwetsche Nederlandsche Patriot*, dat geredigeerd werd door de hoog-

leraar Rijklof Michaël van Goens, die we al zijn tegengekomen als spion van de Utrechtse hoofdofficier. De *Ouderwetsche Nederlandsche Patriot* was het meest bekende van de oranjegezinde tijdschriften, maar kwam ondanks steun van de autoriteiten niet boven een oplage van 700 uit. De meeste politieke bladen bleven ook maar kort bestaan, hoogstens een jaar of twee. Alleen *De Post van den Neder-Rhijn* en *De Politieke Kruyer* hielden het uit tot aan de Pruisische invasie in september 1787.

Behalve van tijdschriften bedienden beide partijen zich van pamfletten en het publiceren van staatkundige plannen zoals het democratische concept-reglement in Utrecht, het Leids Ontwerp of de Grondwettige Herstelling. Populair waren ook

Gevecht op 9 mei 1787 aan de Vaartsche Rijn bij Vreeswijk waar de vijandelijke troepen (links) het kanonvuur van de Utrechtse troepen (rechts) beantwoorden. Uit *De Post van den Neder-Rhijn* No. 565 (1787).

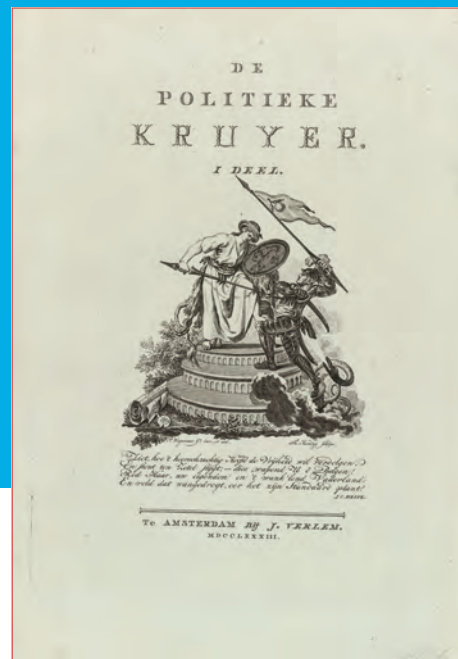
□ EIGENTIJDIG INGEKLEURDE ETS | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

hekeldichten, waarin tegenstanders door het slijk werden gehaald. Net als in hedendaagse tweets namen de auteurs het bij de geuite beschuldigingen niet zo nauw met de waarheid. In de poëziewerkjes werden beschuldigingen van corruptie, drankzucht, seksuele uitpattingen en incompetentie aan elkaar gerijmd. Rond uit racistisch waren de opmerkingen over Ondaatje, die immers een Ceylonese vader had. Zo werd hij 'Een zwart ondiep, vol lastervonden' genoemd.

Belangrijke opiniërende rol

Zowel de schimpdichten als de gedrukte politieke programma's sloten aan bij bestaande tradities. De politieke tijdschriften in de jaren 1780 waren echter iets nieuws. De grote betekenis van deze bladen is dat zij een echt debat teweeg hebben gebracht, aan opinievorming hebben gedaan. Lezers hadden de keus tussen twee systemen: dat van de bestaande regentenheerschappij met een stadhouder aan het hoofd en een alternatief met reële volksinvloed, geïnspireerd op het Amerikaanse voorbeeld. In de ontwikkeling van protest tegen misstanden uit onvrede over het rampzalige verloop van de oorlog met Groot-Brittannië tot democratische volksbeweging hebben tijdschriften als *De Post naar den Neder-Rhijn* een belangrijke opiniërende rol gespeeld. Met de Pruisische invasie was dat in één klap afgelopen. Zeker in het begin heerste er een strenge censuur en ook bij het milder worden daarvan konden Patriotsgezinde geschriften slechts onder een dekmantel verschijnen. Duizenden Patriotten vluchtten naar het buitenland, vooral naar Frankrijk. Mannen als Pieter 't Hoen en Ondaatje waren ook in ballingschap actief in het

uitgeven van revolutionaire tijdschriften. Met het uitbreken van de Bataafse Revolutie in 1795 keerden zij terug naar het vaderland. 't Hoen pakte de draad weer op met het blad *De Nieuwe Post van den Neder-Rhijn*, dat hij nu onder eigen naam kon laten verschijnen. Het verscheen bijna vijf jaar lang, maar bereikte niet de invloed van het eerdere tijdschrift. 't Hoen stopte met het blad in december 1799, in een politiek klimaat van een steeds verder verflauwend revolutionaire elan. Twee jaar later was de revolutie geheel voorbij. In het restauratieve klimaat en interventies van Franse zijde werd de censuur

Titelpagina *De Politieke Kruyer* deel 1, 1783

□ COLLECTIE RIJKSMUSEUM

steeds strenger. 't Hoen raakte aan de zijlijn en werd ook door persoonlijke tegenslagen een verbitterd man. Hij stierf in 1828 in een tijd dat er van een vrije pers geen sprake meer was. Een politiek debat in de media zou pas weer op gang komen in de aanloop van 1848.

Literatuur

- Bruin, R.E. De, *Burgers op het kussen. Volkssoevereiniteit en bestuurssamenstelling in de stad Utrecht 1795-1813* (Zutphen 1986).
- Bruin, R.E. de, *Revolutie in Utrecht. Studenten, burgers en regenten in de Patriottentijd, 1780-1787* (Utrecht 1987).
- Groenveld, S., 'The Mecca of Authors? States Assemblies and Censorship in the Seventeenth-Century Dutch Republic', in: A.C. Duke en C.A. Tamse (red.), *Too Mighty to be Free. Censorship and the Press in Britain and the Netherlands* (Zutphen 1987) 63-86.
- Hoekstra, T.J. e.a. (red.), *O Vrijheid! onwaardeerbaar pand! Aspecten van de patriottenbeweging in stad en gewest Utrecht* (Bilthoven 1987), tevens verschenen als themanummer van het *Jaarboek Oud-Utrecht* (1987).
- Hulzen, A. van, *Utrecht in de Patriottentijd* (Zaltbommel 1966).
- Jong, J.A. de, *De traditie en het verlichte denken. Politieke theorie, de burger en het publieke debat in de Republiek (1650-1704)* (diss. Utrecht, 2012).
- Leeb, I.L., *The ideological origins of the Batavian Revolution. History and politics in the Dutch Republic 1747 - 1800* ('s-Gravenhage 1973).
- J. Roosendaal, *Bataven! Nederlandse vluchtelingen in Frankrijk 1787-1795* (Nijmegen 2003).
- Sas, N.C.F. van, 'Opiniepers en politieke cultuur', in: F. Grijzenhout, W.W. Mijnhardt en N.C.F. van Sas (red.), *Voor Vaderland en Vrijheid. De revolutie van de patriotten* (Amsterdam 1987) 97-130.
- Sautijn Kluit, W.P., 'De Post van den Neder-Rhijn', in: *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde*, Nieuwe Reeks 10 (1880) 293-385.
- Schneider, M., en J. Hemels, *De Nederlandse krant 1618-1978. Van 'nieuwstydyinghe' tot dagblad* (4e dr. Baarn 1979).
- Theeuwens, P.J.H.M., *Pieter 't Hoen en De Post van den Neder-Rhijn (1781-1787). Een bijdrage tot de kennis van de Nederlandse geschiedenis in het laatste kwart van de achttiende eeuw* (Hilversum 2002).

Vergadering van de redactie van studentenblad Vox Studiosorum in 1864.

□ OVERGENOMEN UIT: D. DE HIEP, 125 JAAR VOX STUDIOSORUM (UTRECHT 1991)

Utrechtse studenten speelden in de 19e eeuw een hoofdrol bij de oprichting en invulling van de eerste studentenbladen.¹ Het Studenten Weekblad (opgericht 1871) wilde, meer dan de wat behoudende Vox Studiosorum (1864), de Utrechtse studentenmaatschappij niet alleen informeren maar ook beïnvloeden. Over de - voor arme studenten relevante - vraag of lidmaatschap van het corps en de kroeg gekoppeld moest blijven, stonden de bladen lijnrecht tegenover elkaar. De ironische en soms cynische pen van Studenten Weekblad-redacteur Emile Opzoomer zette het debat op scherp.

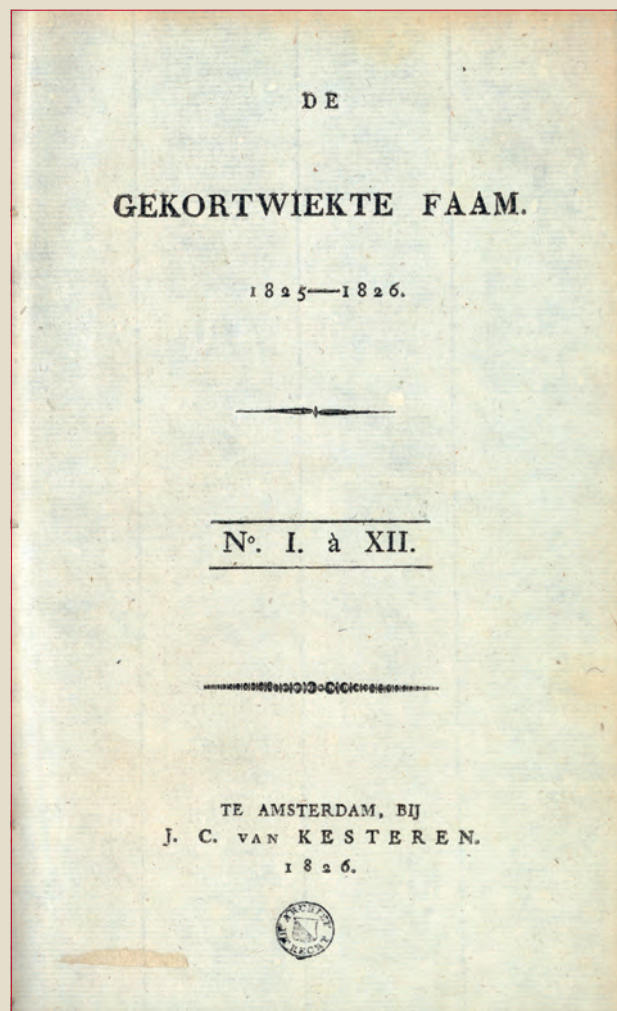
De *Vox* en het *Studenten Weekblad* waren niet de eerste studentenbladen die in de 19e eeuw werden uitgegeven. Al in de eerste helft van die eeuw richtten studenten eigen bladen op, maar deze verschenen meestal maar enkele jaargangen en soms zelfs maar enkele afleveringen. Het eerste Nederlandse studentenblad, *De gekortwiekte Faam. Utrechtsch Akademisch-blad*, dat in 1825 door enkele Utrechtse studenten werd opgericht, verscheen slechts enkele jaren. Het initiatief van deze Utrechtse studenten stuitte op grote weerstand. Het was in die tijd volstrekt ongewoon dat studenten zich mengden in het publieke debat, dat was voorbehouden aan de zogenaamde 'bevoegde autoriteiten'.² De oprichters hadden in Utrecht geen enkele uitgeverij bereid gevonden het blad uit te geven en waren uiteindelijk uitgeweken naar Amsterdam. De hoogleraren spraken schande van het blad, dat ze typeerden als 'een schaar in de handen van kinderen'.³ Ook de studenten zelf waren verdeeld over het nieuwe studentenorgaan; was het wel passend dat studenten zich in het openbaar uitspraken over bijvoorbeeld het werk van een hoogleraar?

De gekortwiekte Faam werd uiteindelijk de eerste in een lange rij van studentenbladen. In de jaren dertig en veertig werden - ook in Leiden, Groningen en Amsterdam - meer dan tien verschillende studentenbladen opgericht. Deze bladen hadden vaak een lokaal, maar even vaak een landelijk karakter. De oprichting van een eigen studentenorgaan paste in een meer algemene ontwikkeling. In de eerste helft van de 19e eeuw profileerden studenten zich in toenemende mate als een eigen stand, zowel in de academische gemeenschap als ook daarbuiten. In de verschillende academiesteden werden studentenverenigingen (corpora) opgericht, die de studenten vertegenwoordigden en zich inzetten voor de rechten

Universitaire pers, politiek en persoonlijke vetes

Het Studenten Weekblad. Orgaan voor Noord- en Zuid-Nederland (1871-1874)

en plichten van alle studenten. De corpora werden onder meer opgericht om de ontgroeningen aan banden te leggen. Pas als een student is ontgroend, is hij volwaardig lid van het corps, maar ook in de 19e eeuw was het ontgroenen al een omstreden 'traditie' in de studentenwereld. Tot ver in de 19e eeuw bleef het corps de enige studentenvereniging; de meeste studenten werden lid van het corps als zij gingen studeren. De toenemende organisatie van studenten bleek ook op tal van andere terreinen: de studenten organiseerden maskerades, ze brachten serenades aan hoogleraren, ze namen deel aan militaire veldtochten, ze publiceerden studentenliederen, studentenalmakken en dus ook eigen studentenbladen. Hoewel het studentenorgaan rond 1850 een meer geaccepteerd verschijnsel werd, was het voortbestaan van een studentenblad vaak onzeker. Het niet kunnen vinden van nieuwe redactieleden betekende maar al te vaak de opheffing van een blad. Maar ook een onwelgevallige inhoud kon het einde van een studentenblad betekenen. Het liberale *Lucifer. Akademische courant* (1850-1853) - dat verscheen onder redactie van de Utrechtse student Daniël Koorders - stelde wantoestanden in het Utrechtse studentencorps aan de kaak. De Utrechtse studentensenaat legde vervolgens het blad op de leestafel van de sociëteit, wat leidde tot een sterke afname van het aantal abonnees (de studenten konden het blad nu op de kroeg lezen) en uiteindelijk tot het failliet van *Lucifer*. Mede omdat de Groningse studentensenaat precies hetzelfde deed. Die was zeer ontstemd over het feit dat Koorders in *Lucifer* keer op keer zijn, ook breder gedragen, ideeën over de oprichting van één, nationale universiteit te Utrecht (en de opheffing van de overige universiteiten) uitventte. Kortom: rond 1850 doorkruisten plaatselijke en regionale belangen nog het voortbestaan van een (landelijk) studentenorgaan.⁴

Titelpagina van het eerste studentenblad *De Gekortwiekte Faam*.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BIBLIOTHEEK

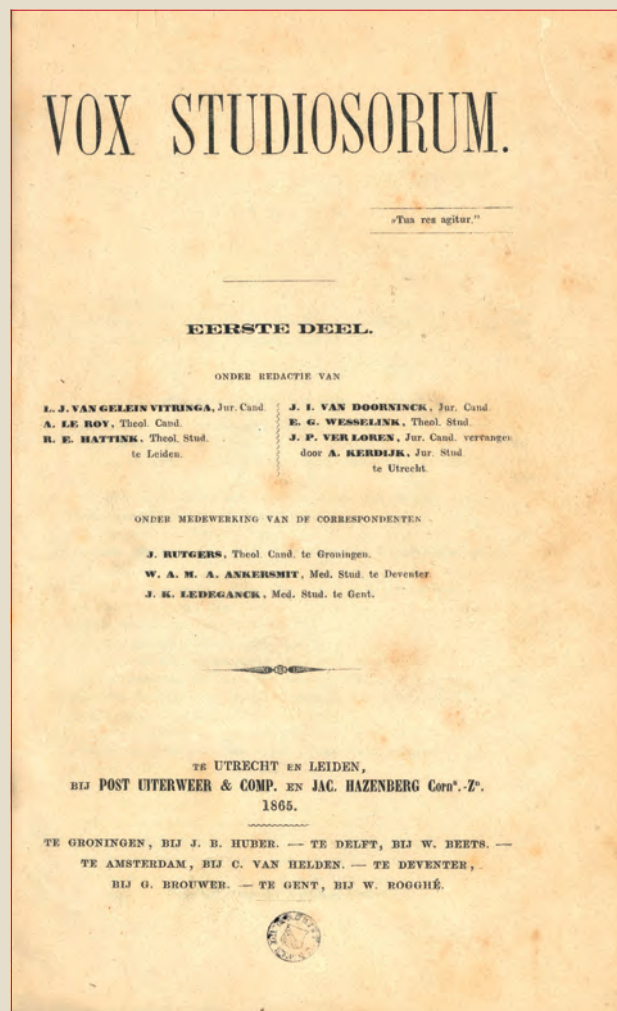
Daniël Koorders, redacteur van *Lucifer*. Akademische courant.

□ LIJNCLICHÉ 1914 VAN EEN FOTO UIT 1850 | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Orgaan voor Noord- en Zuid-Nederland

Uiteindelijk groeide het studentenorgaan in de tweede helft van de 19e eeuw uit tot een geïnstitutionaliseerd, landelijk studentenblad. Het in 1864 opgerichte *Vox Studiosorum* hoefde niet te vrezen voor zijn voortbestaan. Het blad - al gauw aangeduid als 'de Vox' - met redacties in Leiden en Utrecht en correspondentschappen in de andere academiesteden, bleek na enkele jaren gevestigd. Maar niet alle studenten waren tevreden over dit blad dat, vanwege het formaat en de maandelijkse verschijning, meer een tijdschrift dan een krant was en 'bezadigdheid en matigheid op den voorgrond' stelde. Daarom richtten enkele Utrechtse en Leidse studenten in 1871 een nieuw studentenblad op: het *Studenten Weekblad*. *Orgaan voor Noord- en Zuid-Nederland*. Behalve de redacties in Utrecht en Leiden werden er ook agenten aangesteld in Amsterdam, Delft, Groningen, Brussel, Gent en Luik. Dit blad moest meer het karakter van een krant krijgen en volop plaats bieden aan nieuws, opinie en debat. In het eerste nummer van het *Studenten Weekblad* kondigde de redactie aan dat dit nieuwe blad slechts een aanvulling wilde zijn op de bestaande *Vox*. Ze hoopte dat beide bladen in een goede verstandhouding naast elkaar zouden kunnen voortbestaan. Dat leek aanvankelijk ook het geval, maar in Utrecht kwamen de redacties uiteindelijk recht tegenover elkaar te staan.

Eén van de speerpunten van de redactie van het nieuwe *Studenten Weekblad* was het bewerkstelligen van een toenadering tussen de Noord- en Zuid-Nederlandse studenten, die na de onafhankelijkheid van België in 1839 nog ver te zoeken was. De Utrechtse redacteur Emile Opzoomer en de Leidse redacteur van het *Studenten Weekblad*, J. te Winkel (neef van de letterkundige J. A. te Winkel), maakten samen deel uit van een vriendengroep, waartoe ook de Leidse student A. de Vries (neef van de Leidse hoogleraar M. de Vries) en de twee Gentse studenten A.M.N. Prayon van Zuylen en P.A. Walraven Platteeuw (pseudoniem voor W.A. Heringa) behoorden. Deze vrienden deelden hun belangstelling voor de Vlaamse beweging en de Vlaamse letterkunde. Zij wilden in navolging van de Nederlandse Taal en Letterkundige Congressen zich inzetten voor de aaneensluiting van Noord en (Vlaams) Zuid. De redactie verklaarde in het voorwoord van het *Studenten Weekblad* dat gemeenschappelijke taal, gemeenschappelijk doel en gelijke vorming een nauwe band goed mogelijk maakten. Opzoomer en Te Winkel namen, naast het redacteurschap van het *Studenten Weekblad*, ook het commissariaat op zich van de Gentse studenten Almanak van 't *Zal wel gaan*, die zich sinds 1869 openstelde voor bijdragen van studenten uit Noord en Zuid.⁵

Vox Studiosorum 1865.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BIBLIOTHEEK

Emile Opzoomer

Emile Opzoomer (1850-1905) was de oudste zoon van Cornelis Willem Opzoomer, de bekende liberale hoogleraar wijsbegeerte te Utrecht, en Adèle Ackersdijk. Hij woonde met zijn ouders en jongere broer en zus aan de Nieuwegracht te Utrecht. Emile studeerde sinds 1869 rechten aan de universiteit te Utrecht. Na zijn promotie (hij promoveerde door allerlei omstandigheden pas in 1882) werd hij lid van het Hof van Justitie van Suriname en Curaçao, onder meer in Willemstad en Vreeland. Op 18 juli 1892 trouwde hij met de bijna twintig jaar jongere Johanna Lijntje Wijndels. Ze kregen twee dochters. Maar veel geluk was het jonge gezin niet beschoren. Emile werd (in ieder geval voor 1899) opgenomen in het krankzinnigengesticht Veldzicht te Ermelo, waar hij in 1905 overleed. Er zijn van hem geen portretten bekend.

De aaneensluiting tussen Noord en Zuid werd niet zomaar bereikt. Weliswaar werden in het *Studenten Weekblad* meerdere bijdragen van Vlaamse studenten gepubliceerd, maar deze brachten geen toenadering, maar leidden juist tot ruzie en verwijdering. De Vlaamse studentencultuur verschildte sterk van die in Nederland. Politieke betrokkenheid was voor de Belgische studenten heel gewoon, terwijl het voor de Nederlandse studenten tot ver in de 19e eeuw zeer ongebruikelijk was om zich tijdens de studietijd te verbinden aan een godsdienstige of politieke partij. Omgekeerd kenden de Belgen niet de dominantie van een studentencorps. Dat bleek toen in de Gentse almanak door Prayon de novelle 'Wilhelmina' verscheen, een stuk over het Utrechtse studentenleven en met name het 'groenlopen'. De Utrechtse studenten vatten het stuk op als gericht tegen het Utrechtse studentencorps.⁶

Ook het streven van de Vlaamse studenten naar eenheid tussen Noord en Zuid werd door de Noord-Nederlandse studenten afgewezen. Een Luikse student bepleitte in het *Studenten Weekblad* een 'federatief verband der Nederlanden voor alles wat krijgsmacht en diplomatie aangaat'. Het was duidelijk dat deze student zich richtte op een eenwording met Nederland die meer omvatte dan de Nederlandse taal. Een Leidse student reageerde hierop met de verklaring dat hij deze federatieve eenwording niet echt zag zitten. Waarop de bevlogen Prayon van Zuylen direct in de pen klom en in het *Studenten Weekblad* een artikel publiceerde met de veelzeggende titel: 'daar en hier is Nederland'. Vervolgens benadrukte de Leidse student H.W. Bulkley (anoniem) dat België haar afscheiding van Nederland toch echt aan zichzelf te danken had. Opzoomer publiceerde naar aanleiding van deze discussie een artikel in het *Studenten Weekblad* waarin hij zich opstelde achter zijn Vlaamse vrienden. Hij benaderde hierin de scheuring tussen Nederland en België vanuit een historisch perspectief. De verantwoordelijkheid daarvoor kon volgens hem niet alleen bij België worden gelegd. Misschien was een politieke hereniging onmogelijk, 'maar volkomen verbroedering zeker niet'. Het mocht niet baten.

In de polemiek die volgde, hield Bulkley voet bij stuk; hij bleef tegen een hereniging van Noord en Zuid.⁷ Het streven van Opzoomer en zijn vrienden om via dit nieuwe studentenblad een hereniging tussen Noord- en Zuid-Nederlandse studenten te bewerkstelligen, mislukte. Pas aan het einde van de 19e eeuw werd de Groot-Nederlandse gedachte populair. In Utrecht was de bekende hoogleraar Geschiedenis Pieter Geyl een grote voorstander van deze gedachte.

Ruzie onder Utrechtse studenten

Hoewel de *Vox* en het *Studenten Weekblad* aanvankelijk zonder problemen naast elkaar verschenen, kwamen de Utrechtse redacties van deze bladen uiteindelijk lijnrecht tegenover elkaar te staan. Zij probeerden via de bladen invloed uit te oefenen op de gang van zaken in de Utrechtse studentenmaatschappij. Juist in deze periode liepen de spanningen hoog op. De studenten waren onder meer verdeeld over het wel of niet handhaven van het verenigd lidmaatschap van corps en kroeg (de sociëteit), die voor veel studenten het lidmaatschap van het corps te duur maakte. Juist in Utrecht, waar van oudsher veel armere studenten theologie studeerden, was de groep niet-corpsleden groot. Rond 1870 was een derde van de studenten -160 van de

De Studentensociëteit (kroeg) was volgens Het Studenten Weekblad de essentie van het corps. Van 1858 tot 1901 was de sociëteit 'Placet Hic Requiescere Musis' van het Utrechtsch Studenten Corps gevestigd aan het Munsterkerkhof 3 (nu Domplein).

□ TEKENING A.E. GROLMAN 1898 | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

475 - geen lid van het corps. Daarom pleitte een groep studenten, waaronder ook enkele redacteurs van *Vox Studiosorum*, vóór de opheffing van het verenigd lidmaatschap. De Utrechtse redacteur Opzoomer - samen met zijn Utrechtse mederedacteur J. L. Stern, die in 1872 ook rector van het corps was - bepleitte daarentegen in het *Studenten Weekblad* handhaving van het verenigd lidmaatschap. De sociëteit was volgens hen de essentie van het corps. Het voortbestaan van het corps kon alleen gewaarborgd worden als de leden elkaar bleven ontmoeten en volgens Opzoomer en Stern gebeurde dat in de kroeg. Daarom moest het lidmaatschap van het corps en de kroeg niet gescheiden worden, maar verenigd blijven.⁸

Stern sprak in het voorjaar van 1872 in zijn hoedanigheid als rector een *pereat* (verwensing) uit aan die leden van het corps die niet de kroeg, maar koffiehuisen bezochten. Daarop werd er op de eerstvolgende corpsvergadering door twee studenten een motie tegen Stern ingediend omdat zij meenden 'dat de rector boven alle partijen moest staan als zijnde de personificatie van het corps en als zodanig het voorbeeld van algemeene conciliatie en verbroedering moest geven'. Opzoomer verdedigde in het *Studenten Weekblad* de uitspraak van Stern omdat de studenten die wegbleven van de kroeg inderdaad 'een kanker' voor het corps waren. Uiteindelijk, na nog meer strubbelingen, trad de senaat in het najaar van 1872 af. Er werd een tijdelijke commissie aangesteld, die uiteindelijk de nieuwe senaat zou vormen. Deze senaat wijzigde de corpswet: het verenigd lidmaatschap van corps en kroeg kwam te vervallen. De maatregel baatte overigens niet; het aantal studenten niet-corpsleden bleef toenemen. De eendracht ging verloren en maakte plaats voor pluraliteit en (nog later) de oprichting van nieuwe studentenverenigingen.⁹

Opzoomer trok zich naar aanleiding van de gebeurtenissen terug als lid van het corps (met hem nog meer studenten). In het *Studenten Weekblad* leverde hij ongezouten kritiek op alle gebeurtenissen. Het belachelijk maken van de tij-

Student aan de leestafel in studentensociëteit PHRM.

□ OVERGENOMEN UIT: JAARBOEK OUD-UTRECHT 2005

19e-eeuwse Utrechtse studenten, in dit geval leden van een jaarclub van het Utrechtsch Studenten Corps. De leden van de jaarclubs kwamen regelmatig bijeen voor de gezelligheid, om te debatteren en de welsprekendheid te oefenen. Foto J.H. Kramer.

□ FOTO J.H. KRAMER | COLLECTIE UNIVERSITEITSMUSEUM UTRECHT / STICHTING ARCHIEVEN VAN HET UTRECHTSCH STUDENTEN CORPS

delijke commissie en de 'personaliteiten' die hij in het *Studenten Weekblad* publiceerde, ontlokte een reactie aan de Utrechtse Vox-redacteur A.A.W. Hubrecht. Hij beschuldigde Opzoomer van partijdigheid en vergeleek het *Studenten Weekblad* met het sensatiebeluste, satirische weekblad *Asmodée*. Opzoomer reageerde fel: 'Insinuaties van den heer Hubrecht tegen mijn persoon laten mij volmaakt koud en ik zal er nooit aan denken om er het geringste op te antwoorden. Maar wanneer het Weekblad, door wien dan ook, op een gemeene wijze wordt aangevallen, kan ik dit niet met stilzwijgen voorbijgaan.'

Hij hoopte dat de verhouding tussen de Vox en het *Studenten Weekblad* niet zou ontaarden in een hatelijke rivaliteit.¹⁰ Dat zou uiteindelijk meevallen, want een paar jaar later besloten beide redacties, mede door gebrek aan kopij, te fuseren. In 1875 gingen zij verder als *Vox Studiosorum*. *Studenten Weekblad*. In 1876, een jaar na de samenvoeging van de Vox en het *Studenten Weekblad*, werd in Leiden zelfs nog een blad opgericht: het algemene landelijke studentenweekblad *Minerva*. Het studentenweekblad had een hoofdredactie te Leiden en subredacties in Utrecht, Gronin-

gen, Amsterdam en Delft. De twee landelijke studentenweekbladen *Vox* en *Minerva* zouden enkele tientallen jaren naast elkaar blijven voortbestaan.

Nieuwe studentenbladen

De landelijke studentenweekbladen de *Vox* en *Minerva* versterkten het saamhorigheidsgevoel in de Nederlandse studentengemeenschap. Tegelijkertijd waren er tal van ontwikkelingen die deze eenheid bedreigden. De komst van nieuwe groepen studenten naar de universiteit leidde aan het einde van de 19e eeuw tot nieuwe discussies over de vraag wie en wat een student was. Ook het sociale vraagstuk leidde tot felle debatten in de studentenweekbladen. Mocht een student zich nu wel of niet bezighouden met politieke, godsdienstige en maatschappelijke vraagstukken? Ten slotte stelde ook de komst van vrouwelijke studenten de mannelijke studentenmaatschappij voor een uitdaging.

De grote weekbladen boden te weinig ruimte aan artikelen over deze ontwikkelingen. Integendeel, zij handhaafden het adagium van neutraliteit en gematigdheid en hielden vast aan het inmiddels door de realiteit ingehaalde concept dat het corps de gehele studentenmaatschappij vertegenwoordigde en dat een student 'vrij' moest zijn en zich niet mocht verbinden aan enige godsdienstige of politieke partij. Dat leidde ertoe dat een grote groep studenten zich niet langer vertegenwoordigd voelde door de *Vox* en *Minerva*. Zij richtten daarom eigen bladen op. In Delft verschenen in de jaren negentig enkele socialistische studentenbladen. In Amsterdam werd in 1890 *Propria Cures* opgericht. Ook in Utrecht bleef dit niet zonder gevolgen. De *Vox* kon zich door alle concurrentie niet langer handhaven als landelijk studentenweekblad. Het werd in 1892 opgeheven en ging in 1893 verder als lokaal Utrechts (corporaal) studentenblad. In Utrecht richtten studenten niet-corpsleden in de jaren tachtig en opnieuw in de jaren negentig de Utrechtse Bond op. In 1896 en 1897 verscheen het *Studentenblad. Spectemur Agendo. Gewijd aan de belangen van den Utrechtschen Studentenbond*. Het blad fuseerde uiteindelijk met *Alma Mater* (1888), het landelijke studentenblad van de in inmiddels verschillende academiesteden opgerichte bonden.

Ook de vrouwelijke studenten gingen - bij gebrek aan ruimte in de gevestigde bladen - in 1910 over tot de oprichting van een eigen blad: het *Utrechtsch maandblad voor vrouwelijke studenten*. Het blad werd enkele jaren later weer opgeheven; inmiddels hadden de vrouwelijke studenten zitting in de redacties van de *Vox* en *Minerva*. Ook de confessionele studenten organiseerden zich in eigen verenigingen met eigen bladen. Deze 'verzuijing' paste in het proces dat zich ook in de Nederlandse samenleving als geheel voltrok. Pas na de Tweede Wereldoorlog kwamen alle geledingen weer samen in het universiteitsblad *Solustitiae. Orgaan der Utrechtse Universitaire Gemeenschap*. De *Sol* werd in 1946 opgericht vanuit het streven naar eenheid, die zo kenmerkend was voor de eerste jaren na de oorlog, en was daarmee feitelijk (maar met samenvoegingen en afsplitsingen van bijvoorbeeld studenten) de voorloper van het huidige *U-blad*.

1ste Jaargang. 1ste Aflevering. 8 NOVEMBER 1910.

Utrechtsch Maandblad

VOOR

Vrouwelijke Studenten

Redactie: G. M. de Brauw. S. J. Hamburger. H. C. J. Hoogervorst.	Hoofredactie: B. Elias. Administratie: H. G. Ribbink Peltier.	Vaste Medewerkers: C. M. Braujan. J. C. van den Bergh. H. C. G. M. Bosman. M. M. C. Bremer. K. C. Doyer.	H. C. M. Mulder v. d. Graaf. G. M. Dierwstra. M. G. f. Renkema. H. J. M. Salomons. R. Spanjaard. D. C. Steinboch.
--	--	--	--

Brieven en stukken te zenden aan de hoofdredactie Houtenkerkhof 26, Utrecht vóór den 1sten van elke maand.
Indere laatste heeft recht op 3 afschriften, niet meer te gelijk met de aflevering verzorgd worden.
Copie van opgenomen stukken wordt niet teruggegeven.
Gewijde stukken liggen tot den 1sten der maand ter beschikking van de lezers.

Voor advertentiën bedraagt de prijs van 1-10 regels f 0.25. Voor meerdere plaatsing geldt bijzonder tarief.
Voor advertenties wende men zich schriftelijk tot de administratie Maatschappij 15.

Dit blad verschijnt des zins om elke maand, uitgezonderd 1 Augustus en 1 September.
De prijs per jaargang bedraagt f 1.25.
Zij die voor 1 November van het jaartal hebben worden beschouwd als abonnees voor dat volgende jaargang. Voor abonnementen richt men zich tot de administratie Maatschappij 15.
Looft exemplaren zijn 25 cents verkrijgbaar bij de administratie.

Aan alle Meisjes-Studenten!

Dit is een begin.
Een maget, een schamel begin zullen eenigen zeggen. Het is zoo: zij hebben gelijk dit te zeggen en toch ongelijk.
Immers een goed begin moet in zich dragen de kiem van al heigens, dat volgen zal, aan het begin moet men het beginsel van het geheel kunnen onderkennen. Daarom dan ook, dat de meeste schrijvers aan 't einde van hun werk het begin weer omverken en dan pas met hun begin tevreden zijn.
Wij nu moeten een begin maken, niet alleen vóór dat we het geheel overzien, maar zelfs zonder te weten, wat er zal volgen, hoe het geheel worden zal.
Want dat dit maandblad veel zal moeten veranderen, zoowel wat vorm als wat inhoud betreft, voordat het is wat wij het bedoelen te zijn en wat het behoort te zijn, namelijk een centraal blad voor alle meisjes-studenten in ons land, dit staat bij ons vast.
Ons plan is voorloopig dit blad zoo in te richten, dat iedere aflevering naast grootere stukken ook vaste rubrieken voor academië en clubnieuws bevat. Verder willen wij gelegenheid geven tot debat, kritiek en polemiek en ook gaarne ingezonden stukken, gedichten of mengwerk plaatsen.

scherp de tegenstelling van opvattingen tusschen meisjes uit verschillende streken komend, met verschillende opleiding, gewoon aan eene andere omgeving; groot is de rijkdom aan meeningen, gevoelens en gedachten tweegebracht door de wrijving van zeer uiteenlopende karakters en persoonlijkheden, door omgang met studenten anderer faculteiten.
Van ons rijke en jonge leven met zijn ruimen horizon, zijn krachten bloei, zijn sterk willen en opgewekt handelen moet ons blad eene trouwe weerspiegeling zijn. Alles wat er woelt en worstelt, wat er strijdt en gist in onze kleine maatschappij, waar ieder zich volgens haren bijzonderen aanleg en behoeften wil voorbereiden en opwerken om naast een goed lid der groote maatschappij ook een beschaafd, wetenschappelijk en redelijk mensch te worden: dat alles moet in ons blad zijne uiting vinden.
De veelheid onzer tegenstrijdigheden moet haar éénheid vinden in ons blad.
Zoo moet het worden, als het goed zal worden. Wij hebben een begin gemaakt en daardoor de mogelijkheid hiertoe geopend. Meer kunnen wij niet doen. De verwezenlijking van deze idealen ligt niet in onze macht, zij berust bij het geheel der studeerende meisjes.
Alle vrouwelijke studenten te samen en ieder in 't bijzonder moet medewerken en medehelpen om dit blad te maken tot een

Openingspagina eerste nummer van het *Utrechtsch Maandblad voor Vrouwelijke Studenten*, 1910.

□ COLLECTIE ATRIA KENNISINSTITUUT VOOR EMANCIPATIE EN VROUWENGESCHIEDENIS

Noten

- 1 Dit artikel is gebaseerd op het proefschrift van de auteur: Annelies Noordhof-Hoorn, *De stem van de student. Nederlandse studentenbladen in de negentiende eeuw* (Hilversum 2016).
- 2 Remieg Aerts, 'Bevoegde autoriteiten. Burgerlijke intellectuelen in de negentiende eeuw. Een groepsportret', *De Negentiende Eeuw* 22 (1998) 72-95.
- 3 *De gekortwiekte Faam* 1 (1825-1826) II, 18.
- 4 Annelies Noordhof-Hoorn, *De stem van de student*, 106-119.
- 5 Noordhof-Hoorn, *De stem van de student*, 177-180.
- 6 Noordhof-Hoorn, *De stem van de student*, 180.
- 7 *Studenten Weekblad* 1 (1871-1872) nr. 3, maandag 27 maart 1871. De student schreef dit naar aanleiding van de Frans-Pruisische oorlog (1870-1871). De student vreesde de zwakke positie van België en Nederland; iets wat volgens hem het gevolg was van de verbroekeling van Nederland; *Studenten Weekblad* 1 (1871-1872) nr. 4, maandag 3 april 1871; nr. 6, maandag 17 april 1871; nr. 9, maandag 8 mei 1871; nr. 13, maandag 5 juni 1871. H.W. (Henry) Bulkley (1852-1876) studeerde rechten in Leiden.
- 8 Deze bijzondere constructie was enkele jaren daarvoor in de corpswet opgenomen om de onderlinge omgang van de studenten te versterken en daarmee de populariteit en de groei van het corps te bevorderen.
- 9 *Vox Studiosorum* 7 (1871-1872) 400; *Studenten Weekblad* 2 (1872-1873) nr. 1.
- 10 *Studenten Weekblad* nr. 32, maandag 20 januari 1873.

De souffleur.

Lingeriereclame en De droom van Nolens

Katholieke censuur in Utrecht 1930 - 1960

Vanaf de uitvinding van de boekdrukkunst tot ver in de 20e eeuw functioneerde een systematische kerkelijke keuring van geschriften. Ook in het aartsbisdom Utrecht waren censoren aangesteld. Elk drukwerk dat over 'geloof en zeden' ging werd aan hen voorgelegd. Katholieke uitgevers hielden daar vooraf al rekening mee, en r.k. boekhandelaren hadden de lijsten van de Index en de IDIL onder handbereik. In 1930 zette een gedicht in het maandblad De Gemeenschap alle seinen op rood.

De mooiste verhalen komen altijd uit de mondelinge overlevering. Zo kon de flamboyante tekstschrijver Stijn Verbeeck (1931-2014), eindredacteur van de series *Ach Lieve Tijd* en *Als de dag van gisteren - Utrecht*, smakelijk vertellen over zijn belevenissen op de advertentieafdeling van de in Utrecht uitgegeven katholieke krant *Het Centrum*. Op zekere dag landde er een lingerieadvertentie van V&D op zijn bureau. De redactie had twijfels over het zinnenprikkelende niveau van het vertoonde en stuurde hem ermee naar de censor, pastoor H.T.H. Mets van de Willibrordkerk. Deze nam het papier in zijn handen, keek er een paar seconden naar en vroeg: 'Hoeveel brengt zo'n advertentie nou nog op?' 'Vijftig gulden',

zei Stijn, wat toen heel veel was. 'Hmm', antwoordde Mets peinzend, en na nog een laatste keurende blik gaf hij met een korte snauw de kuise reclame terug: 'Zet het er maar in. Het doet me niks.'

Te prettig mag niet

Alles wat met geloof, politiek of seks te maken had was voor katholieke media in de periode voor en ook nog na de Tweede Wereldoorlog *tricky business*. Toen uitgeverij Het Spectrum een vertaling van *The power and the glory* (1940) van Graham Greene wilde uitgeven en de voorbereiding daartoe al in gang was, kwam er een telefoontje van het aartsbisdom dat ze er maar van af moesten zien. En zo geschiedde.¹ Het dramatische ver-

Etalage katholieke boekhandel Dekker & Van de Vegt (Oudegracht 206) in 1934. Onder de uitgestalde boeken enkele titels van Kuyle en Engelman.

□ FOTO W.F. DE WILDT (FOTO PERS BUREAU UTRECHT) | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Bernardus Antonius de Wit, van 1919-1929 vicaris-generaal van de aartsbisshop.

□ KATHOLIEK DOCUMENTATIE CENTRUM, RADBOUD UNIVERSITEIT

haal van de Mexicaanse whiskypriester verscheen in 1948 onder de titel *Het geschonden geweten* bij uitgeverij Contact in Amsterdam, die er vele herdrukken van beleefde. Meestal was het *Imprimatur* ('Mag worden gedrukt') van de censor overigens een formaliteit. Zo had rector Felix van de Loo, inwonend bij de fraters aan de Herenstraat, al een heel soepele hand van keuren: de proeven die bij hem werden ingeleverd, waren, voorzien van zijn *Imprimatur*, meestal binnen een etmaal terug. Geweigerd werd het nooit was de ervaring van uitgevers die natuurlijk al langs

de aangegeven lijnen hadden voorgesorteerd. Maar er kon wel degelijk tegenwerkt en getraineed worden. De populaire Limburgse schrijver Edmond Nicolas (1902 - 1976), broer van de beroemde glazenier Joep, had rond 1950 van Het Spectrum opdracht gekregen een begrijpelijk voorlichtingsboekje te schrijven dat moest helpen een eind te maken aan de onwetendheid en het onbegrip over de menselijke voortplanting, speciaal in katholieke kring. Dat werkje kwam er, en drie meelezers, een huisarts en twee geestelijken, vonden het prima en geschikt voor zijn doel. Maar met de ker-

kelijke goedkeuring liep het niet zo soepel. Om geen onnodige kosten te maken had de uitgever deze keer het manuscript opgestuurd en geen drukproef. Het bisdom liet weten dat alleen drukproeven in behandeling konden worden genomen, dus werd het boekje gezet. De ene moraaltheoloog schoof het vervolgens door naar de andere, en tenslotte verklaarde de moraalprof van Rijsenburg (het Utrechtse grootseminarie) zich bereid een en ander te verbeteren c.q. aan te vullen. Maar wat er kwam, geen verbeterde versie. Volhardend navragen van uitgever Guus Bloemsma leerde hem maanden later dat die proeven op Rijsenburg nog steeds in een bureaula lagen, en dat het bezwaar erin leek te schuilen dat seksueel verkeer teveel als iets prettigs werd voorgesteld, dat was genotzucht, hedonisme en dus ketters. Bloemsma liet het er tenslotte bij zitten, maar had daar later spijt van: 'Wat zou er gebeurd zijn als ik het zonder kerkelijke goedkeuring zou hebben uitgegeven? Vermoedelijk zou men niets hebben durven ondernemen.'²

Index en IDIL

Het ingrijpen van een censor was niet iets incidenteels, maar gebeurde systematisch. Enkele priesters van het aartsbisdom waren er, volgens de regels van het kerkelijk recht, speciaal voor aangesteld. Alles wat over geloof en zeden handelde, passeerde hun tafel. Maar ook de filosofie, de schone letteren en de beeldende kunst (afbeeldingen van heiligen bijvoorbeeld) bleven niet buiten schot. Twee instellingen ontlastten de Utrechtse heren aanzienlijk: de Romeinse Congregatie van het H. Officie met de door haar sinds het midden van de 16e eeuw zorg-

vuldig bijgehouden *Index van verboden boeken*, en de *Nederlandse Informatiedienst inzake lectuur* (IDIL), een dienst van de gezamenlijke katholieke uitgevers en boekhandelaren.

Eerst die Index. De deken van de stad en vicaris-generaal Bernardus Antonius de Wit, tevens pastoor van de Martinuskerk, betrad ooit in opgewonden staat de boekhandel Dekker en Van de Vegt, Oudegracht 206, waar Michiel van Rossum (1896-1995) hem te woord stond. Er was in zijn winkel een boek te koop dat op de Index stond, wist De Wit met zekerheid. Van Rossum mompelde een excuus en dat hem dat moest zijn ontgaan. Mocht hij vragen om welk boek het ging? Hier moest de deken het even laten afweten,

hij kon niet zo gauw auteur of titel noemen, maar gaf wel met handgebaren aan hoe lang en hoe breed het boek in kwestie ongeveer was. De brave Van Rossum wist niet of hij moest lachen of huilen, maar hij beloofde speciaal te zullen letten op boeken van een dergelijk formaat. Titels van boeken die op de Index waren gezet, werden trouw vermeld in de *Utrechtse Analecta*, het officiële mededelingenblad van het aartsbisdom. Die praktijk is voortgezet tot aan de vooravond van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965).³ In Nederland werd door de Rooms-Katholieke Nederlandse Boekhandelaren- en Uitgeversvereniging Sint Jan en de Bond van R.K. Openbare Leeszaal in 1937 de IDIL opgericht, de Informatiedienst inzake

De redactie van *De Gemeenschap* 1931 aan de Oudegracht 55 bijeen. v.l.n.r. Chris de Graaff, Anton van Duinkerken, Lou Lichtveld, Charles Vos (de vader van Peter), Albert Kuyle en zijn broer Henk Kuitenbrouwer.

□ UIT DE GEMEENSCHAP, SCHRIJVERS PRENTENBOEK 24 ('S-GRAVENHAGE 1986)

7416 Vestdijk, S.

83.1

BEVRIJDINGSFEEST — *A'dam, De Bezige Bij, (De Bijenreeks), 1958, 2e druk, (22 x 13), 300 blz., geb. fl 4,95*

II, H — Tien jaar na de eerste uitgave verscheen een herdruk van deze omvangrijke roman, die *niet* de liquidatie van het verzet poogt uit te beelden, maar die met groot vakmanschap de demoralisering van een verzetsman, Jhr. Evert Hoeck, analyseert in een aaneenschakeling van eigenzinnige, karakterloze en banale gedragingen. Natuurlijk was niet alles brandschoon in de vaderlandse gelederen van het verzet, maar deze degeneratie, ook in een aantal bijfiguren, is meer dan eens verbijsterend. Het gevaar is dat de argeloze lezer gaat generaliseren. Vestdijk behandelt klinisch één geval van een verzetstrijder, een wils-zwakke aristocraat, die een tegenwicht zoekt tegen de leegheid van het na-oorlogs bestaan in bedenkelijke avonturen. Minder nog de erotische aberraties van de ex-verzetsman in een uiterst louché milieu, dan wel zijn huwelijksontrouw met de vrouw van een bevriende dokter (als volkomen normaal voorgesteld, evenals een abortus), maken het strengste voorbehoud noodzakelijk. De roman is overigens een meesterstuk van schriftuur, daarenboven boeiend van vertelkunst. Vestdijk ontnemt zich de kans een aangrijpende traditie te scheppen, door het menselijk lotgeval vrijwel uitsluitend met klinisch oog te beschouwen.

V.V.B. 1

„Boekzaal” — Stichting I.D.I.L., Parkstraat 16, Tilburg.

PIET OOMES

Koerier 18 juni 1958
Jaargang XXI.

Voorbeeldkaart van de IDIL.

□ ARCHIEF IDIL | OVERGENOMEN UIT M. MATHIJSEN, BOEKEN ONDER DRUK (AMSTERDAM 2011)

Lectuur, met aan het hoofd de Tilburgse boekhandelaar Gerard Verbiest. De IDIL verzond recensies op fiches waarop de waardering en de morele geschiktheid stonden aangegeven. Voor dat laatste werd een schaal van I tot en met V gehanteerd, als volgt: I Verboden lectuur; II Streng voorbehouden lectuur; III Voorbehouden lectuur; IV Alleen voor volwassenen; IV/V Ook voor de rijpere jeugd; en tenslotte V Voor allen. Elke katholieke boekhandel en elke leeszaal van katholieke signatuur had de kaartenbakken van IDIL onder handbereik, zoals bij protestantse vakgenoten de protestants-christelijke kaarten stonden opgesteld. Een klant die een boek bestelde uit klasse I of II kreeg te horen dat dat niet in voorraad was. Dat zo'n klant vervolgens naar Broese, Kemink of Bijleveld ging, deerde de Van Rossums niet. Zij hadden hun plicht gedaan.⁴

Opstandige jongeren

De 'jongeren' van het Utrechtse maandblad *De Gemeenschap*, allemaal twintigers, hadden aan censuur een broertje dood en

zochten de confrontatie met het wijdvertakte roomse politieke en culturele establishment.⁵ Ze waren een afsplitsing van het tijdschrift *Roeping*, dat in Brabant werd uitgegeven door de neerlandicus en onderwijsman dr. Hendrik Moller, dat hun te individualistisch en vooral te Brabants-Limburgs was. De Utrechtse factie van *Roeping* (Jan Engelman en de gebroeders Henk en Louis Kuitenbrouwer, de laatste noemde zich Albert Kuyle), begon per 1 januari 1925 met een eigen tijdschrift dat meer sociaal zou zijn, en ruimer zowel in het aantrekken van medewerkers, als artistiek en godsdienstig. De strijd bare Moller, een ex-jezuïet, zag die afscheiding als schade aan 'de katholieke zaak', maar juist daar hadden die jongeren van *De Gemeenschap* hun buik van vol. De aartsbisschop, niet gebrand op enige vorm van originaliteit, stelde twee censoren voor het maandblad aan, van wie er één de volgende dichtregels kreeg voorgelegd:

'Ons stichtelijk op onze hemel wedden
Lapt God de Heer (genadig) aan zijn hiel.'

Hij zette er met goed leesbare hanenpoten onder: 'afgekeurd, censor'. Zo gingen

ze allerlei roomse heilige huisjes en personages te lijf, inclusief de autoritaire leider van de R.K.Staatspartij, mgr. Wiel Nolens, die zijn Tweede Kamerfractie in het gareel hield alleen met het tikken van zijn zegelring tegen het tinnen inktpotje in zijn bank.

Mgr. prof. dr. mr. Willem Hubert (Wiel) Nolens in 1927. In dat jaar werd hij verkozen tot een van de twintig populairste Nederlanders.

□ FOTOGRAAF ONBEKEND | FOTOCOLLECTIE HET LEVEN, SPAARNESTAD

Nolens zoekt zijn ministers uit: 'De directeur van het marionettentheater: "Zal ik voor het nieuwe stuk de oude sujetten weer gebruiken, of zal er een paar nieuwe bijnemen?"'

□ SPOTPRENT JOHAN BRAAKSENSIEK, DE AMSTERDAMMER 15 JULI 1922

In januari 1930 volgde er een landelijke rel na de publicatie van het hekeldicht *De droom van Nolens* van Gerard Wijdeveld, waarin de titelheld werd neergezet als 'De sluwe priester van de Opportuniteit'. Aanleiding was dat de RKSP-fractie in de Kamer zich om politiek-strategische redenen had geschikt in een beperking van de missievrijheid in Nederlands-Indië. In een droom vroeg een 'bruine man', gestorven zonder het licht van het evangelie te hebben gezien en te zijn gedoopt, rekenschap aan fractievoorzitter Nolens.

Er ontstond grote commotie in de katholieke landelijke pers, *De Tijd* voorop. Het incident maakte volgens velen duidelijk dat hier sprake was van een heus 'jongerenprobleem'. Ook de Utrechtse kerkelijke instanties schoten wakker. De bisschopszetel was door het plotselinge overlijden van mgr. Van de Wetering vacant en kapittelvicaris J.H.G. Jansen, de tijdelijke bestuurder (hij zou tot veler verrassing na een paar maanden Van de Wetering opvolgen), nam terstond zijn maatregelen en dreigde met disciplinaire straffen. Wijdeveld verklaarde al in het volgende nummer (maart 1930) de publicatie van het gedicht te betreuren.

Toen de redactie het plan opperde een brochure over de affaire te publiceren, werd haar dit door Jansen ten strengste verboden en wel op straffe van *interdict*, dat wil zeggen dat geen van de schuldigen de sacramenten zou mogen ontvangen of godsdienstoefeningen bijwonen 'met uitzondering van de predicatie'. De redactie was vuurvast katholiek, en alle afzonderlijke redacteuren waren trouwe zonen van de kerk en ze bonden snel in. De redactie staat in haar hemd, gaf Albert Kuyle toe, maar: 'Zij is gelukkig dat het

haar doophemd is.'⁶ Hun antidemocratische denkbeelden, hun nonconformisme, hun artistieke originaliteit en hun sociale kritiek bleven ze uitdragen totdat het tijdschrift in 1941 bezweek aan zijn overbodigheid, waarna de Duitse bezetter het verbod. De uitgeverij (want dat was het ook) kwam onder de directie van de beide oprichters van Het Spectrum, Guus Bloemsma en Piet Bogaard.

Er volgden tijdens de bezetting jaren van censuur en gelijkschakeling, waarbij vergeleken de chicanes van de kerkelijke overheid in de jaren 1930 speldenprikken waren. Maar na de oorlog keerden de censoren weer terug in het kader van een algehele restauratie van de vooroorlogse verhoudingen in Nederland. Totdat rond 1960 de eerste scheurtjes in de katholieke zuil zichtbaar werden.⁷

Noten

- 1 Herman Pijfers, *Alles heeft zijn tijd. Herinneringen van een uitgever* (Tielt 1990) 82.
- 2 A. Bloemsma, 'Het koningschap van Christus door middel van de boekhandel' in: *MemoReeks*, cahier 8 (Nijmegen 1979) 12-13.
- 3 Tot de werken die nog juist werden veroordeeld behoren *Le deuxième sexe* en *Les Mandarins* van Simone de Beauvoir. Vgl. *Analecta Aartsbisdom Utrecht* 29 (1956) 141. De Index is afgeschaft in 1966.
- 4 M.F.M. van Rossum, 'Ervaringen en herinneringen van een boekhandelaar en een uitgever' en W.J.C. van Rossum, 'Roeping en verantwoordelijkheid van een katholieke boekverkoper', in: *MemoReeks* cahier 8, 53-69 en 70-81. Beide artikelen zijn tevens opgenomen in de bundel *De klare waarheid en andere herinneringen aan het katholieke verleden* onder redactie van Herman Pijfers (Nijmegen 2001) 162-188. Het incident met vicaris De Wit op p.171-172. De IDIL werd ook buiten katholieke kring bekend door de aandacht die W.F. Hermans eraan besteedde in zijn *Mandarijnen op zwavelzuur*.
- 5 Harrie Scholten, *Aspecten van het tijdschrift De Gemeenschap* (Bilthoven 1978). Over 'De droom van Nolens' p.56-58. Th. Bijvoet e.a., *De Gemeenschap. Schrijversprentenboek* 24. 's-Gravenhage 1986. Het gedicht staat op p.44.
- 6 De brief van kapittelvicaris Jansen in het *Schrijversprentenboek* op p.43. De 'Laatste verklaring' over het doophemd staat in *De Gemeenschap* 6 (1930) nr. 4, 152.
- 7 Ook bij de andere zuilen kwam censuur voor. Zie voor het protestants-christelijke volksdeel bijvoorbeeld in *Het beeld der vaderen* uit 1964 het hoofdstuk over Lectuur en radio. En bij de uitgave van *De taaie rooie rakkers* (1966) bleek het uitgever Pijfers dat de heilige huisjes van 'de rode familie' nog meer ontzien moesten worden dan die van de katholieken. De directeur van de Arbeiderspers durfde met geen enkele van de door Pijfers voorgestelde auteurs in zee te gaan uit angst voor 'daarboven'. Zie Pijfers, *Alles heeft zijn tijd*, 101-102.

Ritter gefotografeerd voor de AVRO-kalender 1932

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

P.H. Ritter jr (1882-1962)

Dr. Pierre Henri Ritter jr is een schrijver die journalist wordt. Zijn belangstelling voor het literaire is groot. In zijn studietijd schrijft hij voor diverse tijdschriften en later met de promotie van boeken en schrijvers via de radio verkrijgt hij zelf landelijke bekendheid.

Junior staat er achter zijn naam om zich te onderscheiden van zijn vader die professor wijsbegeerte is in Utrecht maar die eerder nog hoofdredacteur was geweest van de in Amsterdam populaire *Het Nieuws van den Dag*.

Die junior wordt zelf ook hoofdredacteur, en wel in 1918 van de rechts-liberale krant het *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad* (vanaf 1935 het *Utrechtsch Dagblad*), de krant van de betere middenstand en hoger opgeleiden.

Het is voor Ritter vanzelfsprekend dat hij ook als verslaggever aan de slag gaat, maar natuurlijk verzorgt hij ook een literaire rubriek. Ook geeft hij diverse Utrechtse schrijvers de ruimte om de kolommen te vullen onder wie Gabriël Smit, Willem Brand en Anton Koolhaas.

De redactie van het *Utrechtsch Dagblad* krijgt les in stilistisch schrijven van zijn hoofdredacteur die jarenlang geen artikel voorbij laat gaan zonder dat eerst zelf gelezen te hebben en voorzien te hebben van tekstverbeteringen. De bekende toneel- en kunstrecensent Cor Schilp (1892-1990) vertelde altijd veel te hebben gehad aan de bezie-lende wijze waarop Ritter leiding gaf aan de redactie.

Canard van jewelste

Zijn gedrevenheid als journalist luidt ook zijn neergang in. Helemaal weg van de Groot-Nederlandse gedachte kan Ritter het niet verkrop-pen dat Nederland en België in 1925 een verdrag ondertekenen waar-bij de Belgen vrije toegang krijgen tot de rivier de Rijn. Het *Utrechtsch Dagblad* wordt via Ritter de grootste tegenstander van dat verdrag omdat de neutraliteit van Nederland in het geding zou zijn.

Het verdrag wordt door de aanhoudende kritiek opgezegd. Die beslissing wordt als een succes binnengehaald door het plaatselijke comité dat Ritter heeft opgezet en waarvan ook ingenieur bij de Provinciale Waterstaat Anton Mussert deel uitmaakt. Maar in de fout gaat Rit-ter als hij in 1929 documenten publiceert van een geheim militair verdrag tussen België en Frankrijk waarin de onschendbaarheid van Nederland aan de kant wordt gezet. De primeur die Ritter denkt te hebben is een journalistieke canard van jewelste want de documen-ten blijken vals te zijn. Het ondermijnt het gezag van de eigenzinnige hoofdredacteur.

Het duurt nog vier jaar, maar op 1 februari 1934 vertrekt Ritter (met eervol ontslag) bij de krant. Ook omdat hij zijn werk als hoofdredac-teur steeds meer verwaarloost want hij is liever bezig met zijn werk bij de AVRO-radio waar hij in 1928 de baas wordt van een literaire rubriek. De radiopraatjes over schrijvers en boeken vindt hij veel leu-ker en belangrijker en hij blijft dat werk tot 1957 doen. Daarbij propa-geert Ritter vooral te gaan lezen, over de inhoud van boeken oordeelt hij niet, dat moet de lezer zelf doen. Critici noemen hem daarom 'Ra-diotoeter' waarbij de spelling iets zegt over de geaffecteerde wijze van spreken die hij erop na hield.

De in 1882 in Utrecht geboren P.H. Ritter jr overlijdt op 13 april 1962 in Houten. Een paar dagen daarvoor ontvangt hij nog de prestigieuze J.H. Donnerprijs van de Nederlandse Boekverkopersbond. Het is hun dankjewel voor zijn jarenlange promotie van boeken en schrijvers.

Bronnen

W. Berkelaar, 'Pierre Henri Ritter jr. (1882-1962): journalist en radiopresentator', in: *Utrechtse Biografieën 5* (Utrecht 1998) 150-155.

Jeroen Corduwener, *Riemen om de kin! Biografie van mr. dr. Gerrit Jan van Heu-ven* (Amsterdam 2011).

Jan J. van Herpen, *Met Bestendig Jeukende Pen. Documentair Klein Memoriaal over Leven en Werk van P.H. Ritter jr. (1882-1962)* (Nijmegen 2009). Te downloaden via uitgeverijflanor.nl

Eind jaren zestig waren de vijf Utrechtse kranten (drie lokale en twee Utrechtse edities van landelijke dagbladen) in een hevige concurrentiestrijd verwickeld. Een daarvan was het vanouds katholieke Het Centrum. Beginnend journalist Ad van Liempt startte er zijn carrière. Terugblik op een 'hectic, meeslepende periode'.

Mededeling aan onze lezers:

HET CENTRUM gaat over naar Utrechtsch Nieuwsblad

UTRECHT, augustus — De N.V. Uitgeversmaatschappij Neerlandia-Het Centrum en de N.V. Utrechtsch Nieuwsblad v/h Joh. de Liefde N.V., hebben in beginsel overeenstemming bereikt over de overname van het dagblad Het Centrum door het Utrechtsch Nieuwsblad per 1 oktober aanstaande.

Tengevolge van deze overname zal een deel van het ruim honderd man tellende personeel van Het Centrum moeten afvloeien.

Het Utrechtsch Nieuwsblad zal een dertigtal werknemers kunnen plaatsen, terwijl een ander deel bij enkele ondernemingen van de N.V. AUDET, waarvan ook Neerlandia-Het Centrum deel uitmaakt, vervangende werkgelegenheid kan vinden. Hierover zal uiteraard met de betrokkenen en de vakorganisaties overleg worden gepleegd.

De directie van Het Centrum heeft bereids de in de C.A.O. voor dagbladjournalisten voor deze situatie voorgeschreven vertrouwensman aangezocht, de vakorganisaties en het Centraal Bureau voor de Grafische Bedrijven in Nederland geïnformeerd, terwijl de ondernemingsraden respectievelijk personeelscommissies en redactiecommissies van de beide dagbladondernemingen zijn ingelicht.

Hoewel Het Centrum sinds de totstandkoming van de N.V. AUDET in 1967 een verheugende groei vertoonde aan abonnees, hebben conjuncturele en structurele ontwikkelingen — en met name het teruglopen van het advertentievolume zoals dit zich over de hele linie bij de Nederlandse Dagbladpers manifesteert — niet tot het begeerde doel kunnen leiden: de continuering van Het Centrum. De onmisbare ontwikkeling in Nederland naar de one paper city casu quo regionale kranten enerzijds en de daarmee gepaard gaande noodzakelijke ontwikkeling naar het meer pluriforme karakter van de dagbladen naast de objectieve berichtgeving anderzijds, hebben de onoverkomelijkheid van deze overigens moeilijke beslissing enigszins vergemakkelijkt. Temeer omdat de directie en hoofdredactie van het Utrechtsch Nieuwsblad zich bewust zijn van hun hierdoor toegenomen verantwoordelijkheid voor de diversiteit van opinies en de volledigheid van berichtgeving.

DIRECTIE EN
HOOFDREDACTIE
VAN HET CENTRUM

DIRECTIE EN
HOOFDREDACTIE
VAN UTRECHTSCH NIEUWSBLAD

De laatste drie jaar van dagblad Het Centrum

Het is dinsdag 31 augustus 1971. Als journalist op de sportredactie van dagblad *Het Centrum* begin ik om een uur of tien aan mijn nachtdienst. Dat betekent dat ik mijn brommer in de marmeren gang achter de statige deur van Kromme Nieuwegracht 66 neerzet en naar de trap loop. Mij valt iets ongewoons op: er brandt licht op de administratie. Als ik wil gaan kijken trekt procuratiehouder Van Dijk schielijk de deur dicht.

Pas de volgende morgen blijkt waarom hij mij niet wilde zien. Hij deed iets geheims: hij schreef een mededeling die de volgende dag als persbericht in de krant zou komen, en kort daarvoor aan het personeel zou worden uitgedeeld. De eerste twee zinnen luiden: 'Het dagblad Het Centrum zal 1 oktober ophouden te bestaan. Het wordt overgenomen door Het Utrechtsch Nieuwsblad.'

Het was een donderslag bij heldere hemel. Ik werd de volgende dag uit mijn bed gebeld om het grote nieuws zelf te kunnen meemaken. Niemand had het zien aankomen: het ging toch goed met de krant? *Het Centrum* was weliswaar klein, maar het won er al drie jaar zo'n duizend abonnees per jaar bij, naderde de 25.000 abonnementen en kreeg door z'n frisse toon een steeds eigentijdser imago. Maar dat speelde in de grotemensenwereld allemaal geen rol, zo bleek ons spoedig. Er stonden andere belangen op het spel. *Het Centrum* was sinds drie jaar een kopblad van *De Gelderlander*. Dat betekende dat het internationale en nationale nieuws in Nijmegen werd verwerkt in het eerste katern van de krant, en dat we in Utrecht alleen het nieuws uit eigen stad en streek verzorgden. *De Gelderlander*, grootste en belangrijkste krant van het Audet-concern,

'De statige deur van Kromme Nieuwegracht 66', enkele jaren na het vertrek van *Het Centrum*.

□ FOTODIENST GAU | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

vond dat aanhangsel in Utrecht vooral lastig en liet z'n oog vallen op een prooi dichterbij huis: de Arnhemse editie van *Het Vrije Volk*. Die overname, die het bedrijf in staat stelde langzamerhand dé krant voor heel Gelderland te worden, werd betaald met de opbrengst van *Het Centrum*. Die prijs betaalde het *Utrechtsch Nieuwsblad* met genoeg: daarvoor kwam het UN voor het eerst in zijn bestaan boven de 100.000 abonnees.

Nieuw en fris ogend

Voor de nog geen twintig man tellende redactie van *Het Centrum* kwam daarmee een einde aan een hectische, meeslepende periode: de laatste drie jaar die in een uiterst competitieve sfeer verliepen. Want Utrecht had toen één grote krant, het *Utrechtsch Nieuwsblad*; twee kleintjes, *Het Centrum* en het *Nieuw Utrechts Dagblad* (kopblad van *Het Parool*); een aparte editie van *Trouw* en *Het Vrije Volk* (dat zich ontworstelde aan de greep van de PvdA); en eigen correspondenten van alle landelijke bladen plus een forse lokale redactie van het ANP.

Om zich in die concurrentiestrijd te onderscheiden zette *Het Centrum* in 1969 een nieuw en voor dit gebied geheel onbekend middel in: een eigen regionaal katern met een eigen regionale voorpagina, die bovendien elke dag werd aangepast per editie. Dus Amersfoort had een andere voorpagina van het regionale katern dan de stad Utrecht.

Dat nieuwe en fris ogende krantje was geïntroduceerd door de hoofdredacteur die *Het Centrum* in 1969 kreeg toebedeeld: de jonge Limburger Frans Hulschorte. Hij had zich onderscheiden in Zuid-Limburg als redactiechef van het *Limburgs Dagblad*, dat in hevige concurrentiestrijd was

Ad van Liempt

Journalist, was tv-programmamaker (o.a. NOVA en *Andere Tijden*) en is auteur van verschillende historische boeken.

gewikkeld met *De Nieuwe Limburger*. Het was een dynamische man, die de krant eens flink kwam opschudden. Zijn voorganger, Simon Keesen, maakte zijn laatste jaar bij *Het Centrum* een wat uitgebluste indruk - logisch, omdat zijn krant vrijwel was opgeslokt door *De Gelderlander* en zijn invloed was ingeperkt. Maar Hulschorte bracht nieuw vuur in de ploeg. Hij vernieuwde de opmaak, die een stuk opvallender werd; volgens velen spectaculairder. Hij introduceerde de dikke balk onder de koppen van nieuwsartikelen die moesten opvallen: de 'halve-cicero-balk' heette die uit de sensatiekranten overgenomen alarmeringstechniek. Hij vond verder dat alle stukken die zijn verslaggevers schreven over *mensen* moesten gaan, niet over dingen. En hij produceerde, als een ratelende ideeënmachine, de hele dag suggesties voor reportages, van volstrekt absurd tot buitengewoon intelligent.

Na een inbraak in het pand van *Het Centrum* in 1968 zoekt een onderzoeker naar vingerafdrukken op de sigarettenautomaat.

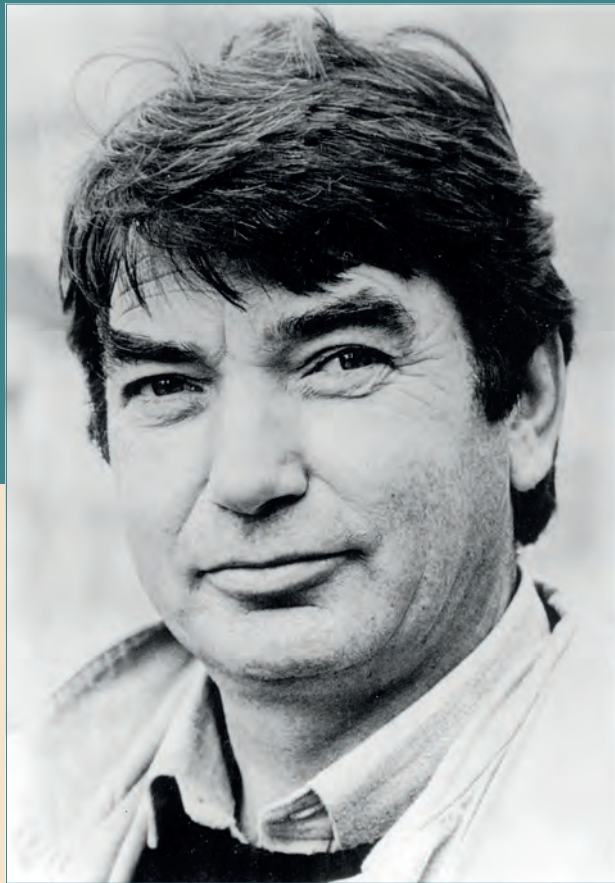
□ FOTO L.H. HOFLAND | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

tenkopij tot kant-en-klare pagina's. We tekenden zelf de lay-out en vertrokken in de loop van de dag naar de zet-terij om de opmaak te begeleiden. Mooi werk, je leerde er de in lood gezette kopij lezen, in spiegelschrift en op z'n kop, en je kon genieten van het vakwerk van de typogra-fen, die geen idee hadden dat hun werk binnen vijftien jaar voltooid verleden tijd zou zijn. Op die regionale redac-tie liep ook Jan Meesterburrie rond; hij was als voormalig sportverslaggever een beroemdheid, maar door doofheid en arbeidsconflicten van zijn troon gestoten. Hij kon nog wel verschrikkelijk goed biljarten.

'Ik lig op de sportredactie'

Op de stadsredactie beheerste chef Felix Thijssen het speelveld. Hij was de snelst schrijvende journalist die ik ooit meemaakte, en bovendien een stilist van het hoogste niveau. Naast zijn werk als chef (waar hij een steeds grotere hekel aan kreeg) begon hij aan een schrijverscarrière, met name science fiction en thrillers. Op donderdag 'deed' hij de film. Hij schreef doorwrochte, maar toch lichtvoetige recen-sies en liet het jonge spul om hem heen korte stukjes over de 'kneukfilms' tikken - je hoefde niks van film te weten, als de recensies maar beknopt en grappig waren. Intussen volgde Thijssen de gemeentepolitiek kritisch. De krant had zich losgemaakt van de KVP-fractie; kort voordien was het nog gebruikelijk dat de verslaggever van *Het Centrum* de fractievergaderingen van de KVP bijwoonde, zodat hij goed geïnformeerd was en tevens aan de partijlijn gebonden kon worden. In 1968 was dat al voorbij, de krant ontzuidde zien-derogen, Thijssen schreef met zichtbaar genoegen over een scheuring binnen de lokale KVP.

Thijssens maatje op de krant was de algemeen verslagge-ver Hein Visser, een zeldzaam gedreven ex-student. Trou-wens: vrijwel iedereen op de redactie was een gesjeesde student, er was nog geen School voor de Journalistiek, en elke redactie plukte haar leerlingen van de universiteit waar ze om een of andere reden waren vastgelopen - dat gold voor mijzelf evenzeer. Hein Visser woonde in zijn auto, een eend. Hij schreef zijn stukken 's nachts. Menig-maal vond de ochtendploeg een briefje op de typema-chine met het dringend verzoek hem te wekken: 'Ik lig op de sportredactie'. Daar sliep hij dan, op drie bureaustoe-

Chef stadsredactie Felix Thijssen

□ HOLLAND-NEWS.DE

len, die tegen de verwarming stonden geschoven. Vissers specialiteit was de dorpsrel. Als er ergens een autoriteit in opspraak was, spoedde hij zich erheen, interviewde de betrokkene en een aantal mensen eromheen en de vol-gende dag was de hele reportagepagina gevuld met een compleet verhaal over wat zich nu weer in Benschop, Langbroek of Montfoort had voorgedaan.

Dat was zonder twijfel het sterkste punt van de krant: ze had voelsprietten in de regio, vooral in de van oudsher katholieke dorpen als Houten en Montfoort. In sommige gemeenten had *Het Centrum* een dekkingpercentage van boven de 80 - de krant had in die gemeenschappen een niet te onderschatten invloed, het hele dorp 'was lid van de krant'.

FC Utrecht-nieuws

Zoals gezegd: sport was een speerpunt. In de laatste jaren leidde Hans van Echtelt de driemans-sportredactie, waar-van ik de laatste anderhalf jaar meemaakte. In mei 1970 werd het nogal weggezakte betaald voetbal in Utrecht opeens tot leven gewekt: VVD-wethouder Looten had in het diepste geheim de drie betaalde clubs DOS, Elinkwijk en Velox kunnen bewegen tot een fusie. Totaal onverwacht maakte hij de oprichting van FC Utrecht bekend. De deel-nemende clubs keerden terug naar het amateurvoetbal en FC Utrecht werd een subtopper in de eredivisie die op eigen veld van iedereen bleek te kunnen winnen. *Het Cen-*

De laatste sportpagina van 30 september 1971

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, KRANTENCOLLECTIE

trum zette volop in op de verslaggeving rond het nieuwe fenomeen. Elke wedstrijd kreeg een volle pagina (groot formaat), elke dag bracht *Het Centrum* de nieuwtjes uit de selectie en op zaterdag lanceerde de krant een tamelijk nieuw verschijnsel: de voetballer als columnist. De keus viel op Co Adriaanse, een 21-jarige Amsterdamse onderwijzer die bij FC Utrecht speelde als centrale verdediger en elke week een serieus betoog schreef over de spits die hij de volgende dag diende uit te schakelen.

Tussen het eerste en het tweede seizoen in ging FC Utrecht op trainingskamp in het Duitse dorpje Marbach. Drie verslaggevers van regionale kranten mochten mee, ik dus ook, we sliepen in het spelershotel, trokken de hele dag met de spelers op, aten mee van de enorme schnitzels die na de oefenwedstrijden werden geserveerd en belandden (een enkele keer) in dezelfde discotheek. Het was lang voor de mediatraining werd uitgevonden. En elke dag belde ik een lang interview met een van de selectiespelers door naar het thuisfront, met de enige telefoon waar het hotel over beschikte.

Drank en kaarten

De tweede competitie van FC Utrecht was net drie weken oud, toen procuratiehouder Van Dijk in opdracht van de directie zijn fameuze mededeling stencilde. De krant werd opgeheven, moest nog een maand verschijnen, tot 1 oktober.

Het werd een memorabele maand. Vooral voor de collega's, op de redactie maar ook in de rest van het bedrijf, die op hoge lasten zaten, met een hypotheek (kwam nog zelden voor) en studerende kinderen. We vluchtten tamelijk massaal in de drank, die maand. Geregeld kon je in het bedrijf over een bierkratje struikelen. De laatste vrijdagnachtdienst werd omgezet in een soort afscheidsfeest met drank en kaarten - er werd veel en grof getoept bij *Het Centrum*. Intussen was de afvloeiingsregeling bekend geworden, wat tegenwoordig een sociaal plan heet. Ieder redactielid hield een half jaar salaris. Wie eerder een baan had gevonden, mocht de helft van het resterende bedrag incasseren (ik kocht er mijn eerste autootje voor, een Fiat 850). Er was voor de redacteurs een aantal banen beschikbaar, zes bij het *Utrechtsch Nieuwsblad*, vijf bij *De Gelderlander*.

Toen deed zich een uniek verschijnsel voor. De redacteurs gingen vergaderen over de prioriteiten bij die banen en spraken af dat degenen met kinderen voorrang hadden. Ofwel: wie kinderen had, kreeg geen concurrentie van een collega. Zo loste de redactie zelf het sociale probleem op, tot verwondering van de hoofdredacties van het *UN* en *De Gelderlander*. De sfeer was zo kameraadschappelijk dat een ploegje redacteurs met belangstelling voor een baan in Nijmegen gezamenlijk ging solliciteren, in één auto, voor de gezelligheid.

De allerlaatste krant, die van donderdag 30 september 1971, leverde nog een kleine kwestie op. Er was een oekaze uitgegaan van de hoofdredacteur (Hulskorte was al een jaar eerder opgevolgd door Gelderlander-journalist Hans Sars) dat toespelingen op het einde van de krant niet werden toegestaan. De sportredactie hield zich daar niet aan. In de drie interviews op de allerlaatste sportpagina van *Het Centrum* spraken de voetballers John Steen Olsen, Wim van Hanegem en Joop van Maurik hun leedwezen uit over het einde van hun favoriete sportkrant. De stukken werden door de eindredactie onderschept, de toespelingen geschrapt. De zetterij stuurde de correcties, solidair, terug: dat doen we niet. De eindredactie deed een tientje in de buizenpost. Antwoord: wij laten ons niet omkopen. Uiteindelijk won de eindredactie. De laatste minieme verzetsdaad zou de lezers nooit bereiken.

Van Heuven Goedhart houdt als minister van Justitie een toespraak in Regent's Park, Londen 31 augustus 1944.

□ NATIONAAL ARCHIEF

Gerrit Jan van Heuven Goedhart (1901-1956)

Gerrit Jan van Heuven Goedhart is in 1933 na zijn ontslag als hoofdredacteur bij De Telegraaf, hij kan er niet opschieten met eigenaar Holdert, op zoek naar een baan en vindt die een maand later bij het Utrechtsch Nieuwsblad.

En in zeven jaar tijd maakt hij van de provinciale krant, die door de eigen directeur Jan van Straten het 'keukenmeidenblaadje' wordt genoemd, een gerespecteerd blad dat in oplage stijgt van 27.000 tot meer dan 30.000 in 1940. De grootste krant in een stad waar dan liefst zeven dagbladen om de gunst van de lezer strijden.

De in 1901 in Bussum geboren journalist krijgt het hoofdredacteurschap van het *Utrechtsch Nieuwsblad* omdat met name directeur Jan van Straten hem ziet zitten. En Van Heuven Goedhart wil graag opnieuw leiding geven aan een krant. Een krant die op dat moment door concurrenten minderwaardig wordt bekeken als 'het blaadje van liefde' (naar de familie De Liefde die eigenaar is van de krant).

'Neutraliteit, nieuws en Utrecht'

Het eerste wat de nieuwe hoofdredacteur zijn lezers belooft is 'neutraliteit, nieuws en Utrecht'. 'Nieuws' wordt nadrukkelijk als nieuws op de voorpagina gebracht en 'Utrecht' krijgt meer porem door onder meer een wekelijkse Utrechtse fotopagina.

'Neutraliteit' is altijd al belangrijk voor het *Utrechtsch Nieuwsblad*: niet links of rechts, niet katholiek of protestant. Dat levert vooral veel abonnees op bij de mensen met lage inkomens, de laaggeschoolden, maar dat laatste moet veranderen vinden de nieuwe hoofdredacteur en zijn directeur. Ze kijken met belangstelling naar de krant die wel aansluiting heeft bij de elite en intellectuelen in

de stad: het *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad* (vanaf 1935 *Utrechtsch Dagblad*). Met die krant ontstaat een stevige concurrentiestrijd waarbij van beide kanten er flink wordt uitgepakt door elkaar in artikelen verwijten te maken.

Een van de roddels die het *UD* verspreidt is dat Van Heuven Goedhart bevriend zou zijn met NSB-leider Mussert. Van Heuven Goedhart verdedigt zich in zijn krant, die bekend zou worden om zijn pro-joodse opstelling en anti-Duitse houding, niet zonder te vermelden dat op de persen van het *UD* de NSB-uitgave *Volk en Vaderland* wordt gedrukt.

In 1935 wordt de strijdbijl begraven, maar het *UD* heeft dan enkele duizenden abonnees aan het *UN* verloren en die krant is diverse gerenommeerde columnisten rijker zoals de hoogleraar geschiedenis P. Geyl.

Vanwege de 'anti-nationaalsocialistische' houding van het *UN* wordt Van Heuven Goedhart na de inval van de Duitsers op 14 mei 1940 ontslagen. Hij gaat in het verzet en krijgt de leiding over de verzetskrant *Het Parool*. Als hij moet vluchten naar Londen wordt hij daar in het kabinet van koningin Wilhelmina benoemd tot minister van Justitie. Weer terug in Nederland wordt hij hoofdredacteur van *Het Parool*, de krant die in Utrecht de naam *Nieuw Utrechtsch Dagblad* draagt. Aan zijn journalistieke loopbaan komt een eind met de benoeming in 1950 als eerste Hoge Commissaris voor de Vluchtelingen bij de Verenigde Naties. Die eervolle functie krijgt hij nadat hij vanaf 1947, naast zijn hoofdredacteurschap, als lid van de Eerste Kamer voor de PvdA diverse internationale conferenties bezoekt en opvalt door zijn welbespraaktheid. De oud-hoofdredacteur overlijdt, geheel onverwacht, in 1956 in Geneve.

Bronnen

W. Berkelaar, 'Gerrit Jan van Heuven Goedhart (1901-1956): hoofdredacteur van het Utrechtsch Nieuwsblad', in: *Utrechtse Biografieën 4* (Utrecht 1997) 105-111.
Jeroen Corduwener, *Riemen om de kin! Biografie van mr. dr. Gerrit Jan van Heuven* (Amsterdam 2011).

Het Stadsblad van september 1959.

De kranten voor ongeschoolden en professoren

Utrechtse huis-aan-huisbladen vanaf 1955

Meer dan zestig jaar staat de titel van het Stadsblad binnen de huis-aan-huiskranten fier bovenaan. Eromheen cirkelen en cirkelden diverse andere bladen van Wij op ons Eiland tot Groot Utrecht. De historie van het huis-aan-huisblad in Utrecht op een rijtje gezet.

Het begint met *Het Stadsblad*. De in Groningen geboren en woonachtige P.S.M. de Bruin ontdekt in 1955 bij een landelijke inventarisatie van gratis weekkranten dat er op dat gebied niets is in Utrecht. De 29-jarige ruikt avontuur en geld en besluit - met op zak een lening van een Groningse boer - een krant onder de titel *Het Stadsblad* in Utrecht op te zetten.

Dat er geen huis-aan-huisbladen zijn in Utrecht is niet zo heel vreemd. De stad kent in die tijd een veelheid aan dagelijkse kranten (onder meer *Utrechtsch Nieuwsblad*, *Het Centrum*, *Nieuw Utrechts Dagblad*) die met z'n allen zowat alle huishoudens in de stad en provincie bereiken. Voor adverteerders lijkt een huis-aan-huisblad geen noodzaak, maar De Bruin weet door zijn ervaringen bij Groningse bladen beter.

Vanuit een kantoortje aan de Leidseweg, boven schoenenwinkel De Gouden Schoen, trekt De Bruin op een huurfiets door de stad om naar advertenties te vissen. Een van de eersten die toehapt is de bakkerij Lubro die meteen voor zes keer inschrijft.

De eerste *Het Stadsblad* (62.000 stuks) verschijnt op vrijdag 2 september 1955 en opent met een artikel over de stralingseffecten van de wereldwijde proeven met atoombomben. Het stuk is volgens De Bruin in een interview in 1995: 'gejat, uh, geleend bedoel ik' van het Zuid-Hollandse weekblad *De Posthoorn*. De voorpagina bevat drie Utrechtse

elementen: een overzicht van de winkelweek in Lombok, een stukje over Utrecht in cijfers en een aanbeveling aan vrijgezellen in de omgeving van kasteel De Haar te gaan wandelen.

Motto bij de start van de krant is volgens De Bruin: 'De professor moet het willen lezen, de ongeschoolde moet het kunnen lezen.' Het wordt een blad, jarenlang nog zonder foto's, met algemene artikelen over wetenschap, boeken, sport, mode en (steeds vaker) Utrechtse berichten. Veel aandacht ook voor de historie van Utrecht, in 1959 opent de krant met: Hoe was Utrecht honderd jaar geleden?

Commercieel is *Het Stadsblad* een succes. De pagina's staan vol Utrechtse advertenties. De krant die bij de start nog vier pagina's telt is in 1963 al twaalf pagina's dik en rond de kerst telt het zelfs zestien pagina's, waarvan het merendeel gevuld wordt met advertenties. Een grote vaste adverteerder is warenhuis V&D (*VrijDag VoorDeel*). De krant wordt inmiddels in een groot deel van de provincie verspreid met een oplage van 125.000 stuks.

Lange tijd is *Het Stadsblad* alleenheerser als het gaat om huis-aan-huisbladen. Dagblad het *Utrechtsch Nieuwsblad*, dat in 1962 bij zes op de tien huishoudens op de mat valt, merkt inkomstenverlies en presenteert in een verwoede poging het tij te keren in 1962 het gratis weekblad *De Expres*, een wekelijkse krant met artikelen uit het *UN* die alleen bezorgd wordt bij niet-abonnees.

Daarmee kunnen de advertentie-verkopers hun klanten, net zoals *Het Stadsblad* doet, een zogeheten honderd procent dekking garanderen. Iets meer dan een jaar houdt *De Expres* stand en eind 1963 verschijnt het laatste nummer.

Het tweede huis-aan-huisblad in de stad is in 1958 *Wij op ons Eiland*, een wekelijkse uitgave van de gelijknamige wijkvereniging die alleen in Kanaleneiland wordt verspreid. De vereniging gebruikt het blad voor mededelingen aan de leden over nieuwtjes, bijeenkomsten en feestjes in de nieuwbouwwijk, maar bevat jarenlang ook algemene artikelen zoals (in 1969) over gezondheid ('Aantal tv-verslaafden neemt af'), boeken (Veen's tuintips), popmuziek (rubriek PopTop) en serviceberichten ('NS besluit met stoppen fietsvervoer').

Het voorbeeld van Kanaleneiland krijgt vervolg in de nieuwbouwwijk Overvecht waar de Wijkvereniging Overvecht in 1964 een 'wijk- en verenigingsnieuwsblad' het licht laat zien dat ook in Tuindorp wordt verspreid.

Groot Utrecht

Echte concurrentie krijgt *Het Stadsblad* pas in 1969 van het blad *Groot Utrecht* (bij velen bekend als 'de stinkkrant' vanwege de vette drukinkt die niet alleen een luchtje heeft maar ook vieze vingers geeft). De aanleiding voor de oprichting van die krant is op zijn zachtst gezegd bizar. Stadsblad-oprichter P.S.M. de Bruin heeft goed geboerd, de lening aan de boer is allang terugbetaald

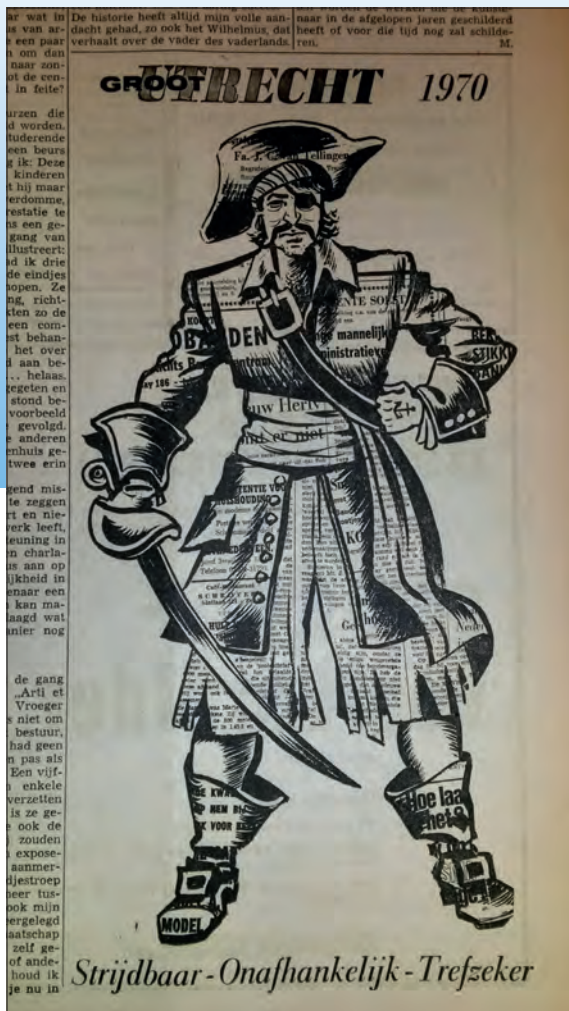

Andre van Duin poseert met de krant *Wij op ons Eiland*.

□ FOTO JOOP VAN TELLINGEN

en hij woont inmiddels in een grote villa in Groenekan. Maar daar krijgt hij met zijn buurman, de aannemer Lisman (bouwer van de Vollenhovenflats in Zeist en koper van de St. Willibrorduskerk in 1968) ruzie over een erfscheiding tussen hun lapjes grond. Volgens de overlevering wordt er veel gescholden en Lisman zou gezegd hebben dat hij het blad van De Bruin 'kapot gaat maken'. Hij zorgt voor het geld waarmee *Groot Utrecht* wordt opgericht.

In een proefnummer van de krant met de datum 5 maart 1969 staat op de voorpagina als voorbeeld een grote advertentie van bakkerij Lubro. Dat is brutaal want dit is de vaste adverteerder van *Het Stadsblad*. De advertentieoorlog is een feit, maar de Lubro laat zich niet gek maken want in het officieel eerste nummer van 2 april 1969 en alle daarop volgende uitgaves van *Groot Utrecht* is geen enkele advertentie van de broodfabriek te vinden.

Groot Utrecht meet zich imago van een piraat aan. Illustratie uit GU 1970.

Ook V&D blijft trouw aan *Het Stadsblad*. Groot Utrecht strikt wel grote advertenties bij Schuurman (elektronica), Polaks Dumpdiscount en de Consumentenmarkt Overvecht (supermarkt Holleman).

Met een (commercieel) verfrissende aanpak onder leiding van journalist M.L.J. Eyndhoven, die rubriekjes introduceert zoals 'Zoek de fout' en 'Wie staat er op deze foto' waar lezers tientallen guldens mee kunnen winnen, weet Groot Utrecht, die ook de Utrechtse kunstkenner Jan Juffermans als redacteur heeft, veel lezers aan zich te binden en een vaste plek te veroveren in de stad en omgeving. Dat lukt ook omdat inmiddels veel Utrechtse menen dat *Het Stadsblad* van De Bruin 'een rechtse krant' is en hij zelf met zijn commentaren over verloedering van de jeugd 'een rechtse bal'.

In 1970 stappen zes redacteurs van *Het Stadsblad* op en beklagen zich over De Bruin die volgens hen 'dictatoriaal, autoritair, machtswellusteling, lijder aan achtervolgingswaan, strijder tegen links en bewoner van een kapitale villa is'. De rel wordt breed uitgemeten in de *Volkskrant* en *Vrij Nederland*. In *De Telegraaf* krijgt De Bruin het woord en zegt, met volgens de verslaggever 'trillende handen', dat hij 'een van die rotjongens in elkaar zou willen slaan, maar daar wachten ze op, dan hebben ze iets om De Bruin te pakken, dus ik pas wel op'.

Hoe dan ook, *Het Stadsblad* 'kapot' krijgen lukt Groot Utrecht niet. Als de 'advertentieoorlog' in 1969 uitbreekt, reageert De Bruin door *Het Stadsblad* voortaan twee keer per week uit te brengen.

En hoe aardig Groot Utrecht het ook doet, *Het Stadsblad* blijft voor adverteerders het belangrijkste huis-aan-huisblad en kent ondanks de kritiek en het rechtse imago diverse populaire rubrieken zoals de sportcolumns van Herman Kuiphof en de in *vollekstaal Utrechts* geschreven stukjes 'Azzu mijn vraag' van Gijs (pseudoniem van journalist/entertainer Bob Bleijenberg).

De krant brengt veel interviews met diverse bekende Nederlanders zoals de Zangeres Zonder Naam, Godfried Bomans, Remco Campert, Gerard van het Reve en Jan Cremer. Ook internationale artiesten zoals The Beach Boys en Ray Charles praten exclusief met *Het Stadsblad*. Wat het ook goed doet is de pagina 'De Muurkrant'

met ingezonden brieven van lezers die van zich laten horen over hondenpoep tot politiek en van oranje-bewondering tot felle verdediging van het Provodom.

Wegener-imperium

In 1972 vindt De Bruin het genoeg geweest en verkoopt zijn krant aan het Wegener Couranten Concern, een familiebedrijf uit Apeldoorn groot geworden met de exploitatie van huis-aan-huisbladen. Nog een paar jaar later lijft Wegener *Stadsblad*-aartsrivaal Groot Utrecht in om het na een paar jaar, in 1982, om te zetten in wijkbladen onder de naam *Utrecht Present* met edities voor Zuilen, Overvecht, Zuidbode en enkele kranten in de regio zoals *Trefpunt* (Houten) en *Zenderstreeknieuws* (IJsselstein).

Wegener is dan al eigenaar van dagblad het *Utrechts Nieuwsblad* geworden (september 1980) en neemt een stapel huis-aan-huisbladen mee het bedrijf in waaronder dus *Het Stadsblad* dat in titel verandert naar *Stadsblad*.

Bij het UN, waar ze werken met een paar regionale huis-aan-huisbladen die waren meegekomen bij de overname van dagblad *Het Centrum* in 1971 (waaronder het *Zuilens Nieuwsblad*), betekent dit een cultuurverandering want Wegener vindt dat de huis-aan-huisbladen net zo belangrijk zijn als het dagblad. UN-hoofdredacteur Snijders is het daar totaal niet mee eens, maar moet toelaten dat 'die blaadjes' lokaal nieuws brengen.

Begin jaren tachtig, recessie, hebben de huis-aan-huisbladen het niet

Groot Utrecht-redacteur Jan Juffermans met spectaculair nieuws over de Domtoren op 1 april 1970.

makkelijk. De adverteerders blijven weg en er moet bezuinigd worden. Het Stadsblad raakt zijn twee, dure, columnisten Herman Kuiphof en Theo Koomen kwijt. Redacteur Jan Lemaier en sportcorrespondent Piet Imbos mogen blijven. Samen vullen ze de krant met hoofdzakelijk cultuur en sport en als het langzaamaan weer (financieel) beter gaat krijgen diverse nieuwe medewerkers ruimte in de krant zoals cabaretier Hennie Oliemuller, Arne Zuidhoek (tekenaar van Stadsgezichten) en columnist Tinus Gragwaoter (Frans de Haas). Meest populair is de geschiedenisrubriek van dr. A. van Hulzen.

Als er weer meer advertenties komen, groeit ook het aantal huis-aan-huisbladen bij Wegener Uitgeverij Midden Nederland. Op het hoogtepunt zijn er in de stad en provincie bijna veertig verschillende titels en edities en werken er 54 redacteurs. De redactie beschikt over een budget van 1,2 miljoen gulden!

Wegener is zowat alleenheerser en duldt weinig concurrentie. In de stad en Vleuten-De Meern zijn alleen Wij op Ons Eiland, Overvecht/De Zuilenaar, De Brug en De VAR niet van Wegener. Die doet wel pogingen om deze kranten over te nemen maar slaagt daar op De Brug na niet in.

Nieuwe kranten kunnen het vergeten, merkt het Dinsdagblad van Doek-Dechesne Uitgeverij in Utrecht. Met vrouwenpagina's, shownieuws, een autobijlage en columns van FC Utrecht-trainer Barry Hughes (en later speler Jan Wouters) presenteert de wekelijkse krant zich in 1982 met een oplage van 325.500 stuks. Later bekende journalisten als Tom-Jan Meeus (NRC) en Peter Giesen (de Volkskrant) starten er hun carrière. Het nieuwe blad gaat de concurrentie aan door onder de advertentieta-rievan Wegener te gaan zitten. Die laat dat niet op zich zitten en laat al z'n grote adverteerders voor de kostprijs adverteren, zolang ze maar geen zaken doen met het Dinsdagblad. De schatting is dat het Wegener een schade van anderhalve ton oplevert, maar het bedrijf trekt aan het langste eind. Begin februari 1985 stopt het Dinsdagblad met verschijnen.

Ons Utrecht

De enige nieuwe weekkrant die het nog lukt om los van Wegener een plek in het Utrechtse te veroveren is Ons Utrecht, de titel die halverwege de jaren negentig voortkomt uit Wij op Ons Eiland. Het wijkblad is onder uitgever Cees Ebbenhorst losgeko-

men van de wijkvereniging en wordt in steeds meer wijken verspreid. In 1993 is er nog even sprake van een fusie met de wijkkrant Overvecht/De Zuilenaar, maar er ontstaat onenigheid met oud-oprichter Uiterwaal en op 29 september is het na bijna dertig jaar over en uit voor die wijkkrant. De nieuwe uitgever Jan Boon zet Wij op Ons Eiland voort in Ons Utrecht en maakt er met diverse hoofdredacteuren (achtereenvolgens Robert van den Ham, Jos van Sambeek en Robert-Jan van der Horst) een echte

Het Dinsdagblad van 27 april 1982.

Huis-aan-huisbladen die in de regio nog actief zijn, de afbeelding laat exemplaren uit de jaren negentig zien.

□ FOTO TON VAN DEN BERG

nieuwskrant van. Nieuws dat niet altijd goed valt want burgemeester Wolfsen zorgt er in 2009 voor, via druk op de uitgever Holland Media Combinatie (HMC) die de krant dan al enige tijd in handen heeft, dat 132.000 exemplaren van *Ons Utrecht* worden vernietigd omdat daarin een hem onwelgevallig artikel staat over zijn verhuis- en pensionkosten. *Ons Utrecht* bestaat inmiddels niet meer. Een paar jaar geleden zet eige-

naar HMC bijna alle medewerkers aan de kant en verandert de titel in *Dichtbij*, een blad dat een plek voor 'burger-journalistiek' moet worden. De kopij blijft, behalve persberichten van de gemeente en politieke partijen, uit en het experiment wordt beëindigd. *De Utrechtse Internet Courant* (DUIC) neemt de papieren uitgave over en brengt de krant onder eigen naam nu veertiendaags uit met veel beschouwende artikelen.

En het *Stadsblad*? Die krant, en de andere regionale huis-aan-huisbladen, zijn sinds 2014 niet meer van Wegener (dat in 2008 Brits eigendom was geworden) maar van de (Belgische) Persgroep. In de stad Utrecht is het blad nog het enige echte wekelijkse huis-aan-huisblad. *De Brug* en *De VAR* worden alleen in Leidsche Rijn/ Vleuten-De Meern uitgebracht.

Net als de dagbladen kent ook het *Stadsblad* nu moeilijke tijden. Inkomsten uit advertenties lopen terug. In februari 2017 wordt bekend dat een aantal medewerkers wordt ontslagen. Daarnaast moet er meer met internet worden gewerkt, De Persgroep zet daarvoor de website *Indebuurt.nl* in. Nieuwe tijden, nieuwe kansen. Heel benieuwd wat P.S.M. de Bruin daarvan gevonden zou hebben. Hij gaat na de verkoop van zijn blad in 1972 theologische boeken schrijven. Van zijn *Geen geloof zonder bewijs* worden 26.000 exemplaren verkocht. Hij overlijdt in 2009, 82 jaar oud.

Bronnen

Gesprekken met Jan Lemaier (*Stadsblad*), Johan Maaswinkel (Wegener), Eric Vroon (*Dinsdagblad*), Michiel Schmidt (*Het Stadsblad*), Marnix Schmidt (*Groot Utrecht* en *Stadsblad*), Cees Ebbenhorst (*Wij op ons Eiland*).

Artikelen in *De Telegraaf* 7 augustus 1970 en *Stadsblad* 25 oktober 1995.

Diverse leggers van huis-aan-huisbladen in de collectie van Het Utrechts Archief.

Piet Imbos

□ PARTICULIERE COLLECTIE

Piet Imbos (1918-1999)

Piet Imbos is de stem van het volk als het gaat om sportverslaggeving in de vorige eeuw. Dat heeft alles te maken met het feit dat hij als geen ander een voor iedereen herkenbare toon aanslaat, zowel als schrijvende journalist maar ook als *speaker* bij talloze wielervedstrijden in de stad en de provincie.

Wat niet veel mensen weten is dat Imbos tot aan zijn pensioen in 1983 werkzaam is geweest als beroepsmilitair. De geboren Rotterdammer komt in de jaren vijftig in Utrecht terecht om voor het Ministerie van Defensie de boekhouding te doen in een van de vele kazernes die de stad telt. Maar de Utrechtse leren Imbos, die in zijn begintijd zijn artikelen ondertekent met de naam *Piet van de Straatweg*, kennen als dé sportjournalist van Utrecht.

Sport is de grote hobby van Imbos en hij start met erover te schrijven in *De Elinkwijker*, de spreekbuis van de Zuilense voetbalclub Elinkwijk. Dit fanclubblad heeft in de jaren vijftig een oplage van 2.000 stuks en Imbos schrijft het meestal in zijn een-tje helemaal vol.

Vanuit de fanclub, waar hij voorzitter van is, begint hij ook te schrijven voor het *Zuilens Nieuwsblad* (een uitgave van drukkerij Labor) en in de jaren zestig gaat Imbos als freelancer aan het werk voor dagblad *Het Centrum*. Als die krant in 1971 ter ziele gaat, stapt hij over naar het *Utrechtsch Nieuwsblad* maar dat is maar zeer kort want bij de huis-aan-huiskrant van uitgever P.S.M. de Bruin, *Het Stadsblad*, krijgt hij een beter (betaald) aanbod. Hij stapt meteen over.

De man op de brommer

Bij het Stadsblad gaat Imbos helemaal los. Hij schrijft er over echt alle sport die er maar te doen is in Utrecht. Van voetbal tot tafeltennis. Bestuursleden van sportverenigingen dragen zijn telefoonnummer bij zich en in de weekeinden voeren ze hem met uitslagen, en Imbos maar tikken op z'n typemachine. Daarbij mag nu onthuld worden dat het eindredacteur Jan Lemair is die ervoor zorgt dat de warrige artikelen - Imbos maakt weinig aantekeningen en doet alles uit het hoofd - leesbaar het Stadsblad halen.

Bekend wordt Imbos vooral door zijn wekelijkse *Stadsblad* pagina over alles wat met FC Utrecht te maken heeft. Op die pagina staan ook columns van afwisselend Herman Kuiphof en Theo Koomen. Later is Imbos bij de *Stadsomroep Utrecht* te horen waar hij gesprekken voert met talloze sporters.

Piet Imbos was de man op de brommer. Die herinnering leeft nog steeds bij velen. Door weer en wind zag je zijn enorme gestalte op een klein brommertje van sportzaal naar voetbalveld tuffen. Iedereen kent hem en hij kent iedereen.

Zijn ijzeren geheugen voor namen en sportgebeurtenissen komt hem zeer van pas bij zijn werk als *speaker* bij wielervedstrijden. Zonder onderbreking praat hij rondjes om de kerk in Zuilen, Vreeland, Maartensdijk, Nieuwegein en in Utrecht (de Ronde van Midden Nederland) aan elkaar. En Imbos vergeet dan niet om de worst van slager X en de taart van bakker Y aan te prijzen want zonder commercie geen sport, dat weet Imbos heel goed.

Maar commercie of niet, Imbos blijft kritisch. Hij weet bestuursleden van FC Utrecht tegen zich in het harnas te jagen. Hoewel ze hem soms vervloeken, dwingt het ook respect af. In stadion Nieuw-Galgenwaard is een van de zalen vernoemd naar de in oktober 1999 overleden sportjournalist.

Bronnen

Gesprekken met oud-journalisten Hans van Echtelt, Ad van Liempt en zoon Ron Imbos.

Van turbulente start naar gedegen vakopleiding

Vijftig jaar School voor Journalistiek

De oudste journalistieke vakopleiding in ons land, de School voor Journalistiek in Utrecht, bestaat een halve eeuw. Zij vierde dat jubileum eind vorig jaar met een reünie en een congres met het actuele thema 'Wie gelooft nog in de journalistiek?' Sinds 1966 heeft de SvJ een kleine 4.000 journalisten opgeleid. De school staat inmiddels als een huis, maar de afgelegde weg is behoorlijk hobbelig geweest.

De eerste en tweede lichting van de School voor de Journalistiek in de sociëteit van de studievereniging Diurnarius in 1967 aan de Palmstraat.

□ FOTO JAN GROENEVELD

Verheffing van de beroepsgroep. Dat is het uitgangspunt van de initiatiefnemers voor de School voor de Journalistiek in Utrecht, begin jaren zestig van de vorige eeuw. De journalistiek moet in hun ogen een vak worden waaraan hoge kwaliteitseisen kunnen worden gesteld. Zij delen de

Louis Engelman

Was journalist bij het *Utrechts Nieuwsblad* en later docent journalistieke vaardigheden en studieadviseur aan de School voor Journalistiek.

kritiek van Maarten Rooij, hoogleraar massacommunicatie en hoofdredacteur van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. Die vindt het al langer belachelijk dat tot dan toe elke taalgevoelige middelbare scholier zich als leerling bij een dagblad kan aanmelden om vervolgens zonder basisopleiding de kolommen vol te schrijven. Hoewel zijn visie breed wordt gedeeld, blijkt de oprichting van een journalistenschool geen gemakkelijke opgave. Want in het nog verzuilde Nederland proberen de verschillende stromingen eerst ieder een eigen opleiding te realiseren. Een neutrale, een katholieke en een protestantse. Uiteindelijk wordt dit een te kostbare zaak en vindt men elkaar in een school die in haar curriculum aan de verschillende religies aandacht zal besteden.

Nieuwe vormen van journalistiek

De noodzaak van een vakopleiding wordt in die tijd te meer gevoeld door de veranderingen binnen de journalistiek zelf. De dagbladen zijn niet langer dominant in de nieuwsvoorziening. Naast de verbeterde radioverslaggeving zorgt vooral de televisie voor een ommekeer. Media-historicus Huub Wijfjes merkt daarover in zijn boek *Journalistiek in Nederland 1850-2000* op dat tv-actualiteitenrubrieken als *Brandpunt*, *Achter het Nieuws*, *Televisier* en *Attentie* nieuwe vormen van kritische journalistiek hebben ontwikkeld die afwijken van de tot dan toe gehanteerde objectieve verslaggeving. Het vakgebied is danig in beweging.

Algemene School Vergadering (ASV) in 1970.

□ FOTO HES VAN HUIZEN

Een gedegen vakopleiding zou dit proces mede moeten begeleiden vinden de dagbladdirecties en de Journalistenvereniging. Dat leidt tot de komst van een driejarige opleiding in Utrecht. De school wordt vanaf 15 september 1966 gevestigd in het oude gebouw van de Handelsdag-school aan de Palmstraat. Onderwijsminister Isaac Diepenhorst verricht op 3 oktober de officiële opening. Maarten Schneider, tot dan toe docent persgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, wordt als directeur aangesteld.

De eerste lichting bestaat uit 84 uiterst gemotiveerde studenten (57 jongens en 27 meisjes). Zij zijn blij door de strenge selectieprocedure heen te zijn gekomen en voelen zich uitverkoren. 'We werden welkom geheten met de woorden: jullie zijn de nieuwe hoofdredacteurs', herinnert *Utrechtsch Nieuwsblad*-journalist en later hoofd van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Jan Groeneveld, zich. 'Bij sommigen is dat inderdaad uitgekomen.'

Het vakkenpakket van de SvdJ is zeer uitgebreid. Behalve de journalistieke vaardigheidsvakken, waaronder interview en nieuwsverslaggeving, staan er drie vreemde talen op het rooster, met daarnaast recht, econo-

mie, sociologie, massacommunicatie, persgeschiedenis, kunst en cultuur. De ambitie om de studenten klaar te stomen tot erudiete en vakbekwame journalisten spat van het leerplan af.

Chaotisch leerplan

Twee jaar lang gaat dat goed, ondanks het overladen programma. Maar dan wordt ook de School voor de Journalistiek overspoeld door de golf van politieke en maatschappelijke vernieuwing die in Parijs leidt tot een studentenopstand en aan de UvA in Amsterdam tot de bezetting van het Maagdenhuis. Het schoolse karakter aan de SvdJ wordt niet meer geaccepteerd. Studenten en sommige docenten eisen meer inspraak in het lesprogramma. Dat doen zij aan de hand van een in café Binnenbest aan de Biltstraat geschreven conceptleerplan, dat in november 1968 aan de directie wordt voorgelegd. Projectonderwijs wordt als oplossing voor de problemen gepresenteerd. Via een systeem van 'Vraag en Aanbod' moet het nieuwe lesrooster vorm krijgen.

Maar een groep radicale studenten vindt dit niet genoeg. Zij eisen nog meer zeggenschap en willen meebe-

Interne 'Krant', 1e jaargang nr.1, 2 november 1972.

□ PARTICULIERE COLLECTIE

slissen over het totale beleid van de school. Wanneer de nogal steile directeur Schneider die wens als 'onaanvaardbaar' van de hand wijst, is de crisis compleet. Als de 'verpersoonlijking van het regendendom' wordt hij in de inmiddels ingestelde 'Algemene Schoolvergadering' (ASV) overruled en wordt het projectonderwijs tegen zijn zin ingevoerd. Het systeem van 'Vraag en Aanbod' blijkt in de praktijk evenwel kwetsbaar. Hoewel het ook uitstekende lesgroepen voortbrengt, komen sommige studenten met de gekste lesvoorstellingen, zoals 'bijlarten voor vrouwen' en 'graf- en doodcultuur'. Dat deze vakken door de ASV worden goedgekeurd en dat er zelfs studiepunten aan worden toegekend, schiet diverse docenten en het serieuze deel van de schoolbevolking in het verkeerde keelgat. Zij ergeren zich aan de wanorde in het curriculum en aan het feit dat wegblijven uit de les voor velen de normaalste zaak van de wereld is geworden.

Op dat moment zijn het eigenlijk alleen de vakmatig gemotiveerde studenten en docenten die de opleiding draaiende houden. Zij mijden de ASV-discussies zoveel mogelijk en gaan gewoon aan de slag. Dankzij die houding slaan toch nog veel studenten tijdens de stages in de beroepspraktijk een goed figuur. Niettemin is begin 1970 de verwarring zo groot dat adjunct-directeur Henk Schaafsma, voormalig redacteur van de NRC en directeur van Teleac, er de brui aan geeft. Een incident twee maanden later kost uiteindelijk ook Maarten Schneider de kop. In het geheim laat hij het curatorium van de school weten nooit op tijd het nieuwe projectonderwijs te kunnen invoeren. Om die reden stelt hij voor dat jaar geen nieuwe studenten aan te nemen. De verontwaardiging daarover is echter zo groot dat in de ASV tegen hem een motie van wantrouwen wordt ingediend. Schneider meldt zich daarop ziek en neemt vervolgens ontslag. De nieuwe directeur, economiedocent Paul Zijlstra, is het wel eens met de democratiserings-eisen van de studenten en geeft de nieuwe schoolleiding naar hun wensen vorm. Maar het leerplan blijft chaotisch en voor de buitenwacht komt de SvdJ steeds meer in een kwade reuk te staan.

Dat constateert ook Peter Craghs wanneer hij in juli 1978 Paul Zijlstra opvolgt. De ervaren journalist en oud-voorzitter van de Journalisten-vakbond NVJ treft een opleiding aan die in kampen is verdeeld. 'Iedereen lag in de loopgraven. Van de studenten kwamen alleen de ware talenten door, de rest werd min of meer in de steek gelaten.'

Van Palmstraat naar Ravellaan

Craghs gaat voortvarend te werk. Hij moet wel, want vanuit het ministerie zijn inmiddels duidelijke signalen gekomen dat de school op springen staat en gesloten dreigt te worden. De nieuwe directeur her vormt daarop het lesprogramma en keert terug naar een meer klassieke bestuursstructuur. Tot zijn geluk heeft hij daarbij de tijdgeest mee. De hele journalistieke wereld is in een meer zakelijk klimaat terecht gekomen met groeiende concurrentieverhoudingen en technologische vernieuwingen. Die stellen nieuwe eisen aan de opleiding. In die periode wordt ook steeds duidelijker dat het oude pand aan de Palmstraat ongeschikt is voor een journalistieke opleiding, waarin modern geëquiperde radio- en tv-studio's steeds belangrijker zijn geworden. Bovendien is door de groei

Studenten in de kantine van de school aan de Palmstraat, 1982.

□ FOTO GAU | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

De 'vide' in het gebouw aan de Ravellaan in de jaren tachtig.

□ FOTO EDUARD BEKKER

van het aantal studenten het gebouw volkomen uitgewoond. De school vindt aan de Ravellaan een nieuw onderkomen met goed geoutilleerde praktijkruimtes. In november 1982 wordt dit in gebruik genomen.

De nieuwe start doet de opleiding goed. Het onderwijs is geprofessionaliseerd. Het systeem van 'Vraag en Aanbod' heeft plaats gemaakt voor een gedegen op het vak voorbereidend lesprogramma. En het docentenkorps is met tal van vakbekwame leraren uitgebreid. De SvdJ bloeit, getuige ook de belangstelling van nieuwe studenten. De eerste lichting van 84 leerlingen is uitgegroeid tot een schoolbevolking van ruim 500. Een numerus fixus blijkt nodig. Via loting worden de 'gelukkigen' toegelaten. Om aan alle groepen goed les te kunnen geven wordt tijdelijk een kantoorpand langs de Kanaalweg betrokken. Maar toch moeten de studenten voor grote hoorcolleges nog uitwijken naar de Pniëlkerk in Oog in Al.

In 1986 wordt de schoolorganisatie opnieuw opgeschud, ditmaal vanwege de overgang van een drie- naar een vierjarige opleiding. Ook bestuurlijk dienen zich veranderingen aan. De SvdJ zal moeten opgaan in een groter hogeschoolverband. Huub Elzerman, journalist van *Trouw*,

klaart die klus als opvolger van Peter Craghs. Hij zoekt eerst toenadering tot de Hogeschool voor de Kunsten, maar dat blijkt geen haalbare kaart. Uiteindelijk wordt er gefuseerd met de Hogeschool Midden Nederland, de voorloper van de Hogeschool Utrecht. Het leerplan is door het extra jaar aangepast en opgedeeld in een onder- en bovenbouw. Er zijn twee stages van drie maanden in opgenomen, zowel bij de kranten en tijdschriften als bij radio en televisie. Vaak vormen die stages de basis voor een vaste baan na het afstuderen. Behalve met vaardigheidsvakken is het curriculum uitgebreid met inhoudsdifferentiaties, zoals economie, buitenland, cultuur en sport. Honderden studenten maken journalistieke reizen naar verre landen, of volgen lessen op buitenlandse universiteiten. Het 'Europa Jaar', een samenwerking met de Deense journalistenschool in Aarhus, is zeer populair.

Infotainment en verdieping

De school is zoals de oprichters wensten een serieuze vakopleiding geworden. Maar dan doet zich het verschijnsel voor dat zich een ander type student aanmeldt. Die is niet langer geïnteresseerd in een baan bij *Vrij Nederland* of de *Volkskrant*, wat

tot dan toe als het hoogst haalbare werd beschouwd. Zij zien zichzelf liever presentator worden van een tv-programma, zelfs als dit niet journalistiek van inhoud is. *Infotainment* is onder deze jongeren populair.

Het leidt tot heftige discussies onder docenten en studenten over de vraag of deze vorm van journalistiek op de SvJ moet worden onderwezen. In eerste instantie is het antwoord: nee. Maar later zal de lichtere journalistiek toch ook voet aan de grond krijgen.

Tegen die tijdgeest in probeert de nieuwe directeur, voormalig *Trouw*-journalist Piet Hagen, vanaf 1990 toch zoveel mogelijk verdieping in het curriculum te weven. Hij verbindt de studenten journalistiek met die van de geschiedenisfaculteit van de Universiteit Utrecht. Samen trekken ze een half jaar op en rondom die periode af met doorwrochte artikelen.

Hagen stimuleert zijn docenten ook tot publicaties. Daardoor verschijnt er ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de school in 1991 een boek over onthullingsjournalistiek. En een jaar later komt het *Basisboek Journalistiek* uit, dat hét standaardwerk wordt op alle scholen voor journalistiek in Nederland.

College eerstejaars aan de Ravellaan in 1992.

□ PARTICULIERE COLLECTIE

De krant 'hangt'. Louis Engelman, docent journalistieke vaardigheden, beoordeelt het resultaat van een door een groep studenten, de 'deadlinegroep', in drie dagen gemaakte krant.

□ PARTICULIERE COLLECTIE

Bijna sluipenderwijs doet in die periode de computer z'n intrede op de school. Slechts weinigen onderkennen op dat moment de revolutie die dit stuk mechaniek in het vakgebied zal veroorzaken. De enorme bakbeesten schrikken aanvankelijk eerder af dan dat er gebruik van wordt gemaakt. Laat staan dat studenten en docenten zich op het nog zeer prille internet durven begeven.

Maar de angst voor dit medium duurt niet lang. En als de inmiddels tot School voor Journalistiek omgedoopte opleiding in 1997 naar een splinternieuw gebouw aan de Padualaan op de Uithof verhuist, is de digitalisering volledig ingeburgerd. Fascinerend zijn daar de hypermoderne radio- en tv-studio's, van waaruit live-uitzendingen worden verzorgd. 'Studentenradio' wordt een vaste rubriek op de zender van de *Stadsomroep Utrecht*.

De SvJ lijkt dan kalm vaarwater te hebben bereikt. Maar in 2003 ontstaat er opnieuw groot rumoer als de directrice van dat moment, Paula van Schaveren, moet erkennen een begrotingsgat van vele tonnen te hebben. Zij zet twaalf jonge docenten op een afvloeiingslijst, wat tot hevige protesten bij de studenten leidt. Zij bezetten het gebouw. De

faculteitsdirectie komt na veel vijven en zessen met een oplossing. Oudere docenten krijgen een vertrekregeling aangeboden en de opleiding laat voor extra inkomsten jaarlijks zestig méér studenten toe dan de gebruikelijke driehonderd.

Voortgaande vernieuwing

Bijna twintig jaar heeft de opleiding aan de Padualaan gehuisd, waar

Café Stef's het centrale ontmoetingspunt is. Maar door de verschuivingen binnen de Hogeschool Utrecht moet de SvJ dit pand in 2015 verlaten. Ze vindt een tijdelijk onderkomen in een gebouw aan de Bolognelaan. Vanaf januari 2018 zal de school een nieuw complex betrekken aan de Heidelberglaan.

De huidige directeur Hans de Clerq verwacht ook daar de studenten weer te kunnen opleiden tot 'vakbekwame journalisten die de burger op zorgvuldige en betrouwbare wijze informeren'. Hij vindt wel dat de positie van de journalist anders is geworden. Onder meer door flexibele werkverbanden en 'een sterker interactie met de samenleving'. Daarom probeert hij de huidige studenten bij de uitoefening van het vak meer te laten denken vanuit journalistieke concepten, creatiever te zijn en moedigt hij ze aan zich bewust te zijn van het ondernemerschap.

Inhoudelijk wordt de vernieuwing van het onderwijs sinds tien jaar ondersteund door een lectoraat binnen de faculteit, waarin docenten in hun vakgebied onderzoek kunnen doen. Dat leidde tot publicaties over onder meer social media, storytelling, journalistiek en politiek, infographics en journalistieke businessmodellen. Drie docenten promoveerden op hun onderzoek.

Ingang School voor Journalistiek (onderdeel Hogeschool Utrecht) aan de Padualaan in 2009.

□ FOTO SJORS RODENBURG / WIKIMEDIA COMMONS

Max Snijders kort na zijn benoeming tot hoofdredacteur van het Utrechtsch Nieuwsblad, februari 1965.

□ FOTO L.H. HOFLAND | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Max L. Snijders (1929-1997)

Zevenentwintig jaar leidt hij het Utrechtsch Nieuwsblad, hij brengt het blad tot grote bloei, hij maakt er een krant van 'met randstedelijke allure', zoals hij zelf trots constateert. Maar toch lijkt het altijd alsof Max L. Snijders meer had gewild, en misschien ook wel meer had gekund.

Zijn ambitie om een landelijke krant te leiden lijkt te worden gerealiseerd als hij in 1981 kandidaat-hoofdredacteur bij *Het Parool* is, maar dat loopt op het laatste moment mis. Bij zijn vervroegde pensionering in 1992 verwezenlijkt hij toch nog een droom: hij wordt de eerste hoogleraar journalistiek in Groningen: op de dag na zijn benoeming staat zijn naam in de kop van de krant als 'Prof. Drs M.L. Snijders'.

Max Snijders wordt na zijn studie politieke- en sociale wetenschappen in Amsterdam in 1956 journalist op de buitenlandredactie van het *Algemeen Handelsblad*. Dat is een fameus gezelschap, onder Anton Constandse, en met latere coryfeeën als Hans van Mierlo en Hans Gruijters als collega. Het zijn allemaal meer schrijvers van beschouwingen en commentaren dan verslaggevers-met-de-poten-in-het-bluswater. Dat geldt ook voor Snijders. Als hoofdredacteur van het *UN*, vanaf 1965, heeft hij een beperkte belangstelling voor de regionale edities van de krant. Hij volgt het

stadsnieuws wel, hij vindt dat de krant een leidende rol in de stad moet spelen. Maar sommige gedeelten van de krant lijken hem te vervelen. Sport vindt hij niet interessant, al glommen zijn oogjes toen de sportredactie bezig was een trainer van FC Utrecht de poten onder de stoel vandaan te zagen en hij met een vlammend hoofdartikel de laatste duw uitdeelde.

Slim, scherp en standvastig

Hoofdartikelen schrijven, dat is zijn favoriete bezigheid. Liefst over binnen- of buitenlandse kwesties die het land bezighouden. Hij houdt dagelijks commentatorenberaad waarin wordt bepaald wie die dag het hoofdartikel op de voorpagina schrijft, een gestrekte kolom, helemaal rechts. Vaak doet hij dat zelf, die stukken zijn te herkennen aan een wapentje in de eerste alinea - precies zoals decennia eerder ook KVP-leider prof. Carl Romme te herkennen was als schrijver van commentaren in *de Volkskrant*.

Snijders geniet grote waardering op de redactie. Door zijn slimheid en scherpte in de discussie kan hij vrijwel alle redacteuren in het gareel houden. Maar zijn belangrijkste verdienste is het, volgens zijn ondergeschikten, dat hij als het nodig is voor zijn mensen gaat staan en ze naar buiten toe verdedigt. Als er advocaten tegen de krant worden ingezet, is hij in zijn element. Als de Utrechtse bioscopen dreigen hun advertenties terug te trekken wegens kritische filmrecensies, daagt hij ze uit dat vooral te doen: de krant zou blijven schrijven zoals ze altijd had gedaan.

Het wordt ernst eind jaren zeventig als de Utrechtse makelaars met een advertentieboycot dreigen als de krant niet stopt met onthullingen over wantoestanden in de vastgoedsector. Snijders laat de heren weten dat hij niet aarzelt uitvoerig aandacht te besteden aan de chantage van deze groep. De advertenties zijn gebleven.

Kort voor zijn dood, in 1997, werd Snijders bevorderd tot ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw. Hij werd 68 jaar.

Bronnen

Verschillende oud-medewerkers Utrechts Nieuwsblad onder wie Ad van Liempt en Louis Engelman.

‘We geloofden in de revolutie’

De Utrechtse Muurkrant 1969-1985

De Muurkrant op de pui van een lege winkel in de Twijnstraat 1972.

© HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELD MATERIAAL

Overall in Utrecht was vanaf 1969 de Muurkrant te vinden: een anonieme opgeplakte krant op posterformaat waarvan de schrijvers in krachtige termen ageerden tegen de corruptie van het gemeentebestuur, de uitbuiting van de Utrechtse arbeider en de oorlog in Vietnam. Al in 1974 kwam een keerpunt door een interne scheuring en door de opening van Hoog Catharijne, het winkelcentrum dat de Muurkrant vergeefs had geprobeerd tegen te houden.

De *Muurkrant* werd gepubliceerd in een tijd van vele maatschappelijke omwentelingen. Zo trad het kabinet-Den Uyl eind 1973 aan als het meest links-progressieve kabinet uit de Nederlandse parlementaire geschiedenis. De ambitieuze hervormingsplannen van het kabinet om de sociaaleconomische ongelijkheid te verminderen en zwakkeren in de samenleving te emanciperen, verzandde uiteindelijk. Een gevolg van een krappe meerderheid in de Tweede Kamer en de eerste oliecrisis in 1973. Met de val van het kabinet Den Uyl eindigden de zogeheten ‘lange jaren zestig’ en begon er

een nieuwe periode in Nederland waarin het marktdenken en een terugtrekkende overheid centraal kwamen te staan. Parallel aan deze politieke ontwikkelingen vormden de jaren zeventig en de vroege jaren tachtig de hoogtijdagen van de sociale bewegingen. Al ten tijde van het kabinet-Den Uyl hadden allerlei actiegroepen geprobeerd politieke beslissingen te beïnvloeden. Ook na de val van het kabinet bleven sociale bewegingen zich actief verzetten tegen de politieke structuren. Eén van deze sociale bewegingen was de *Muurkrant* in Utrecht. De krant berichtte over de mis-

standen en formuleerde scherpe aanvallen op de daarvoor verantwoordelijken. 'Tienduizenden ambtenaren tegen loonsverhoging' en het 'Het Vietnamese volk zal overwinnen', waren typische koppen uit die tijd. De *Muurkrant* had een uitgesproken marxistische signatuur en was een typisch product van de jaren zeventig.

Moeder van alle Muurkranten

In 1969 werd in Utrecht de allereerste *Muurkrant* van Nederland opgehangen. J. Zonnevrije was vanaf het eerste uur betrokken bij de organisatie achter de *Muurkrant* en herinnert zich dit moment nog goed. De directe aanleiding voor de publicatie van de eerste *Muurkrant* was volgens hem van praktische aard: 'Harteveld [PvdA-wethouder Openbare Werken] had extra borden neergezet in de stad, en die bleven na de verkiezingen gewoon staan. Die borden vroegen erom om beplakt te worden', aldus Zonnevrije. Met papierrollen uit de afvalcontainer van het *Utrechts Nieuwsblad* werden de eerste *Muurkranten* met de hand beschreven. De allereerste werd feestelijk opgeplakt bij het postkantoor op de Neude. Raadslid van de PSP (*Pacifistisch Socialistische Partij*) Rob van Gemert was hierbij aanwezig. En er waren slingers aan het bord opgehangen.

Waarom was nou juist Utrecht de eerste stad met een *Muurkrant*? Een belangrijke aanjagende factor was volgens Zonnevrije het plan voor de bouw van het winkelcentrum Hoog Catharijne. Een deel van de binnenstad rond het Vredenburg en de hele Stationswijk zouden door de komst van dit grootschalig winkelcomplex gesloopt worden. 'Het protest moest dus snel worden georganiseerd worden.' Gerard Roorda, actief in de centrale redactie van de *Muurkrant* vanaf 1971, beaamt dat: 'De *Muurkrant* werd eigenlijk groot als anti-Hoog Catharijne krant. Niet alleen daardoor, maar dat was wel een van de belangrijkste kernpunten.'

In de loop van de jaren zeventig volgden Arnhem (1975), Leiden (1976) en Tilburg (1978) met de publicatie van een eigen *Muurkrant*. Ook in Nijmegen, Maastricht, Groningen, Dordrecht, Rotterdam en Eindhoven verschenen *Muurkranten* maar deze steden kenden een minder actieve organisatie. 'Utrecht was de eerste *Muurkrant* in Nederland. De moeder van alle muurkranten dus', aldus een trotse Gerard Roorda. Overleg op landelijk niveau tussen de *Muurkranten* vond

plaats in het Landelijk Overleg Muurkrant (LOM). De *Muurkrant*-organisaties uit Utrecht, Arnhem, Leiden en Tilburg vormden de harde kern van het LOM.

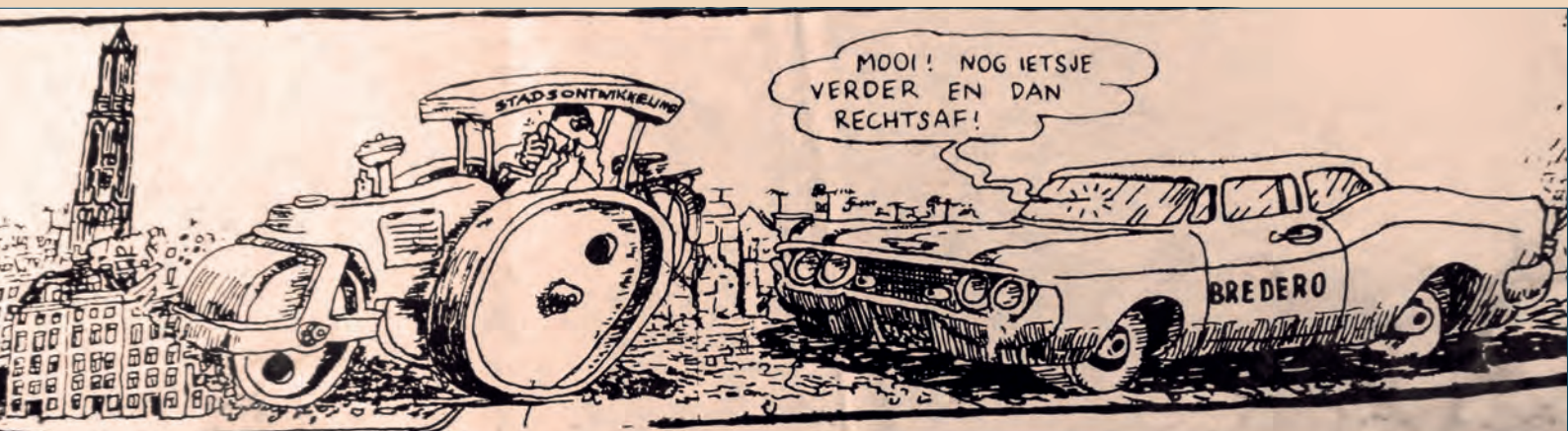
Lenin, Trotski en Bakunin

Hoe zag de organisatie achter de grote protestposter eruit? Spil achter de *Muurkrant* was de centrale redactie. Die bepaalde welke berichten in de krant kwamen. Daarnaast deed de redactie zelf ook aan nieuwsgaring. Roorda kijkt met plezier terug op zijn tijd als redactielid: 'Op maandag probeerden we de onderwerpen te bepalen, al dan niet naar aanleiding van anonieme tips. Vervolgens werd er tot woensdagavond geschreven, woensdagavond was de redactievergadering. Als we geluk hadden, waren we om 10 uur klaar. Als we pech hadden pas om 6 uur 's ochtends.' De

T. Harteveld, van 1962 tot 1977 wethouder voor bedrijven, was veelvuldig mikpunt van de *Muurkrant*-aanvallen op de Utrechtse bestuurders.

□ FOTO GAU 1972 | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

week was daarmee nog niet afgelopen. Vrijdagavond werd er vergaderd en de inhoud van de krant besproken. Alle politieke fouten in de krant zetten we op papier.'

De organisatie achter de *Muurkrant* bestond uit cellen. In de zogeheten 'vergadercellen', ook wel 'disputen', werd gediscussieerd over de politieke lijn van de krant. Deze disputen droegen trotse namen van bekende links-revolutionaire leiders als Lenin, Trotski en Bakunin. Daarnaast waren er 'werkcellen' waarbinnen de praktische taken werden uitgevoerd, bijvoorbeeld het drukken en het plakken van de krant. De werkcellen werden vernoemd naar landen. De redactie van de *Muurkrant* stond bekend als 'België'. Alle *Muurkrant*-leden waren verplicht zowel in een dispuut als in een werkceld zitting te nemen. Het plakken van de krant gebeurde bij toerbeurt door alle leden. In totaal besteedde de leden vier dagdelen aan activiteiten binnen de *Muurkrant*.

De organisatie van de *Muurkrant* functioneerde feitelijk zonder centrale politieke leiding, alhoewel de centrale redactie een grote vinger in de pap had wat betreft de politieke koers van de protestkrant en de toon van de berichten. Het was niet de bedoeling dat de leden van de cellen wisten wie er in de andere cellen zaten. Ook bestond er in principe geen communicatie tussen de cellen. Wel kende de *Muurkrant* zogeheten coördinatoren. Zonnevillle werd samen met vijf anderen aangewezen als coördinator. Hij verzorgde de noodzakelijke communicatie tussen de cellen en loste meningsverschillen op.

Tekening uit de Muurkrant van 31 augustus 1973. Bouwbedrijf Bredero was voor de makers van de Muurkrant de verpersoonlijking van het grootkapitaal dat geen rekening hield met de belangen van de Utrechtse burgers.

□ [HTTP://WWW.ISGESCHIEDENIS.NL/ARCHIEFSTUKKEN/KLASSENSTRIJD-IN-UTRECHT](http://www.isgeschiedenis.nl/archiefstukken/klassenstrijd-in-utrecht)

Eén Utrechts stadsfront

De *Muurkrant* had grotere ambities dan alleen de mobilisatie van het protest tegen Hoog Catharijne. Een ander doel was de Utrechtse inwoner te informeren over de uitbuiting door de Utrechtse gemeente en het bedrijfsleven. De *Muurkrant* wilde een radicaal links stadsfront vormen. Om dit te bereiken moest er samenwerking komen tussen alle linkse progressieve elementen in de samenleving. De arbeiders in de zware industrie rondom Utrecht werden gezien als een enorm onbenut potentieel van revolutionaire kracht. Door een aantal werkcellen werd daarom het zogeheten 'basiswerk' gedaan. Dit bestond uit het ondersteunen van stakingen en het ijveren voor betere loon- en werkomstandigheden voor de Utrechtse arbeiders. Ook werd getracht de Utrechtse arbeiders op te nemen in de werkcellen van de *Muurkrant*.

Er waren binnen de *Muurkrant* onder andere werkcellen voor de arbeiders in het staalbedrijf DEMKA, de buschauffeurs van het Gemeentelijke Vervoer Bedrijf (GVU) en de bouwvakkers van Hoog Catharijne. Ook was de *Muurkrant* actief binnen de Onderlinge Pharmaceutische Groothandel (OPG), waar veel studenten werkten. De OPG werd

Een tijdje terug werden een aantal mensen in Hoog Catharijne opgepakt omdat ze pamfletten uitdeelden. Een plakker werd tot in de stad achtervolgd en in elkaar geraamd door amateur-politie van HC. Dat mag, zegt minister de GAAY FORTMAN (anti-revolutionair). Slimme juristen van NV Bredeveld en Wethouder Hartero knutselden zó'n contract in elkaar, dat HC precies door de mazen van het net glijpt.

- Het is geen openbare weg: HC kan daarom haar eigen regels stellen en eigen amateur-politie op je af laten stieren.
- Is het dan een besloten ruimte? Nee, zegt de Gaay. Gegluur door geheime televisie-camera's is toegestaan.

In HC heerst dus een uitzonderingstoestand. Ons geliefd B&W offert niet alleen hele wijken op aan Bredero, maar ook onze burgerrechten zoals privacy en vrijheid van meningsuiting. HC is dus een besloten openbaar gesticht, net als gevangenis en kazernes.

KROKODILLEN

door de Muurkranters ook wel schamper 'Onderling Pik Genot' genoemd. Onder het signatuur van de *Muurkrant* kwam bovendien het actieblad *Onze Krant* tot stand die de leden verspreidden onder de Utrechtse bouwvakkers, buschauffeurs en arbeiders.

De bouw van het winkelcentrum ging in de ogen van veel Utrechtse gepaard met een veronachtzaming van de stadsontwikkeling in de wijken buiten het centrum. Bovendien werd de gemeente ervan verdacht panden buiten de binnenstad expres te laten verkrotten om ruimte te maken voor een verkeersdoorbraak naar Hoog Catharijne. Een belangrijk speerpunt van de *Muurkrant* was dan ook het tegengaan van de 'sluipsloop' door de gemeente. Hiervoor werd er door Muurkranters zitting genomen in wijkcomités die streden tegen de verkrotting van de wijken buiten het centrum.

Marijke van Zoelen was vanuit de *Muurkrant* vanaf 1972 actief binnen het Actiecomité Pijlsweerd. Samen met de bewoners ging zij de huurverhoging en verkrotting van de wijk tegen. Hiervoor moest er regelmatig overleg plaatsvinden met het gemeentelijk woningbedrijf, de eigenaar van de woningen. De samenwerking kwam echter maar mondjesmaat tot stand. 'Het gemeentelijk woningbedrijf was helemaal niks gewend hè? Die hele beweging van meer democratie en meer zeggenschap voor de huurders moest natuurlijk nog helemaal op gang komen', zo blikt Van Zoelen terug. 'Ze vonden het wel ingewikkeld denk

Fragment van de Muurkrant 5 juli 1975, waarin de beveiliging en de aantasting van de privacy in Hoog Catharijne gehekelde worden.

Om de vermeende verwevenheid van wethouder Harteveld en Bouwbedrijf Bredero te benadrukken gebruikt de schrijver de namen Hartero en Bredeveld.

□ FOTO W. MEIJNEN | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

ik.' Het actiecomité publiceerde in de *Muurkrant* artikelen over de problemen in de wijk en zette zo de gemeente verder onder druk. Van Zoelen: 'Om de voortgang te bespoedigen, zochten we als actiecomité ook contact met de gemeenteraadsleden, voornamelijk de PvdA, de CPN (*Communistische Partij Nederland*) en de PSP. Die raadsleden waren makkelijk toegankelijk. Of je het dan voor elkaar kreeg was natuurlijk een tweede.'

Politieke invloed

Volgens Gerard Roorda had de *Muurkrant* zeker invloed op de Utrechtse politiek: 'De *Muurkrant* heeft er mede voor gezorgd dat de onvrede tegen de bouw van Hoog Catharijne en de verkeersdoorbraken in de wijken geactiveerd werd. Mensen pakten op wat de *Muurkrant* schreef, want het *Utrechts Nieuwsblad* was zo gezagsgetrouw als wat.' Ook Marijke van Zoelen denkt dat het Actiecomité Pijlsweerd een belangrijke rol heeft gespeeld in de ontwikkeling van de stad vernieuwing van de gemeente. 'Ik was toen actief in de renovatie van de buurt die net ten noorden van

Muurkrant op de zijgevel van Frederikastraat 12. Er is o.a. een oproep te lezen om deel te nemen aan een demonstratie tegen 'atoombasis Soesterberg'.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

de spoorlijn lag. Die is toen opgeknapt, we kregen voor elkaar dat er complete renovatieplannen kwamen, waar bewoners uit konden kiezen.'

Ook op andere fronten boekte het Aktiecomité Pijsleerd succes. 'De bewoners van het Houtplein stonden onder curatele, het waren zogenaamde 'asociale' bewoners. Er was een stichting die had dossiers van die mensen. Er is toen een hele succesvolle actie gevoerd om die dossiers te vernietigen. Want daardoor werden die mensen echt gestigmatiseerd. Later zijn de woningen gesloopt en is er nieuwbouw gekomen. Ook dat heeft het actiecomité samen met de bewoners voor elkaar gekregen.'

Dat de gemeente de *Muurkrant* serieus nam, blijkt wel uit de inbeslagname van de drukpers op 7 september 1972. De aanleiding was een *Muurkrant*-bericht over een 'Professoren Sexclub' waarin de bestuurders van de universiteit, professoren en hoogleraren met naam en toenaam genoemd

werden. Dat viel niet in goede aarde bij het Utrechtse gemeentebestuur. Nadat er verschillende klachten wegens belediging waren ingediend, deed de politie een inval in de drukkerij van de *Muurkrant*, die zich op dat moment in een kelder aan 't Wed bevond. De inbeslagname leidde uiteindelijk tot Kamervragen. 'Professoren Sexclub' *Muurkrant* noodlottig', kopte *Het Vrije Volk* op 8 september 1972. De inbeslagname van de pers betekende volgens Roorda echter zeker niet het einde van de *Muurkrant*. 'De politie nam alleen de raamwerken mee, niet de hele pers.'

'De Scheuring' van 1974

En toen gebeurde het, 'de Scheuring' in september 1974. Oorzaak was volgens Zonnevrijl de anonieme cellenstructuur van de *Muurkrant*. De leden uit de cellen kenden elkaar in principe niet en er was geen sprake van centrale politieke leiding. 'Dat was meteen ook de dood in de pan. Zaken werden nooit uitgepraat.' Daarbij vonden de leden van de centrale redactie dat de arbeiders niet genoeg werden geactiveerd om te strijden voor het bredere marxistische ideaal van de sociale revolutie. De arbeiders werden door de 'basiswerkers' alleen maar aangezet om te ijveren voor hun eigen belang, loonsverhoging en betere werkomstandigheden, aldus Zonnevrijl. En de reden volgens Roorda? 'Het feit dat de organisatie uit zijn voegen barstte en er onderhuidse onmin bestond over de koers.' De vraag was waar de prioriteit moest worden gelegd. Bij het wijk- en bedrijfswerk of bij het maken van de krant?

Ook Van Zoelen herinnert zich het moment van de scheuring nog levendig. 'Ja die scheuring was superspannend, iedereen kwam bij elkaar, het was een beetje een jongensbende.' De vergadering was belegd om ervoor te zorgen dat de inbeslaggenomen drukpers niet in verkeerde handen zou vallen. Uiteindelijk mondde het uit in een verhitte discussie over de koers van de *Muurkrant*. Het wijk- en bedrijfswerk splitste zich af van de *Muurkrant* en ging voortaan door het leven als de politieke organisatie *Rood Front Utrecht*.

Na de scheuring

David Douwes en Henk Vreekamp, beiden oprichters van de *Muurkrant* en voornamelijk actief in de centrale redac-

tie, gingen na de scheuring door met het publiceren van de protestkrant. 'Zij zaten in de redactie, en schrijven konden ze wel. Ze waren een soort informele leiders, maar zeker op de langere duur wisten zij de organisatie niet naar hun hand te zetten', aldus Roorda. Bovendien werd Hoog Catharijne een minder belangrijk onderwerp, en verdwenen de politieke actoren die het winkelcentrum hadden gereïaliseerd van het toneel. Zowel Van Zoelen als Roorda bleven na de scheuring actief binnen het wijk- en bedrijfswerk. Was het gemis van de *Muurkrant* groot voor het Aktiecomité Pijlsweerd volgens Van Zoelen? 'Nee, we stonden als comité in 1974 veel sterker. We waren in 1972 begonnen en in 1974 was de splitsing, dus je had eigenlijk al heel wat opgebouwd. Voor de publiciteit hadden we inmiddels contacten met de Utrechtse kranten.'

En hoe kijken de oud-leden terug op hun tijd bij de *Muurkrant*? 'We geloofden in de revolutie', zegt Roorda enthousiast. 'Maar we zagen niet dat er achter de schermen een andere revolutie gaande was. Denk maar aan Thatcher en Reagan. Het neoliberalisme.'

Ook Van Zoelen ziet de tijd die ze actief was bij de *Muurkrant* als een bevlogen periode. 'Ik voelde enorme verbondenheid met wat er bijvoorbeeld in Vietnam en Zuid-Amerika gebeurde. Je voelde als vanzelfsprekend een gevoel van "we krijgen het voor elkaar", solidariteit was vanzelfsprekend.' En haar buurtwerkzaamheden in Pijlsweerd? 'Ook op het persoonlijk vlak heb ik veel geleerd: organiseren, met veel verschillende mensen samenwerken. Ik ben daarna altijd met leefomgeving en stadsontwikkeling bezig gebleven.'

Muurkrant van 6 oktober 1973 met een verslag van een demonstratie tegen Bredero en de bouw van Hoog Catharijne. De 'Jesus Jongeren' hadden er geen boodschap aan.

□ FOTO W. MEIJNEN | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Zonnevillje bleef na 1974 in tegenstelling tot Van Zoelen en Roorda wel actief binnen de *Muurkrant*. In de jaren na de scheuring werd de *Muurkrant* op kleiner formaat nog eenmaal in de twee weken uitgegeven, de laatste in 1985. Ook de grote *Muurkrant* verscheen nog regelmatig op de Utrechtse muren.

Zonnevillje herinnert zich de jaren na de scheuring nog goed. 'Radicalisering lag wel op de loer. De organisatie verloor haar machtsfactor en dan kan de wanhoop optreden', zo blikt de *Muurkrant*-veteraan terug. Ook kreeg de *Muurkrant* bezoek van de Rote Armee Fraktion in de jaren na de scheuring. 'De organisatie van de Utrechtse *Muurkrant* heeft ze echter netjes de deur gewezen', aldus Zonnevillje. En de reden waarom de *Muurkrant* stopte? 'Het geld was op, en iedereen ging ook wat anders doen. Een gezin, werk, studie afmaken, de politiek in, dat soort dingen.'

Bronnen

- Buiter, Hans, *Hoog Catharijne. De wording van het winkelhart van Nederland* (Utrecht 1993)
- Kalkman, K., 'Vier jaar temidden van agitatoren', in: *VD Amok Vredesmagazine* 4 (2016).
- Lizé, J., *De Klassenstrijd in Utrecht. Bachelorscriptie Universiteit Utrecht* (Utrecht 2014).
- De Waarheid* 19 april 1983 (historische krantencollectie Koninklijke Bibliotheek)
- Interviews met Gerard Roorda, Marijke van Zoelen en de heer Zonnevillje.

Een treurig experiment met lokale kabeltelevisie

Twée weken Utrechtse ellende

Wat CRM-minister Van der Louw ertoe heeft gebracht zijn goedkeuring te hechten aan het onlangs afgesloten Utrechtse kabelexperiment 'Kanaal 42' zal voor altijd een raadsel blijven. De bewindsman, noch een van zijn gezanten, kwam tijdens de turbulente dagen van de zendproef even poolshoogte nemen. Wel liet het hoofd 'radio en televisie' van CRM, de heer Reynold, zich in een van de uitzendingen telefonisch interviewen over de verhoging van de omroepgelden, maar dat neemt niet weg dat deze Goudse ambtenaar 'met grote be-

Door Jan Libbenga

langstelling' uitkijkt naar de evaluatie-rapporten van het experiment, die hem over niet al te lange tijd 'van twee kanten' worden aangereikt.

Doelt Reynold hier wellicht op de levensgroot gegroeide tegenstelling tussen 'linkse programmamakers' en 'rechtse kijkers'?

De Utrechtse wethouder R. van Mill (CDA) — hij beheert o.a. de portefeuille van de kabel — kan het woord Kanaal 42 niet meer horen. 'Links en onverteerbaar' noemde hij de door de gemeente gesubsidieerde uitzendingen van de zendemachtigde, het Audio

Lokale tv: Hulpdienst Zuilen, WAO-groep Pijlsweerd, Crisiskoort De Goot en Collectief Café De Baas — het houdt niet op (foto Maurice Boyer)

42 was de afgelopen dagen „een overdaad aan lekkende dagen“ te zien geweest. Maar, zo veronderstelde hij, wellicht was dat het kenmerk van distributie-televisie

zijn informatie in sterke mate op deze kijkkast is aangewezen?

De droom bleek een illusie: tien jaar na Melik & Herkenbosch wordt op hoorzittingen nog steeds

ters wellicht Slakkie & Puntmuts op zijn Utrechts?

Helaas, Utrecht zette haar inwoners een heel ander soort amusement voor: omroepbaas, zu-

André uit Wijk C meenden te herkennen. Heel Utrecht geloofde in 'Omaatje', zoals peuters in Sinterklaas kunnen geloven. Zij ontving de programmamakers, die zij meestentijds met 'jochie' of 'meisie' aansprak, en liet kijkers originele suggesties aandragen als 'Vrouwen moeten thuisblijven, dan kunnen meer mannen werken.'

Voor het overige viel er bitter weinig te lachen, de kijker werd op een soort televisie-rawkost getraceerd. Het leek wel alsof in twee weken alle actiegroepen van Utrecht uit hun winterslaap wakker schrokken. En wanneer alle maatschappij-vernieuwers het publiek vanaf dezelfde katheder toeschreeuwen, is natuurlijk geen enkele actievoerder nog te verstaan. Al wat er volgde, geen rellen, geen boze stukken in de krant, hooguit een zure reactie van de gemeente, die vindt dat zij danig tekort is gedaan.

En wat vindt de kijker? De kijker vindt helemaal niks, want daar heeft de kijker de tijd niet voor. Achtereenvolgens verschijnen op het scherm een discussie over weggelopen kinderen, afbraak en nieuwbouw, discriminatie en kennis van de Surinaamse cultuur, de acties van de Oosterbuurt, spits door en voor vrouwen, de gifvondsten in het Utrechtse Griftpark en de slechte

NRC Handelsblad 19 april 1982.

□ WWW.DELPHER.NL

35 jaar regionale radio en televisie in Utrecht

Op 4 november 2017 bestaat de regionale radio- en televisieomroep RTV Utrecht 15 jaar. De historie van Utrechtse radio en tv gaat echter al 35 jaar terug tot 1982 als de eerste experimentele programma's op de buis komen. Daarna gaat het met horten en stoten en duurt het lang voordat verschillende lokale initiatieven uitmonden in één grote regionale omroep.

In 1974 wordt voor het allereerst gesproken over het oprichten van een lokale omroep in Utrecht. In het jongerencentrum Kargadoor vindt een serie bijeenkomsten plaats onder de - enigszins Van Kooten en de Bieachtige - titel 'Radio en televisie voor en door de mensen zelf'. De enthousiastelingen van de *Werkgroep Lokale Omroep Utrecht* zijn niet de enigen met plannen voor Utrechtse radio en televisie. Er is competitie uit onverwachte hoek: de krant. In datzelfde jaar wordt bij het *Utrechts Nieuwsblad* ook gesproken over het oprichten van een lokale radio- en televisieomroep. Bij het dagblad zijn ze al langer actief met het maken van videojournaals die op verschillende plekken, onder

Regionale omroepen

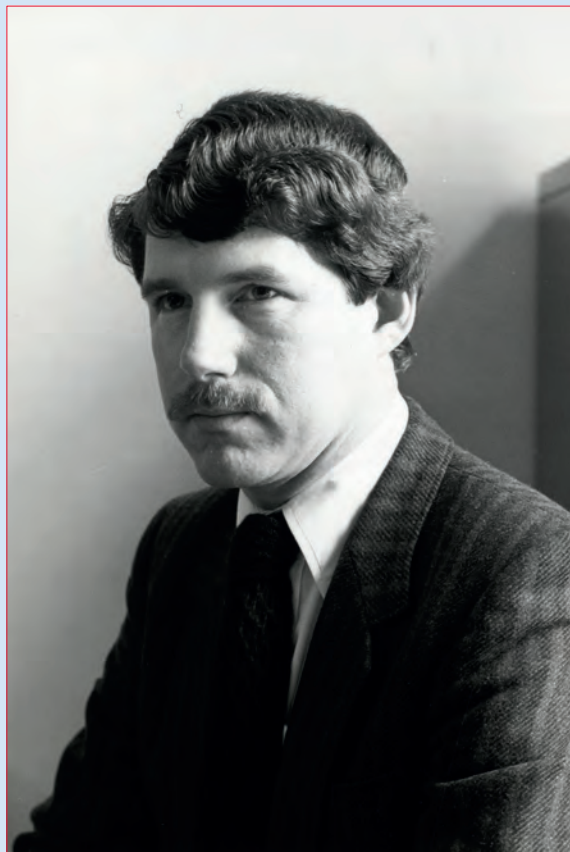
Al direct na de Tweede Wereldoorlog ontstaan er in Nederland twee regionale zenders, dan nog enkel radio. Regionale Omroep Zuid (ROZ) in Limburg en de RONO (Regionale Omroep Noord En Oost). In de jaren erna komen er verschillende regionale radiozenders bij, maar Utrecht blijft achter. Als laatste van alle provincies krijgt de Regionale Omroep Stichting Utrecht (ROSU) eind jaren 80 toestemming om radio-uitzendingen voor de provincie Utrecht te verzorgen. En ruim 20 jaar later, weer als laatste, wordt er ook in Utrecht gestart met regionale televisieprogramma's.

andere in Hoog Catharijne en buurt-huizen, via monitoren te bekijken zijn. De Werkgroep Lokale Omroep vreest een monopoliepositie van het UN en is bang voor een propagandazender van de 'lokale bonzen'. UN-hoofddirecteur Max Snijders wil commerciële exploitatie van de lokale omroep, maar het maken van reclame via de omroep is niet toegestaan. Het *Utrechts Nieuwsblad* staakt haar plannen voor lokale radio en televisie. Eind jaren 70 staat een lokale omroep ook op de agenda van de

Utrechtse gemeenteraad maar een meerderheid reageert nog afwijzend vanwege de consequenties voor de gemeentefinanciën.

Kanaal 42-experiment

Begin jaren 80 wordt overal in Nederland kabeltelevisie ingevoerd. Dat betekende een grotere garantie op een goede ontvangst dan via de antenne op het dak die bij de kijkers de zogenaamde ethertelevisie in de huiskamer bracht. Utrecht is in 1982 klaar met de bekabeling en het-

CDA-wethouder Ronald van Mill (onder andere van kunstzaken) vond het experiment met Kanaal 42 'links en onverteerbaar'.

□ FOTO GAU, MAART 1982 | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

In 1980 worden de huizen in de Tulppstraat in Utrecht aangesloten op kabeltelevisie. Twee jaar later is de bekabeling van de hele stad klaar.

□ FOTO GAU | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

zelfde jaar krijgt de Utrechtse Stichting Audio Visueel Centrum (AVS) officieel toestemming van minister Van der Louw van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk om twee weken lang te experimenteren op de Utrechtse kabel. Samen met de Werkgroep Domroep maakt de stichting 56 uur radio en 48 uur televisie - zo'n vier uur per dag. Doel: laten zien en horen wat er allemaal kan met lokale radio en tv en de discussie over het belang van lokale radio en tv op gang brengen. Verschillende dagbladen maken vooraf melding van dit 'unieke Utrechtse experiment'. Uniek, omdat de zendtijd voornamelijk gevuld zou worden met bijdragen van de Utrechtse bevolking zelf, een voor Nederland nieuwe vorm van lokale omroep.

Twee weken lang krijgen Utrechtse clubs, verenigingen en instellingen én particulieren de kans te laten zien wat ze aan videoprogramma's in huis

Vaste kern van de Domroep, v.l.n.r. Ewald van Sark (directie-assistent), Mark Dubbeldam (hoofdtechnicus), Elke Couperus (coördinator Juist in Utrecht), Reinout Burggraaf (coördinator Open Kanaal) en Hartger van Lunteren (directeur).

□ PERSFOTO DOMROEP 1988 | HET UTRECHTS ARCHIEF, ARCHIEF GEMEENTENBESTUUR 1970-1989

hebben over thema's als amusement, werk(loosheid) of minderheden. Een oproep in de plaatselijke bladen levert materiaal op voor meer dan honderd uur uitzending. Op zaterdag 27 maart 1982 om 13.30 uur wordt Kanaal 42 feestelijk geopend met een live-programma vanaf de Ganzenmarkt in Utrecht. De beiaardier speelt bij de opening een lied op de klokken van de Dom en een Utrechts kinderkoor zingt 'Utrecht m'n stadje'.

'Twee weken Utrechtse ellende'

Na afloop van het Kanaal 42-experiment zijn de reacties op zijn zachtst gezegd gemengd. Waar waren de gewone Utrechters en waar waren de luchtige onderwerpen? Al die verschillende deelnemende instellingen zouden gezorgd hebben voor een 'loodzware' programmering met een overmaat aan serieuze onderwerpen. *NRC Handelsblad* concludeert: 'Twee weken Utrechtse ellende, een treurig experiment met lokale kabeltelevisie'. De Utrechtse CDA-wethouder van Mill zou het woord 'Kanaal 42 'niet meer kunnen horen. 'Links en onverteerbaar', noemt hij de door de

gemeente gesubsidieerde uitzendingen. Journalist Jan Libbenga schrijft in hetzelfde *NRC*-artikel: 'Het leek wel alsof in twee weken alle actie-

groepen uit hun winterslaap wakker schrokken. En wanneer alle maatschappij-vernieuwers het publiek vanaf dezelfde kathedraal toeschreeuwen, is natuurlijk geen enkele actievoerder nog te verstaan.'

Het experiment heeft ook positieve kanten: het bewijst namelijk dat 'met geringe middelen' (f15.000,-) al een redelijke vorm van lokale radio en televisie gemaakt kan worden. En uit onderzoek naar de ontvangst van het experiment blijkt dat de Utrechtse bevolking een lokale omroep wel als levensvatbaar beschouwt en zelfs bereid is een kleine financiële bijdrage te betalen. Niet alleen in de stad is er een levendig debat over de mogelijkheid van een lokaal radio- en tv-station, ook in de provincie wordt gediscussieerd over de behoefte aan regionale uitzendingen.

Een regionale omroep?

In 1982 vraagt de Regionale Omroepstichting Utrecht (ROSU) een regionale zendmachtiging aan om radio- en televisie-uitzendingen te verzorgen voor de hele provincie. De Provinciale Staten van Utrecht staan echter niet te trappelen: 'Bestaat er eigenlijk wel behoefte aan een dergelijke voorziening, is het geen luxe

STICHTING DOMROEP

Lokale Omroep Utrecht
Boven Vredenburg 63 3511 CW Utrecht.
Tel.: 030-340844

Domroep gaat dit najaar beginnen met radio-uitzendingen. Voor het maken van eigen Domroepprogramma's zijn wij op zoek naar enthousiaste

VRIJWILLIGERS M/V

als technicus, presentator, redacteur of een combinatie hiervan.

Ervaring en/of opleiding strekt tot aanbeveling. Kandidaten dienen minimaal 5 uur aaneengesloten beschikbaar te zijn, bij voorkeur in de ochtenduren op werkdagen.

Schriftelijke reacties graag naar bovenstaand adres, t.a.v. Harry van Lunteren, directeur.

Advertentie stichting Domroep in het Universiteitsblad 7 oktober 1988.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE KRANTEN

in deze financieel economisch slechte tijden en is de burger wel bereid f10,- extra omroep bijdrage te betalen?’ Wat volgt is jarenlang gesteggel over de wenselijkheid van een regionale omroep. Heeft Utrecht wel in voldoende mate een eigen identiteit om de bewoners aan ‘hun’ omroep te binden? Inwoners van de provincie hebben niet eens een eenduidige tongval, zoals de Brabanders, of een eigen taal, zoals de Friezen. En hoe onderzoek je de behoefte aan een omroep als die er nog niet is? Alle deskundigen die het college van Gedeputeerde Staten om advies vraagt, concluderen dat een behoefteonderzoek naar iets wat er nog niet is wetenschappelijk discutabel en te gecompliceerd is. De ervaring in andere provincies die al wél een regionale omroep hebben, leert dat kijkers niet op een regionale omroep afstemmen omdat die ze in de eigen tongval toespreekt, maar vanwege informatie over de streek en over activiteiten waar de luisteraar op korte afstand aan deel kan nemen of bij betrokken kan raken. Dát zijn de elementen die de luisteraar aan ‘zijn’ omroep binden.

Op 1 februari 1989 - zeven jaar na de aanvraag - start ROSU dan eindelijk met Radio Utrecht. In eerste instantie zendt het station wekelijks 25 uur radio uit vanuit Hilversum. Later wordt de zendtijd uitgebreid en komen de uitzendingen vanuit een villa op Landgoed Pavia in Zeist. Regionale televisie wordt vooralsnog uitgesteld, daarvoor zijn de kosten te hoog.

Enthousiasme bij Domroep

Een paar maanden eerder dan ROSU is de lokale radio in Utrecht al begonnen met zijn uitzendingen. Op 5 november 1988 gaat vanuit een kantoor in Hoog Catharijne de Domroep de lucht in. Jos van Sambeek, die van 1988 tot 1998 bij Domroep werkte: ‘Het was in die tijd een gore bende in Hoog Catharijne en daar hebben wij ook zeker wel onze bijdrage aan geleverd. Maar het leuke was dat alles kon. Programma’s als ‘Kut, het is weer maandag’ bijvoorbeeld. Of ‘Stadsmarkt’, een radioprogramma met vraag en aanbod van

Stadsomroep Amersfoort aan het werk 1986.

□ FOTO HANS NIEZEN | ARCHIEF EEMLAND, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Stadsomroep Amersfoort

Op 18 januari 1986 is Stadsomroep Amersfoort al begonnen met lokale televisieprogramma's, ruim drie jaar eerder dan Utrecht. Na het eerste jaar blikt de Stadsomroep terug: 'Een groots opgezette professionele organisatie met bekwame vakmensen en uitgebreide mogelijkheden op technisch gebied. Stille. Dat blijft vooralsnog een toekomstdroom. Onze stad was iets bescheidener. Maar het enthousiasme, dat was er niet minder om.' Omroep Amersfoort heeft 25 jaar bestaan. Door financiële problemen moet Omroep Amersfoort er in 2011 mee stoppen.

luisteraars. Fred Siebelink presenteerde en meteen in de eerste uitzending belde zo'n echt Utrechts vrouwtje: "Fred, jochie, ik bied m'n hond ter dekking aan. Ja wat lach je nou? Jij hoeft het toch niet te doen?" Dat soort types belden er, en dan lagen wij weer te huilen van het lachen. Het was soms net een freakshow, maar de interesse in mensen was geweldig.'

Domroep krijgt een toezegging - tot in ieder geval 1993 - van jaarlijks f500.000,- gemeentesubsidie. Daarmee wordt Utrecht de eerste Nederlandse gemeente met een goed gefinancierde lokale omroep. Domroep trekt in eerste instantie vijf betaalde krachten en vult de andere functies in met vrijwilligers. Daarnaast is in die jaren met grote (jeugd) werkloosheid geen gebrek en talloze enthousiaste vrijwilligers melden zich bij de Domroep. Van Sambeek:

'Het waren niet alleen werklozen maar ook (en misschien nog wel meer) studenten. Studenten bij wie de studiedruk veel minder groot was dan nu.'

Van Sambeek vervolgt: 'Het was een losgeslagen bende, maar er werd wel heel hard gewerkt, tot diep in de nacht om alles op het gebied van nieuws, cultuur en sport te coveren. Half Utrecht was te gast in de uitzendingen en onze verslaggevers waren dag-in-dag-uit in de stad te vinden. En het was geweldig als vrijwilligersorganisatie: niemand zat er tegen zijn zin. In het begin werden we door de mensen van Het *Utrechts Nieuwsblad* met de nek aangekeken, ze keken ontzettend neer op al die vrijwilligers. Het was natuurlijk ook niet allemaal topkwaliteit. Maar we deden wel gave dingen, zoals de 24-uurs live-uitzendingen op radio en tv tijdens de vrijmarkt'.

Ook cabaretier Claudia de Breij heeft goede herinneringen aan haar tijd als vrijwilliger: 'Ik liep op een dinsdag binnen om te vragen of ik er misschien iets kon doen. Op woensdag zat ik al een programma van vier uur lang aan elkaar te praten. Je zou kunnen zeggen dat het vrijwilligerswerk was, maar ik zag het als een gratis opleiding. Fred Siebelink leerde me radio maken terwijl we er live op waren. Dat was geweldig.'

Lokale en regionale fusies

Er is eind jaren 80 nog een gesubsidieerde lokale omroep actief in Utrecht, de Stichting Etnische Groepen Lokale Omroep (Seglo). Seglo maakt uitzendingen voor en door migranten. Vanaf 1997 wil de gemeente niet langer twee gescheiden omroepen financieren, maar één multiculturele omroep creëren voor een breed publiek. Stadsomroep (in 1991 verandert Domroep de naam in Stadsomroep Utrecht) en Seglo zullen moeten fuseren. Alleen liggen de

twee omroepen met elkaar in de clinch over de uitzending van anderstalige programma's; Seglo wil die behouden via de (draadloze) ether, Stadsomroep wil die alleen nog via de kabel. De ether is volgens de Stadsomroep voor *mainstream* programmering, zodat zoveel mogelijk luisteraars worden bereikt. Het komt zelfs tot een gang naar de rechtbank. (Opmerkelijk is overigens dat Geert Wilders - dan lid van de VVD-fractie in de Utrechtse gemeenteraad - benadrukt dat het essentieel is dat bij het samengaan van de Stadsomroep en Seglo de multiculturele diversiteit gewaarborgd blijft.) De fusie komt er en zo ontstaat in 1998 Omroep Utrecht.

Eind jaren 90 bestaat er dus enerzijds een lokaal gesubsidieerde omroep (Omroep Utrecht) en anderzijds een regionaal gesubsidieerde omroep (Radio M, ROSU; in 1996 verandert Radio Utrecht de naam in Radio M). Hoewel andere regionale omroepen in het land allang regionale televisieprogramma's maken, kent de provincie Utrecht alleen regionale radio en lokale televisie. Om ook in de behoefte van regionale televisie te voorzien wordt opnieuw een mogelijkheid tot samenwerking bekeken, tussen Radio M (ROSU) en Omroep Utrecht (Stadsomroep). Omroep Amersfoort dat in eerste instantie ook bij de plannen betrokken is, haakt uiteindelijk af.

Wegwijzer in 2013 bij het Mediacentrum aan de Utrechtse Hengeveldstraat.

□ FOTO AMBITIEFM

Nadat de twee vanaf 2000 samenwerken onder de naam Kanaal 9 en ook regionale televisieprogramma's maken, fuseren ze twee jaar later tot Radio Televisie Utrecht (RTV Utrecht). Voor vrijwilligers is geen plaats meer. Anno 2017 telt RTV Utrecht vier zenders: RTV Utrecht (regionale televisie), Radio M Utrecht (regionale radio), U-stad (televisie Utrecht stad) en Bingo FM (radio Utrecht stad). In de plaats van Seglo kwam de multiculturele jongerenradiozender FunX, ondersteund door RTV Utrecht. Voor iedere Utrechter wat wils.

Reclameposter Domroep. Vanaf 8 januari 1989 kan de Utrechtse bevolking op zondagavond twee uur televisie verwachten. Eerst een half uur durend actualiteitenprogramma 'Utrecht te kijk' en daarna eigen producties of inzendingen van Utrechters.

□ PERSMAP DOMROEP 1988 | HET UTRECHTS ARCHIEF, ARCHIEF GEMEENTEBESTUUR 1970-1989

Bronnen

- anoniem, 'Radio Utrecht per 1 feb van start. Het was hard zwoegen, maar het is uiteindelijk gelukt', *Woerdense Courant* 2 februari 1989.
- Archief Eemland, Collectie Omroep Amersfoort: www.archiefeemland.nl/collectie/film-en-geluid.
- Het Utrechts Archief, Archief Gemeentebestuur van Utrecht 1970-1989, inv.nr 1338. Beleid, statuten, evaluatie en eerste uitzending van de Stichting Domroep, 1987-1990.
- Het Utrechts Archief, Archief Gedeputeerde Staten van Utrecht 1955-1988, inv.nr 1205. Onderzoek naar wenselijkheid en financiering van een regionale omroep 1985-1987.
- Kanaal 42: twee weken Utrechtse radio en televisie. Deel 1 t/m 3. Rijksuniversiteit Utrecht, Werkgroep Massacommunicatie, 1982.
- Niemantsverdriet, Tom, 'Kabeltelevisie in Utrecht, de vingeroefeningen van het Utrechts Nieuwsblad', *Utrechts Universiteitsblad* 7 maart 1975.
- NRC Handelsblad 14 februari 1997 en 19 juni 2010.
- RTV Utrecht beeldarchief: televisie-item over oprichting Domroep, toespraak Joop Boekesteijn, 5 november 1988.
- www.delpher.nl: kranten over Kanaal 42-experiment van 5 maart tot 18 april 1982.
- Interviews Jos van Sambeek 1 maart 2017 en Claudia de Breij 3 maart 2017.

Frans Henrichs interviewt Anton Geesink na afloop van een judotoernooi (waarschijnlijk het WK Judo Parijs 1961).

□ FOTO C. COURRIÈRE | HET UTRECHTS ARCHIEF, ARCHIEF A.J. GEESINK

Frans Henrichs (1922-1999)

Frans Henrichs was meer dan een objectieve sportverslaggever. Hij was jarenlang ijshockeybestuurder (de IJshockey Bond noemde hem 'Mister IJshockey') en persoonlijk adviseur van judolegende Anton Geesink met wie hij bevriend raakte en diverse trips in het buitenland maakte.

Landelijk bekend wordt Henrichs als commentator op radio en televisie voor diverse omroepen. De langste tijd voor de NTS (later NOS) bij *Sport in Beeld* (later *Studio Sport*). Met veel enthousiasme en passie doet hij verslag. Zijn *Studio Sport*-collega Herman Kuiphof merkte daar over op: 'Frans is vroeger ook toneelspeler geweest. Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat hij daar heeft geleerd altijd wat te overdrijven.'

Henrichs was eigenlijk een propagandist van de sport. Op radio en tv introduceert hij diverse minder bekende sporten zoals golf en ijshockey, maar ook motorracen, bobsleeën, judo, gewichtheffen en sumoworstelen. De aandacht voor die sporten krijgt hij niet zomaar voor elkaar. Hij ligt vaak in de clinch met de omroepbazen. Met name bij de NOS moet hij, zoals hij zelf vertelde, 'vechten' om zijn sporten in de uitzending te krijgen. In een herinnering aan die tijd vertelde Henrichs dat bij een pleidooi voor meer golf op televisie zijn collega Mart Smeets had gezegd: 'Maar we doen toch ook niets aan knikkeren.'

Nieuw: sporters interviewen

De in Surabaya geboren Henrichs begint in 1949 als sportjournalist bij *De Telegraaf*. In die tijd gaat hij ook voor de radio werken. Zijn werk valt op en als het *Utrechtsch Nieuwsblad* onder druk van de concurrentie (bij het *Nieuw Utrechts Dagblad* was de bekende Herman Nelissen benoemd als chef-sport) meer aan sport wil doen, wordt hij in 1956 als talent en vernieuwer binnengehaald.

De benoeming tot chef-sport is een schot in de roos want Henrichs zorgt voor een ommekeer bij de krant. De heren journalisten met een hoed spraken nooit met een sporter, maar Henrichs gaat spelers interviewen en na afloop van een wedstrijd om een reactie vragen. Het is ongekend.

Hoe propagandistisch Henrichs is ontdekt Utrecht als hij zijn grote liefde voor ijshockey halverwege de jaren zestig omzet in talloze artikelen waarin hij pleit voor de bouw van een kunstijsbaan. Dat wordt opgepikt door de Junior Kamer en Sociëteit De Constructieve en als een collecte onder de bevolking enkele tonnen opbrengt gaat de gemeenteraad overstag en wordt in 1970 de nieuwe kunstijsbaan door prins Claus geopend.

Nadat Henrichs in de jaren zeventig twee hartaanvallen krijgt te verwerken doet hij een stapje terug bij de krant. Zijn werk voor radio en tv gaat echter gewoon door. Hoofdredacteur Snijders vindt dat niets, maar twee directieleden van het UN zijn er zeer over te spreken dat hun sportredacteur ook voor de NOS werkt. En daar komt bij dat Henrichs ervoor zorgt dat de Biltse hockeyclub SCHC, waar de directieleden lid van zijn, veel aandacht krijgt in de krant. Uiteindelijk wordt afgesproken dat Henrichs zijn functie als chef opgeeft en tweemaal per week de column 'Gehoord en Ongehoord' blijft schrijven.

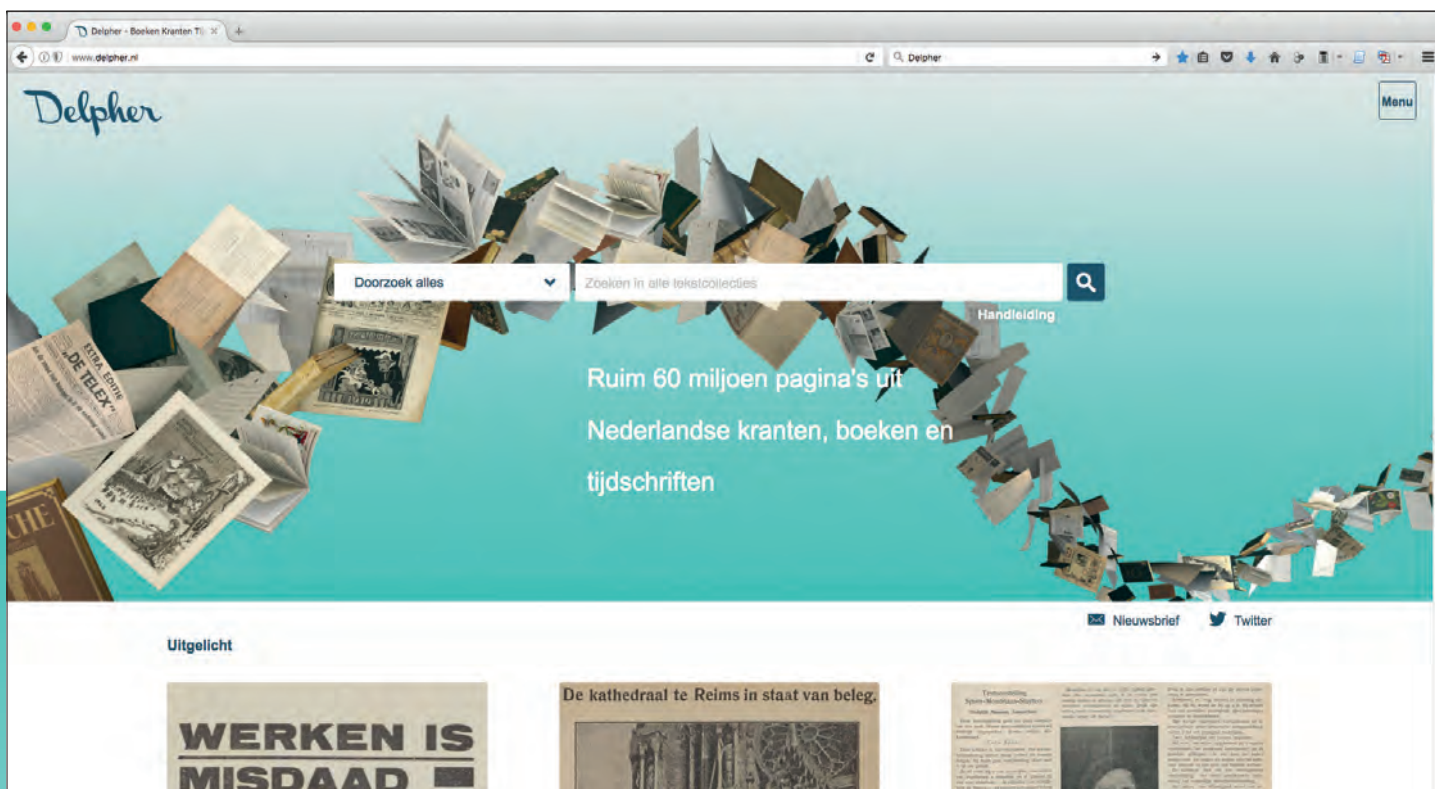
Na zijn pensionering blijft Henrichs doorgaan met radio en televisie. Tot aan zijn dood. Eurosport is zijn werkgever (waar hij sumoworstelen van commentaar voorziet) als hij in 1999 op 77-jarige leeftijd overlijdt aan een hartstilstand. Vergeten is hij niet, vorig jaar werd een fietspad in de buurt van de kunstijsbaan in Overvecht nog naar hem vernoemd en jaarlijks reikt de IJshockey Bond voor de beste speler de Frans Henrichs-trofee uit.

Bronnen

interview in *Algemeen Dagblad* 1999.

artikel van Frans Henrichs in *Stadsblad* 1995.

gesprekken met oud-sportjournalisten Hans van der Vlugt en Ton de Ruiter.

Openingspagina Delfer

□ SCREENSHOT MAURICE VAN LIESHOUT, 2 MEI 2017

Delpher, een rijke bron voor krantenonderzoek

Gedrukte media (boeken, tijdschriften, kranten, pamfletten) vormen belangrijke bronnen voor historisch onderzoek. Het zoeken naar relevante gegevens is echter vaak een moeilijke en tijdrovende opgave. De informatietechnologie biedt een aantal hulpmiddelen om dit onderzoek te vergemakkelijken en versnellen. Voor Nederland is Delpher een waardevolle aanwinst.

Historisch onderzoek begint meestal met het verkennen van wat anderen al over een onderwerp hebben gepubliceerd en van de bronnen waaruit zij hebben geput. Er wordt gezocht in boeken, tijdschriften, kranten en andere gedrukte bronnen.¹ Tot betrekkelijk kort geleden was dat vaak een moeizaam werk. Het zoeken in wetenschappelijke publicaties en tijdschriften was nog relatief

eenvoudig omdat die meestal wel zijn voorzien van een of meer indexen, maar onderzoek in kranten was notoir moeilijk.

Speld in hooiberg

Kranten geven, heet van de naald, een beeld van gebeurtenissen en ontwikkelingen op lokaal, regionaal, nationaal en internationaal gebied. Het gemengde nieuws biedt

kijkjes in het dagelijkse leven van mensen en samenlevingen. Kranten verdienen daarom een plaats bij de bronnen voor historisch onderzoek.

Kranten worden op diverse plaatsen bewaard. Ze waren tot voor kort echter in het geheel niet toegesneden op systematisch historisch onderzoek. Zoeken in kranten kwam zo neer op het zoeken naar een speld in een hooiberg. Die hooiberg bestaat uit leggers, ingebonden (gedeelten van) jaargangen: lompe, zware en door de slechte kwaliteit van het papier ook nog kwetsbare archiefstukken. De spelden zijn de onderwerpen (gebeurtenissen, personen, verschijnselen) waar men naar zoekt. Het vervangen van de originelen door microfilms of microfiches kwam aan enkele bezwaren tegemoet, maar het bleef moeizaam en tijdrovend onderzoek. Vaak werd er daarom maar van afgezien en bleef deze informatiebron ongebruikt.

De informatietechnologie heeft gezorgd

voor een grote stap voorwaarts. Het is gelukt om computers te leren lezen, althans gedrukte² letters, spaties en leestekens te herkennen. Dit heet *Optical Character Recognition* (OCR). Met OCR worden scans (plaatjes) van gedrukte teksten omgezet in gedigitaliseerde teksten waarin met zoekmachines gezocht kan worden naar woorden of combinaties van woorden.

60 miljoen pagina's

Delpher³ is een website⁴ met scans en gedigitaliseerde teksten van Nederlandstalige gedrukte media. Het is een initiatief van de Koninklijke Bibliotheek in samenwerking met een aantal universiteiten, bibliotheken, archieven en andere erfgoedinstellingen.⁵ De gratis te gebruiken site biedt toegang tot ongeveer 1,3 miljoen krantenpagina's uit de periode 1618-1995, 320.000 boeken⁶ (17e tot 20e eeuw), 1,5 miljoen tijdschriftpagina's (1850-1940) en 1,8 miljoen typoscripten van ANP-radiobulletins (1937-1984), samen rond 60 miljoen pagina's.⁷ De Delpher-collectie wordt doorlopend uitgebreid, binnen enkele jaren hoopt men 100 miljoen pagina's te bereiken.

De gegevens mogen voor eigen onderzoek vrij gebruikt worden, voor ander gebruik en publicatie moet soms rekening worden gehouden met auteursrechten.

De website is te gebruiken op alle pc's, laptops, tablets en smartphones, hij is gebruikersvriendelijk ingericht met een duidelijke handleiding en praktische instructiefilmpjes. Vragen kunnen op de website worden gesteld en worden vlot per e-mail beantwoord.

Voordelen van Delpher

Vergeleken met de meer traditionele werkwijzen heeft Delpher een aantal in het oog

springende voordelen. In de eerste plaats is er de enorme snelheidswinst: het doorzoeken van de zeer omvangrijke bestanden geschiedt in luttele seconden. Het vereist wel enige handigheid en ervaring om deze snelheidswinst te behouden bij het selecteren en verwerken van de vondsten.

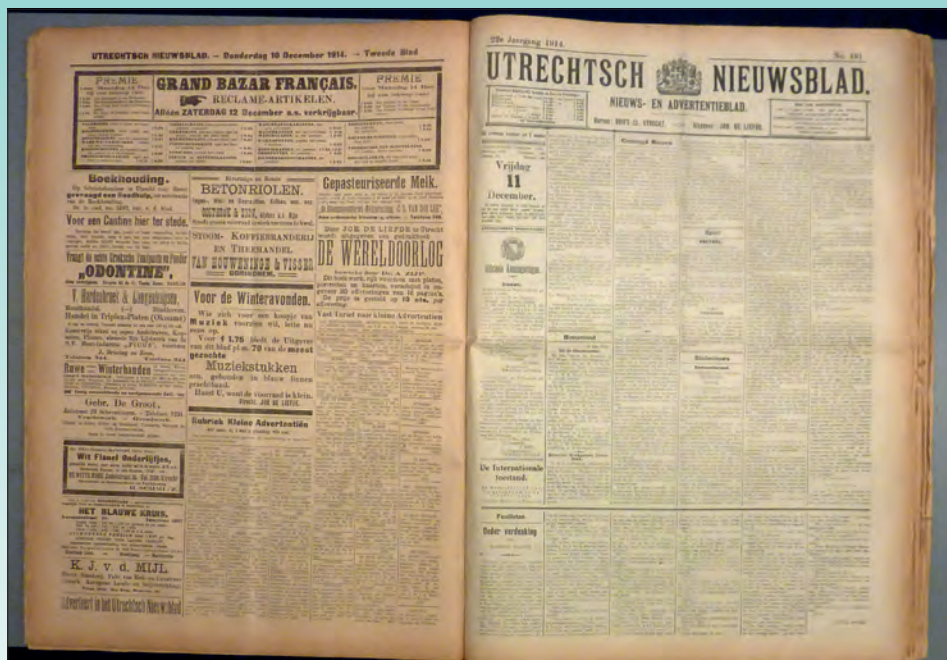
Verder brengt Delpher de onderzoeker vaak op het spoor van minder voor de hand liggende of zelfs geheel onbekende bronnen, zoals het grote aantal illegaal uitgegeven kranten en blaadjes uit de Tweede Wereldoorlog. Ook kan de gang naar moeilijk toegankelijke bronnen (bijvoorbeeld berustend in de voormalige Nederlandse koloniën of betreffende geëmigreerde personen) soms worden omzeild of op zijn minst beter gericht.

Als een zoekterm leidt tot vondsten in meer dan één bron kunnen deze vondsten onderling worden vergeleken en kan de waarheid dichter worden benaderd (of de onzekerheid juist worden vergroot).

In veel families doen verhalen de ronde over wederwaardigheden van overleden familieleden. Doorgaans bevatten die een kern van waarheid, maar door veelvuldig doorvertellen gaan details verloren of worden de verhalen mooier gemaakt. Delpher kan behulpzaam zijn om de feitelijke of meest waarschijnlijke toedracht te reconstrueren.

Delpher kan niet alles

Het is goed om te beseffen wat Delpher feitelijk doet: het omzetten van een scan (plaatje) van een gedrukte pagina in een

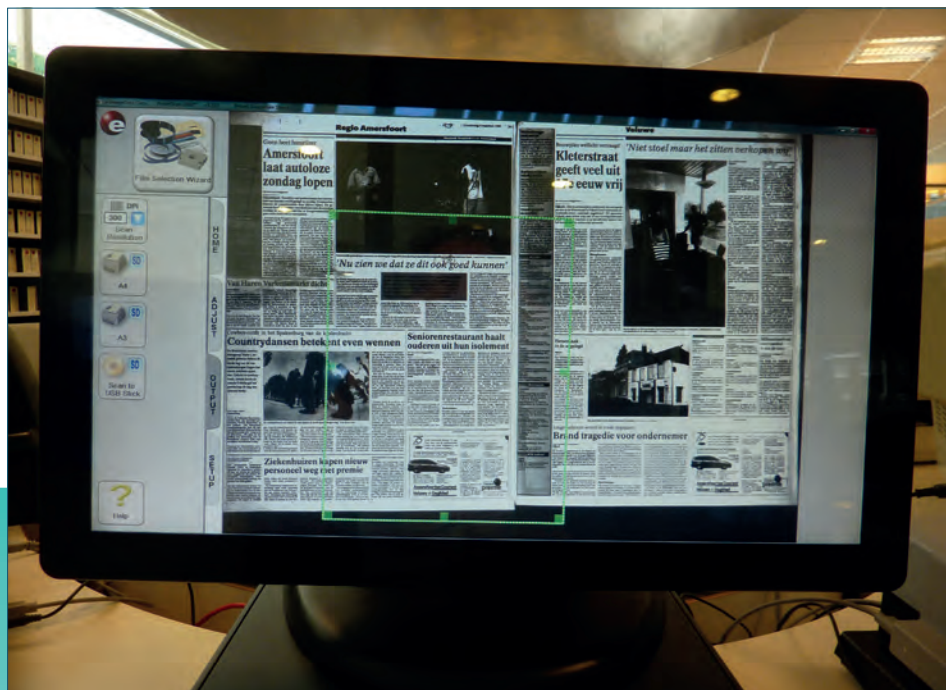
Legger van ingebonden kranten: log, zwaar en kwetsbaar.

□ FOTO HET UTRECHTS ARCHIEF

Microfiches: licht, kwetsbaar en vermoeiend.

□ FOTO HET UTRECHTS ARCHIEF

Leesapparaat voor microfiches.

□ FOTO HET UTRECHTS ARCHIEF

digitale tekst (woorden). Delpher kan die woorden herkennen, maar heeft geen benul van de betekenis. Woorden met meer betekenissen (bijvoorbeeld een geslachtsnaam die ook plaatsnaam is) worden door elkaar opgesomd en leiden soms tot grote hoeveelheden 'bijvangst' of 'spam'. Delpher vat zoekopdrachten zeer letterlijk op, maar kan wel historische spellingsvarianten meenemen. Delpher kan bepaalde lettertypen niet lezen, zoals de "gotische" letters waarin de oudste kranten zijn gedrukt.⁸ Ook komen vrij veel leesfouten voor, vooral bij onregelmatig zetwerk en 'versleten' kranten. Met behulp van filters en operatoren kunnen deze problemen in meerdere of mindere mate worden ondervangen. De handleiding en de instructiefilmpjes op de website geven hiervoor praktische aanwijzingen, maar de gebruiker doet er goed aan zich ook enige handigheid eigen te maken. Delpher bevat geen kranten uitgegeven na 1995 en is ook vóór dat jaar verre van compleet. Het huidige bestand omvat circa 15 procent van alle verschenen pagina's. De kans is groot dat de overige 85 procent informatie bevat die voor het onderzoek van belang is. Het is goed te weten dat veel bibliotheken, lokale en regionale archieven ook collecties kranten hebben.⁹ De aangeboden vorm varieert van uitsluitend originelen (leggers) tot systemen vergelijkbaar met Delpher.

Twee zoekvoorbeelden

Om het gebruik en de opbrengst van Delpher te illustreren twee voorbeelden:

1. *De Stijl*. Dit jaar gedenken we dat 100 jaar geleden *De Stijl* werd opgericht. Wie wil

weten wat de kranten daar toen over schreven kan Delpher raadplegen. Als zoekterm kiezen we: 'de stijl'¹⁰ voor de periode tussen 01-01-1917 en 31-12-1917. Dat levert 139 treffers op, maar een globale beschouwing leert dat slechts 18 daarvan betrekking hebben op de kunststroming. Voegt men aan de zoekopdracht de naam van initiatiefne-

Kranten ("de stijl" AND Doesburg)

12 krantenartikelen gevonden voor: "de stijl" en Doesburg "01-01-1917"X 1/m

"31-12-1917"X Wissen

Sorteer op relevantie

Weergave

Periode

☐ 20e eeuw (12)

Kies periode...

Verspreidingsgebied

☐ Landelijk (4)

☐ Regionaal/lokaal (8)

Soort bericht

☐ Artikel (12)

Krantentitel

Kies krantentitel...

Plaats van uitgave

Kies plaats van uitgave...

Herkomst

Kies herkomst...

Toevoegingen in Delpher

☐ Toon alleen op 13 april

VERGADERINGEN, CONCERTEN, ENZ.

ling, 7—lo il. n.m. Dinsdag 11 Dec. Lezing Ver. [Voor 66 Kunst]. Theo van Doesburg. De stijl der Toekomst St. Joris, 8 u. Maandag 17 Dec. Natu-ark. G-welwhap 1918. Maandag 7 Jan. Natu-ark. Gees ...

Krantentitel Middelburgsche courant

Datum 23-11-1917

Meer details

KUNST EN WETENSCHAPPEN.

als Vondel-vertolker bij het gezelschap Royaards een goeden naam verwierf, in den Schouwburg alhier den „Joseph in Dotian“ voordragen....

Krantentitel Middelburgsche courant

Datum 10-12-1917

Meer details

NIEUWE UITGAVEN.

Krantentitel Algemeen Handelsblad

Datum 19-11-1917

Meer details

Eerste treffers 'de stijl' en 'Doesburg'

□ SCREENSHOT MAURICE VAN LIESHOUT, 2 MEI 2017

mer (Theo van) Doesburg toe dan daalt het aantal treffers tot 12, die alle passend zijn. Dit is een bekend verschijnsel: hoe ruimer de zoekopdracht, hoe groter de hoeveelheid 'spam'. Verfijning van de zoekopdracht vermindert de spam, maar vergroot de kans dat passende vondsten worden gemist. Afhankelijk van aard en doel van het onderzoek moet worden bepaald waar de gulden middenweg ligt.

2. *Gouddiefstal uit Tandheelkundig Instituut*. Bij geruchte werd vernomen dat er ergens tussen 1935 en 1940 een hoeveelheid goud werd gestolen uit het Tandheelkundig Instituut in Utrecht. De zoekopdracht 'gouddiefstal tandheelkundig utrecht' voor de periode 01-01-1935 t/m 31-12-1940 levert 309 hits, die vrijwel allemaal passend zijn.¹¹ De diefstal, die werd gepleegd in de nacht van 22 op 23 oktober 1937, blijkt groot nieuws te zijn geweest. Uit de vele (deels gelijkluidende) berichten kan een goed beeld worden verkregen van de toedracht, de gebrekkige beveiliging, de daders en andere betrokkenen en hun opsporing en berechting.

Rijke bron

In Delpher zijn nog lang niet alle lokale en provinciale Utrechtse kranten opgenomen. De oudste zijn de *Utrechtse Courant* (1675 tot 1708 en 1747 tot 1795) en de *Gazette d'Utrecht* (1748 tot 1811). Van de regionale bladen is *De Gooi- en Eemlander* gedigitaliseerd van 1871 tot 1950. Speciale voorrang is gegeven aan kranten uit de oorlogsjaren. Zo vinden we de verschillende lokale, Utrechtse edities van *Trouw* uit de jaren 1944-45 naast het Utrechts studentenblad *Sol iustitiae* uit 1943-1944.

Op de website van Het Utrechts Archief¹² zijn de digitale versies van het *Utrechts(ch) Nieuwsblad* van de jaargangen 1893-1967 te raadplegen op ongeveer dezelfde wijze als Delpher. Andere jaargangen en een aantal andere kranten is op de studiezaal op microfiche te raadplegen.

Delpher is een rijke bron die veel - vaak onverwachte - informatie kan opleveren, maar die - zoals alle bronnen - met verstand en inzicht moet worden gehanteerd.

Noten

- 1 In dit artikel ligt de nadruk op kranten. Veel van wat daarover wordt opgemerkt geldt ook voor tijdschriften, boeken, pamfletten etc.
- 2 Het herkennen van handgeschreven teksten is een stuk moeilijker. Hoewel op dit terrein vorderingen worden gemaakt is er nog geen systeem beschikbaar dat vergelijkbaar is met het hierna beschreven Delpher.
- 3 Het woord Delpher verwijst naar het delven in deze "goudmijn voor onderzoek en ontdekking". Ook kan het worden geassocieerd met het Orakel van Delphi. (mondelinge mededeling van een medewerker van Delpher)
- 4 <http://www.delpher.nl>
- 5 Op de website worden deze opgesomd, voor boeken wordt ook samengewerkt met Google.
- 6 Bij boeken gaat het niet alleen om literaire of wetenschappelijke werken maar ook om adres- en telefoonboeken, kiezerslijsten, reisgidsen, wetten, enz.
- 7 Situatie februari 2017.
- 8 Een aantal van deze kranten is door vrijwilligers getranscribeerd en aldus aan het Delpherbestand toegevoegd.
- 9 Zie bijv. www.kranten-historisch.startpagina.nl
- 10 Hoofdletters hoeven niet te worden gebruikt, Delpher is daarvoor niet gevoelig, behoudens de operatoren, die moeten in hoofdletters worden aangegeven. De aanhalingstekens zorgen dat alleen wordt gezocht naar de twee woorden tezamen.
- 11 Laat men het woord tandheelkundig weg dan zijn er 429 treffers, ook voor het grootste deel passend.
- 12 www.hetutrechtsarchief.nl

Colofon

Tweemaandelijks tijdschrift - 90e jaargang nr. 3 / juni 2017 / ISSN 1380-7137

Deadline agenda nummer 2/2017: 1 juli 2017

Een uitgave van de Vereniging Oud-Utrecht, vereniging tot beoefening en verspreiding van de kennis der geschiedenis alsmede het waken over het behoud van het cultureel erfgoed van stad en provincie Utrecht.

Losse nummers prijs: € 6,00. Verkrijgbaar bij Het Utrechts Archief Hamburgerstraat 28, Broese Stadhuisbrug 5, Bruna Nachtegaalstraat 83, Bruna Zevenwouden 220, Museum Catharijneconvent Lange Nieuwstraat 38, Readshop Oudegracht 427 en Utrecht Toerisme Domplein 9.

Redactie Maurice van Lieshout (eindredactie), Lisette le Blanc, Elisabeth de Lig, Marion van Oudheusden, Joyce Pennings, Pierre Rhoen, Bettina van Santen, Kaj van Vliet **Redactieadres** Postbus 131, 3500 AC Utrecht / redactie.tijdschrift@oud-utrecht.nl **Bijdragen** Sturen aan de redactie, aanlevering via e-mail. Maximale omvang is 2.500 woorden inclusief noten en literatuuropgave. Auteurs wordt gevraagd zich te houden aan de redactionele richtlijnen, verkrijgbaar via de redactie of in te zien op de website. Illustratiesuggesties zijn zeer welkom.

Ontwerp Jeroen Tirion [BNO], Utrecht **Druk** RotoSmeets Grafische Services

Vereniging Oud-Utrecht - Voorzitter Dick de Jong **Secretariaat** Postbus 91, 3500 AB Utrecht / tel: 0634 789 416 / secretariaat@oud-utrecht.nl

Penningmeester Postbus 91, 3500 AB Utrecht **Ledenadministratie** NL27 INGB 0000 575 520, Zoetermeer. U kunt zich als nieuw lid opgeven door een bericht te sturen naar Oud-Utrecht, Leiwater 67, 2715 BB Zoetermeer of naar ledenadministratie@oud-utrecht.nl. Schriftelijk opzeggen van het lidmaatschap kan vóór 1 december op hetzelfde (e-mail)adres. **Contributie** € 37,50 per jaar (huisgenootlidmaatschap € 17,50 / jongeren tot 26 en U-pashouders € 20,- / bedrijven € 50,-).

Leden van wie het e-mailadres nog niet bekend is, wordt verzocht dit door te geven aan ledenadministratie@oud-utrecht.nl.

Onmisbaar voor liefhebbers van lokale en regionale geschiedenis

Interesse in de geschiedenis van stad en provincie Utrecht?
Word dan lid van de Vereniging Oud-Utrecht. Het kost weinig en u krijgt er veel voor terug:

- zes maal per jaar het rijk geïllustreerde *Tijdschrift Oud-Utrecht*
- tweemaandelijks een *digitale Nieuwsbrief* over de historische actualiteit
- ieder jaar een diepgravend *Jaarboek*
- het hele jaar door *exclusieve excursies* waaronder de Grote Dagexcursie
- in februari de prestigieuze *Van der Monde-lezing*
- iedere maand het *Historisch Café* in het Bartholomeus Gasthuis
- de mogelijkheid om als vrijwilliger in een gezellige sfeer deel te nemen aan één van de clusters of commissies.

Bovendien krijgt u als lid korting op tentoonstellingen en activiteiten van Museum Catharijneconvent.

Oud@Utrecht

Bent u al lid?

Geef dan een ander een lidmaatschap cadeau tegen gereduceerd tarief en help Oud-Utrecht op weg naar 2000 leden!

Vraag voor € 20,- een cadeaubon aan voor een jaar lidmaatschap (normale prijs € 37,50). Het lidmaatschap geldt voor een lopend kalenderjaar (reeds verschenen nummers van het tijdschrift worden nagezonden). Aanvragen kan via www.oud-utrecht.nl/service/lid-worden

Voor meer informatie:
ledenadministratie@oud-utrecht.nl

hart
voor
historie
en
cultureel
erfgoed
in
Utrecht

Projectontwikkeling
Bemiddeling
Verhuur
Bouw

LISMAN
EN **LISMAN**
BOUW & VASTGOED

Laan van Vollenhove 2925 Zeist • +31 (0) 30 69 5 66 44 • www.lismanenlisman.nl